

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr.1 2003 • ANUL XIII • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 1 (91) 2003
ianuarie

REDACTOR-ŞEF

Alexandru BANTOŞ

REDACTORI-ŞEFI ADJUNCŢI

Raisa BELICOV
Vlad POHILĂ

COLEGIUL DE REDACŢIE

Alexei ACSAN, Mioara AVRAM (Bucureşti), Ana BANTOŞ, Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Mircea BORBILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huşi), Anatol CODRU, Nicolae CORLĂTEANU, Eugeniu COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Demir DRAGNEV, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Iulian FILIP, Gheorghe GONŢA, Ion HADĂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Valeriu RUSU (Franţa), Marius SALA (Bucureşti), Gheorghe STOG (Bălţi), Dumitru TIUTIUCA (Galaţi), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83,
bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 87 03, 23 46 98
e-mail: limba_romana@mail.md**

Săracă-i a ta limbă de vorbă și de gînd
Cînd mintea [ți] se sfarmă de visuri spumegînd;
În van cauți cuvîntul și sunetul în van
Să prinzi în cercu-i palid gîndul cel diafan,
Că nu e limbă vagă, cuvîntul nu-i profan
Ce scrie al gîndirei puternic ocean.

Mihai EMINESCU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacției
ISSN 0235-9111

PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN
Com. nr. 4858 Editura "Universul"

Revista "Limba Română"

Rubrici permanente – *Gramatică, De la grotesc la sublim, Analize și interpretări, Scriitori contemporani, Pro didactica, Portofoliul profesorului, Lecțiile istoriei, Lumină din lumină* ș.a. – susținute de specialiști notorii în domeniu, de personalități marcante din Republica Moldova, România, Franța, Germania, S.U.A., Canada ș.a.

Suport didactic pentru procesul de învățămînt, inclusiv pentru examenul național de bacalaureat.

Abonați-vă la revista "Limba Română"

Abonamentele pot fi perfectate la agențiile "Poșta Moldovei" și "Moldpresa". În România – la Rodipet (a se consulta catalogul publicațiilor din Republica Moldova, poziția 77075).

Persoanele fizice sau juridice care doresc să se aboneze ori să susțină financiar revista se vor adresa la redacție (tel. 23.87.03, fax. 23.46.98, e-mail: limba_romana@mail.md).

SUMAR

ARGUMENT

Nichita Stănescu. *Întrebări*
5

STAREA DE VEGHE

Irina Condrea. *Politica lingvistică – o problemă spinoasă în R. Moldova*
6

INTERFERENȚE

Un Colocviu Internațional al Romaniștilor, cu fața spre problemele limbii române
9

Morteza Mahmoudian. *C'est quoi la sociolinguistique?*
12

Vlad Pohilă. *Limba română din R. Moldova, între primejdii și speranțe*
13

Anatol Lența, Nicolae Chiricenco. *Activitatea de lexicograf a profesorului Grigore Cincilei*
18

Gabriela Pană Dindelegan. *Dificultăți în identificarea cazului*
21

Nicolae Samson. *La causalité entre justification et explication*
29

În loc de post-scriptum
32

CULTIVAREA LIMBII: ÎNTRE TEORIE ȘI PRACTICĂ

Anatol Ciobanu. *O deviere de la norma literară: „superlativul excesiv”*
33

NUANȚĂRI SEMANTICE

Inga Druță. *Cuvântul: între semn și ambiguitate*
41

SCRIIND CORECT, VORBIM MAI BINE

Ilie-Ștefan Rădulescu. *Virgula, bat-o s-o bată!*
44

Cecilia Căpățână. *Locuțiunile prepoziționale*
48

EMINESCU AL NOSTRU

Mihai Cimpoi. *Singurătatea. Melancolia*
54

PUNCTE DE REPER

Vasile Ciocanu. *Scriitorii basarabeni și Unirea Principatelor în 1859*
66

REMEMBER

G. D. Iscriu. *Nicolae Iorga sau destinul personalității la români*
70

PATRIMONIU

Andrei Eșanu. *Descriptio Moldaviae în cultura Europeană*
73

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Lucia Țurcanu. *„Moartea autorului” în postmodernitate: pro și contra în opera lui Borges*
85

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Vitalie Răileanu. *Receptivitate și cunoaștere*
88

Diana Nedelcea. *Biserica Ortodoxă Română sub comunism*
91

MISCELLANEA

Dumitru Crudu. *De la Apollinaire la proletcultism. În căutarea unui limbaj potrivit pentru a vorbi despre sacralitate. „Ajungi să urăști aceste lucruri”*
95

OBÂRȘII

Lilia Trincă. *Etimologia populară – mijloc de motivare a arhaismelor din structura unor frazeologisme*
98

DIALOGUL ARTELOR

Vlad Pohilă. *Ochi de șoim*
106

LA CASA LIMBII ROMÂNE

Călăușiți mereu de Steaua Eminescu
110

Autorii noștri

112

Acest număr este ilustrat cu fotografia de **Vasile ȘOIMARU**.

(pag. 17, 20, 87, 90, 106, 107, 108, 109, 111)

- Copertele: I – *Columna lui Traian, simbolul latinătății noastre*
II – *Tînăra generație; Limba și Istoria Română ne mai adună; Un Tricolor deasupra Cornovei; Oglinda Oltului; Poarta Sărutului; Stejarul lui Ștefan cel Mare. Cobîlnea-Șoldănești*
III – *Sarmizegetusa(-Regie); Valul lui Traian. Batîr-Cimișlia; din ciclul Cetățile Neamului: Hotin, Soroca, Ismail, Cetatea Albă*
IV – *Coloana fără sfîrșit, simbolul eternității noastre*

Nichita STĂNESCU

ÎNTREBĂRI

*Trăim un prezent pur?
A trăi înseamnă timp?
Timpul este tot ceea ce nu înțelegem?
Timpul este tot ceea ce nu suntem noi?
Există timp acolo unde nu este nimic altceva?
Timpul este fără să fie?
Timpul este însuși Dumnezeu?
Timpul are viteze inegale?
Timpul are viteză?
Timpul este o vorbire?
Timpul există în sine –
sau este un martor fix?
Inima mea bate în timp?
Sunetele, mirosurile,
pipăitul, gustul, vederea
sunt chipuri ale timpului?
Istoria este timp?
Timpul este legat de lucruri?
Timpul este legat de cuvinte?
Gîndurile sunt timp?
Timpul este însuși Dumnezeu?
A fi, înseamnă timp?
A avea, înseamnă timp?
Ceasurile sunt bisericile noastre
de mînă sau de buzunar,
de perete...
Ne rugăm luînd cunoștință
de bătaia lor înscrisă pe cadrane...
Cine suntem?
Unde suntem?
De ce suntem?*

Irina CONDREA

POLITICA LINGVISTICĂ – O PROBLEMĂ SPINOASĂ ÎN R. MOLDOVA

Problema limbii române în Basarabia / Republica Moldova este cu mult mai dramatică decât, să zicem, aceeași problemă, – Legea limbii române, care se discută acum – în România. Acolo discuția a luat o turnură oarecum de operetă, spre amuzamentul publicului, căci se fac glume, parodii, șarje și toți se întrec în aprecieri cât mai persiflante – chiar și de la tribuna Senatului s-a dat citirii o parodie/pamflet, care demonstrează că o asemenea lege nu este una nici foarte serioasă, nici foarte importantă.

La noi însă se pune problema funcționării limbii în condițiile de bilingvism, când aspectele legate de legislația lingvistică au generat tensiuni politice și sociale serioase. Asemenea tensiuni apar ca rezultat al unei îndelungate politici de marginalizare a limbilor naționale, care avea loc în fosta U.R.S.S., și de implementare masivă a limbii ruse pentru a se ajunge la un ideal, care s-a dovedit până la urmă o fantomă, numită „bilingvism armonios”.

BILINGVISMUL este interpretat de unii cercetători în sens foarte larg, distingându-se în mod curent două niveluri. Primul, și cel mai des întâlnit, este bilingvismul individual, care ar însemna “competența comunicativă în două sau mai multe limbi” – depinde ce nivel este atins, ca un vorbitor să fie declarat bilingv. Căci în realitate se dovedește că cele trei componente de bază ale competenței lingvistice – audierea, vorbirea și scrierea – nu sunt, în fond, niciodată la fel. Ca simplă competență comunicativă un asemenea bilingvism poate fi acceptat, dar la nivel de performanță, practic, se ajunge destul de rar:

– *la nivel individual* (la scara mediului familial): **este bilingvă persoana care are un înalt grad de competență comunicativă sau egală în două limbi, de multe ori recunoscute și ca două “limbi materne”** (*vtoroi rodnoi iazyk*); situația există în afara învățării unei “limbi străine”; condiția optimă ar fi să se ajungă la o conexiune a bilingvismului social cu cel individual

– *la nivel social* (*țară, regiune, mediu social*) – **utilizarea a două limbi dominante care circulă sau trebuie să circule într-un mod relativ egal și “în contact” frecvent**; aici problemele politice sunt inevitabile, ajungându-se până la declararea oficială a unui statut egal pentru cele două idiomuri. Locuitorii nu sunt totdeauna bilingvi perfecți, dar o apropiere psiho- și sociolingvistică este indispensabilă.

Cazul Republicii Moldova este unul în care problemele lingvistice sunt strâns împletite cu cele politice; conviețuirea îndelungată a reprezentanților celor două idiomuri vorbite aici – româna și rusa – a făcut ca aceste limbi să se afle aproape totdeauna într-o stare de competiție, o competiție uneori foarte dură, ajungând până la antagonism, când supremația unei limbi se manifestă în diverse moduri.

Astfel, de exemplu, în perioada sovietică supremația limbii ruse era evidentă; deși acest lucru nu era declarat oficial, limba băștinașilor – româna – a fost marginalizată și cu timpul a fost exclusă din multe sfere ale vieții sociale: administrație, știință, politică, învățământul superior și mediul de specialitate ș.a. Situația dominantă și exclusivă a limbii ruse era sprijinită cu argumentele demagogice ale ideologiei comuniste – că este limba lui Lenin, că fără această limbă popoarele „înapoiate” (alias neruse: armenii, georgienii, balticii, românii basarabeni și nord-bucovineni ș.a.) nu s-ar fi putut dezvolta și națiunile din fosta U.R.S.S. nu ar fi putut ajunge la situația lor „înfloritoare” etc. Adevărul este că într-o țară enormă cum era fosta U.R.S.S., populată de numeroase etnii, anume limba rusă a jucat rolul de liant și mijloc de implementare a ideilor comuniste și a politicii promovate de

totalitarismul sovietic. Fără asemenea instrumente, realizarea unei politici unice atât de dure și de lungă durată ar fi fost imposibilă, de aceea puterea comunistă sprijinea, promova și fortifica pe toate căile și din toate puterile limba rusă – căci cunoașterea ei era o garanție a eficienței politicii comuniste. În mod declarativ, se spunea și despre „înflorirea” celorlalte limbi, iar cea mai stupidă „găselniță terminologică” a fostului regim s-a dovedit a fi formula „bilingvismului armonios”.

După destrămarea U.R.S.S. situația limbii ruse este serios zdruncinată – fără suportul masiv al statului și în condițiile renașterii naționale, acest idiom își pierde supremația oficială, dar nu-și pierde nici terenul, nici vorbitorii, nici importanța ca mijloc de comunicare în societate. I se schimbă, parțial, numai statutul oficial, în cadrul statelor poliетnice. Felul în care coexistă limbile în asemenea situații a fost caracterizat de renumitul lingvist E. Coșeriu astfel: „Statele plurilingve sunt aglomerări de colectivități etnice și lingvistice mai mult sau mai puțin diferite. Între aceste colectivități există relații de colaborare, dar și relații conflictuale, relații care se reflectă și în planul lingvistic. În privința relațiilor dintre limba proprie, a colectivității căreia individul îi aparține istoric, și o altă limbă, mai ales în cazul limbilor minoritare, se pot distinge trei atitudini.

Prima este cea pe care o numesc **naționalismul sănătos**, care înseamnă să-ți asumi limba ta pentru tine și pentru comunitatea ta, fără a impune această limbă și altora; minoritățile pot să aibă școli în limba lor, să comunice în limba lor, să-și dezvolte cultura proprie.

A doua atitudine aș numi-o **șovinismul lingvistic**, al celor care vor să impună limba majoritară și minorităților.

În sfârșit, cea de-a treia este **colonialismul sau imperialismul lingvistic** al celor care vor să impună limba lor majorităților cucerite.

Singura atitudine rezonabilă este **naționalismul sănătos**”.

În fosta R.S.S. Moldovenească problema limbii s-a politizat excesiv și prin faptul că varianta limbii române

vorbită aici a fost declarată limbă aparte, – limbă moldovenească, – deosebită, chipurile, de limba română. Când se pretindea că limba română și cea “moldovenească” sunt limbi diferite, s-a făcut până și încercarea de a-l „traduce” chiar și pe Sadoveanu în “limba moldovenească”, iar reacția scriitorului a fost foarte răspicat exprimată, în rostirea sa moldavă: „Auzi, mișăii, și mă traducî pi mini în limba me!”

După 1989, când limba română a fost declarată limbă de stat, prin faimosul articol 13 din Constituție, în care este numită „limbă moldovenească, **supremația, de jure**, trece la limba română, care însă nu și-a preluat nici până astăzi toate funcțiile, deoarece cunoașterea ei nu este o condiție strict obligatorie nici pentru obținerea cetățeniei, nici pentru ocuparea unui post important în structurile statale – în Guvern, Parlament, în organele publice locale etc. Probabil că în foarte puține țări este admis ca funcționarii publici să nu cunoască limba de stat, iar în ceea ce privește acordarea cetățeniei legislațiile actuale sunt destul de dure în acest sens.

Pozițiile forte ale limbii ruse sunt menținute și de alți factori, unul dintre cei mai importanți fiind numărul mare de vorbitori ai acestei limbi – îi avem în vedere, în primul rând, pe vorbitorii ruși monolingvi, dar și pe cei de alte naționalități care utilizează, în fond, numai rusa – ucrainenii, bulgarii, găgăuzii. Pentru aceștia este foarte important ca limba rusă să capete statut de limbă oficială, ceea ce le-ar asigura fără echivoc nu numai confort psihologic, dar și drepturile de a ocupa orice post de conducere fără a cunoaște limba română și i-ar scuti de eforturile și inconveniențele legate de învățarea limbii de stat – încercare pe care unii au făcut-o, dar rezultatele nu au fost prea strălucite.

Paradoxul este că se cere statalitatea/oficializarea limbii ruse nu pentru apărarea sau consolidarea acesteia, căci ea nu are nevoie de așa ceva, ci pentru a scăpa, a se debarasa de română; adică, acest statut trebuie „să lucreze” **nu pentru limba rusă, ci împotriva limbii române**.

Este adevărat că și statalitatea/oficializarea limbii române avea

această nuanță de împotrivire față de limba rusă și, mai ales, față de rusificare, dar mai avea și o altă motivație, foarte serioasă și totuși: statutul de limbă oficială trebuia să oprească degradarea limbii române și reducerea sferelor de funcționare a ei, trebuia s-o întoarcă la normalitate, să-i redea condiția firească de mijloc de comunicare și de tezaur al spiritualității naționale. Pe când limba rusă nu este nici strâmtorată, nici limitată, având toate condițiile de funcționare și în sistemul de învățământ, și în societate. Este de ajuns să aruncăm o privire asupra tarabelor de cărți și ziare din orice oraș al R.Moldova, ca să ne convingem că **toate** sunt în limba rusă. Ori să deschidem televizorul sau un aparat de radio ca să atestăm iarăși că se transmite preponderent în limba rusă. În asemenea condiții de circulație și utilizare nestingherită, limba rusă nu este deloc amenințată nici de degradare (poate doar din interior), nici de influențe malefice sau de românizare. Iar oficializarea ei nu este decât o manevră politică și dacă acest lucru se va produce, câștigul probabil că va fi minim și doar pentru un număr foarte mic de persoane, mai bine zis, pentru amorul lor propriu. Iar riscurile se pare că sunt destul de mari. În primul rând, se poate accentua izolarea, „enclavizarea” celor două etnii, care vor coexista ca „lumi paralele”, ceea ce se întâmplă, de fapt, și acum – fiecare este cu valorile sale, cu limba și cultura sa națională. Iar acest lucru nu este favorabil consolidării statului și promovării unei idei naționale comune.

E de presupus, de asemenea, că limba rusă nu va fi acceptată în școlile cu predare în limba română, nici chiar dacă ea va căpăta statutul de limbă oficială. Și, deși se afirmă că majoritatea absolută a moldovenilor știu limba rusă, lucrurile nu stau tocmai așa: absolvenții școlilor cu predare în limba română, în special, ai celor de la sate, știu cu totul aproximativ rusește – exact la fel cum absolvenții școlilor ruse nu știu românește, și această situație se amplifică și nu se va schimba nici prea repede, nici prea ușor.

Ca rezultat, comunicarea în societatea noastră degradează până la un nivel cu totul insolit: se vorbesc

două limbi concomitent, vorbitorii nu mai pot găsi una comună. La Chișinău nu sunt o raritate situațiile când, de exemplu, vânzătorul și cumpărătorul vorbesc fiecare în limba sa – unul în rusă, iar altul în română.

Tocmai de aceea situația trebuie temeinic studiată și cunoscută în detalii, pentru ca statul să poată elabora în asemenea condiții o politică lingvistică eficientă, care să ia în calcul interesele tuturor cetățenilor săi, vorbitori de limbi diferite. În acest sens, Consiliul Europei promovează ideea diversității limbilor, dar, mai ales, ideea multilingvistului și a bilingvistului (să nu-l mai poreclim *armonios*), care să poată facilita comunicarea, aceasta fiind cheazășia conviețuirii pașnice. Or, multilingvi sau bilingvi trebuie să fie toți, în primul rând, funcționarii publici, persoanele cu funcții de stat, lucrătorii din sferele de activitate ce presupun un contact intens cu membrii comunității. Deci în statele polietnice nu trebuie scutiți de această obligație, să zicem, rusofonii sau anglofonii, pe motiv că limba lor este mai răspândită. Și numai o asemenea politică lingvistică va fi credibilă și echitabilă, în special dacă va fi promovată prin fapte, iar nu doar prin declarații.

Războiul legilor și al decretelor lingvistice nu va conduce la rezultate bune, deoarece părțile interesate, mai bine zis, specialiștii respectivi, rămân în tabere diferite și nici măcar la conferințe sau la alte dezbateri publice nu sunt convocați împreună; de obicei, acolo unde participă, să zicem, adepții glotonimului „limba moldovenească” nu participă cei care susțin denumirea de limbă română, și invers. Prin urmare, argumentele pro sau contra sunt vehiculate în fața celor care au aceeași părere și nu mai trebuie convinși.

Or, bilingvistul român-rus în Republica Moldova este o realitate de care trebuie să se țină cont în permanență. De aceea este necesară elaborarea concepției unei politici lingvistice corecte, la care trebuie să participe, în primul rând, specialiștii – lingviști, sociologi, politologi, juriști – care să fie convocați nu pe principiul „taberelor politice”, ci după gradul de competență și de dorință de a contribui cu adevărat la rezolvarea acestor probleme spinoase.

UN COLOCVIU INTERNAȚIONAL AL ROMANIȘTILOR, CU FAȚA SPRE PROBLEMELE LIMBII ROMÂNE

Fiind “un picior de plai”, fără a se mai identifica și cu “o gură de rai”, dar avînd, în schimb, “la activ” numeroase paradoxuri, să ne mai mire că într-un stat romanic, așa cum e R. Moldova, eforturile filologilor francezi ori spanioli de la noi sînt, practic, necunoscute, ca să nu zicem – neglijate? Mai mult încă: după cum s-a exprimat cu sinceră nedumerire un profesor universitar, cercetător al gramaticii franceze, “la noi, lingviști sînt considerați numai cei care se ocupă de studiul limbii române, ceilalți – romaniștii, germaniștii etc. – fiind tratați în cel mai bun caz ca niște cadre didactice, numai nu cercetători”. Dincolo de o notă cam îngroșată, constatarea conține o doză bună de adevăr. Ce, cum, cîte cunoaștem noi despre preocupările filologilor francezi sau englezi din Chișinău sau de la Bălți? Și mulți știu oare că avem în R. Moldova personalități care fac valoroase investigații filologice în hispanistică, germanistică ori slavistică, fără a mai vorbi de limba și literatura franceză, “răsfățate” decenii la rînd de numeroși oameni de știință basarabeni?

Una din personalitățile marcante ale romanisticii din R. Moldova a fost și rămîne profesorul universitar de filologie franceză dr. hab. Grigore Cincilei (1927-1999). Lexicolog, derivatolog și semasiolog de largă cuprindere, este autorul a mai bine de 160 de lucrări științifice, didactice și lexicografice, inclusiv 7 monografii.

Grație unei asimilări și reconsiderări creatoare a teoriilor lingvistice moderne, în special a Școlii funcționale franceze a lui André Martinet, învățatul nostru a creat la Chișinău o școală lingvistică de prestigiu, apreciată departe de Nistru și Prut. Totodată, fiind un “gallomane pur sang, incorrigible”, Gr. Cincilei nu s-a văzut nicicînd în afara limbii române, optînd energic, tranșant, pentru extinderea funcțiilor ei nu numai în învățămînt, dar și în celelalte sfere ale vieții culturale și sociale.

La 1 decembrie 2002 profesorul Gr. Cincilei ar fi împlinit 75 de ani. În semn de omagiu, Catedra de Filologie Franceză a Universității de Stat din Moldova, catedră ce poartă numele lui Grigore Cincilei, a organizat, la 29-30 noiembrie, Colocviul Internațional “Probleme de lingvistică generală și romanică”. I-am solicitat unele amănunte despre această amplă manifestare științifico-didactică dlui conf. univ. dr. Anatol Lența, inițiatorul și animatorul ei. Precizăm că lucrările Colocviului au fost cumva anticipate de tipărirea unui emoționant volum omagial – “Grigore Cincilei: mereu prezent...”, al cărui coordonator este de asemenea dl profesor A. Lența.

– Care a fost imboldul organizării la Chișinău, în ultimele zile ale toamnei lui 2002, a unui colocviu internațional cu probleme de lingvistică generală și romanică?

– Mai întîi de toate, însăși personalitatea remarcabilă, de lingvist-cercetător în multiple domenii și, firește, ca profesor universitar de franceză, ca romanist, a lui Grigore Cincilei, care ar fi ajuns acum la o onorabilă aniversare, și care ne lipsește atît de mult. Ca lingvist, Gr. Cincilei a fost unul dintre cei mai de seamă specialiști în domeniul derivatologiei, în spațiul ex-U.R.S.S., cel puțin. Ar fi suficient

să invoc doar două argumente, în acest sens. Prof. Gr. Cincilei nu numai că l-a continuat pe redutabilul lingvist francez André Martinet, dar a mai precizat, a aprofundat multe din elementele lingvisticii funcționale franceze, elemente lansate, puse în aplicare și ulterior acceptate de mari specialiști în romanistică reprezentând diferite centre științifico-didactice departe de Chișinău. Aș aminti, în context, atitudinea, opinia unei apreciate lingviste de la Moscova – prof. univ. dr. Ludmila Ilia, care, în treacăt fie spus, a contribuit enorm la pregătirea cadrelor didactice pentru învățământul superior din R. Moldova. Așadar, dna L. Ilia considera – încă pe la începutul anilor '80 –, că, grație cercetărilor lui Gr. Cincilei, centrul derivatologiei din U.R.S.S. se transferă de la Moscova la Chișinău. În al doilea rând, Gr. Cincilei a fost un ilustru și generos pedagog, care a consacrat activității didactice patru decenii numai la Universitatea de Stat din Moldova, contribuind plenar la instruirea a sute de specialiști de cea mai înaltă calificare pentru școlile de diferite niveluri din Basarabia.

Colocviul Internațional "Probleme de lingvistică generală și romanică" a urmărit scopul de a (re-)pune în valoare aceste aspecte ale activității sale, de a nuanța, pe cât e posibil, noi abordări ale muncii de cercetare și de cadru universitar, prestată cu atîta dăruire de ilustrul nostru compatriot Grigore Cincilei.

– *Pe ce criterii s-a făcut selecția subiectelor pentru discuții, compartimentarea tematică a lucrărilor colocviului?*

– Voi sublinia din capul locului că problematica acestei manifestări a fost extrem de variată. La compartimentarea subiectelor s-a ținut cont, pe de o parte, de realizările omagiatului în principalele domenii de care a fost preocupat: gramatica în diacronie și sincronie, semantica lexicală și gramaticală, știința cuvîntului, lexi-

cografia, metodică predării limbii și, evident, derivatologia. Pe de altă parte, s-a pornit de la ideea perspectivelor deschise de studiile prof. Gr. Cincilei. Astfel s-au propus două domenii ce reies din rodul preocupărilor de bază ale lingvistului Gr. Cincilei: analiza textuală și sociolingvistica.

– *V-aș ruga să ne vorbiți ceva mai detaliat despre participanții la colocviu, care, la chiar o simplă frunzărire a programului, lasă impresia unei apreciable, impozante prezențe.*

– Ați invocat unul dintre cele mai emoționante aspecte ale colocviului: o participare ce ar face cinste oricărei manifestări științifice de anvergură. Aș îndrăzni să-i împart pe cei peste 120 de participanți la colocviu (fie direct, "pe viu", fie prin comunicări trimise nouă ori încredințate spre prezentare) în câteva categorii convenționale. În prima categorie ar intra personalități marcante ale romanisticii de astăzi, a căror prezență la Chișinău, în zilele de 29-30 noiembrie 2002, subliniază o dată în plus valoarea omului, cercetătorului și profesorului Gr. Cincilei. Aș aminti aici de un important continuator al școlii lingvistice funcționale – Morteza Mahmoudian, ca și de colegul său Patrick Sériot, ambii de la Universitatea Lausanne din Elveția; prof. univ. dr. Gabriela Dindelegan din București; de profesorii universitari Sanda-Maria Ardeleanu, Maria Pavel și Nicolae Samson din Iași; Vasile Dospinescu din Suceava; acad. Raymund Piotrowski și prof. univ. Luiza Skrelina din Sankt-Petersburg; Anna Tarasova și Aleksandr Tihonov din Moscova; de simpatica echipă din Minsk, Bielorusia, formată din cercetătorii Albina Stepanova, Zinaida Haritoncyk, V.A. Pavlovski ș.a. Voi menționa neapărat și participarea la colocviu a compatrioților noștri – cercetători și cadre universitare, mulți dintre care au muncit ani la rând cot la cot cu Gr. Cincilei sau, aflîndu-se în preajma sa, i-au împărtășit opiniile

și opțiunile. Prof. univ. dr. hab. Anatol Ciobanu, membru corespondent al A.Ș.M., a vorbit cu multă căldură despre personalitatea și activitatea științifico-didactică a celui căruia i se consacra această manifestare omagială – atît în ședința inaugurală, cît și în una din secțiunile colocviului. Prof. univ. dr. hab. Ion Dumbrăveanu a prezentat succint, dar cu maximă precizie cele mai importante repere ale concepției lingvistice a lui Gr. Cincilei. Țin să remarc și implicarea unor colegi de breaslă: prof. univ. Ana Bondarenco, conferențiară Emilia Bulgac, Veronica Păcuraru, Theodor Balaban, prof. Mircea Ioniță ș.a. Au participat la colocviu cu interesante comunicări și unii din numeroșii tineri cercetători, care și-au făcut tezele de doctor sub îndrumarea lui Gr. Cincilei*.

– *Sper să nu greșesc susținînd că la acest colocviu – de lingvistică generală și romanică – s-a acordat o atenție sporită și problemelor vizînd starea limbii române din R. Moldova...*

– Cu deosebire în ultimii ani de viață, prof. Gr. Cincilei era preocupat mult de studierea legăturilor dintre limbă și societate, și în special – de situația limbii române din Basarabia. Îl aud ca și acum întrebîndu-se retoric: “Vom ajunge oare noi acele zile cînd vom admira nestingherit frumusețea și posibilitățile nelimitate ale limbii române, măcar așa cum o pot face acum, de pildă, Alf Lombard din Suedia sau Raymund Piotrowski din Rusia?”. În mod firesc, la colocviu, mai ales la compartimentul sociolingvistică, au fost puse în dezbatere și diverse comunicări despre starea limbii române la noi, astăzi. Aș menționa

neliniștea, chiar durerea cu care au vorbit, la acest capitol, reprezentanții noștri, fiind ascultați cu interes de străini. Se cere evidențiată comunicarea lui Vlad Pohilă, care a suscitât discuții aprinse, generînd mai multe întrebări, la care autorul a răspuns, chiar dacă nu e specialist – în franceză, astfel încît cei interesați au primit răspunsuri competente, argumentate, convingătoare.

– *Care ar fi impactul unor astfel de manifestări asupra activității universitare, asupra investigațiilor științifice, a evoluției problematicii lingvistice de la noi?*

– Colocviul “Grigore Cincilei-75” are, mai întîi de toate, un impact de ordin moral: opera cercetătorului român de la Chișinău necesită o studiere mai aprofundată, trebuie propagată mai energic și – cel mai important – creator continuată. E necesar ca studiile și cercetările sale, scrise în rusă și în franceză, să fie traduse în română, limba pe care a iubit-o foarte mult; de asemenea, se impune editarea unui volum cu cele mai importante scrieri lingvistice ale lui Gr. Cincilei. Se pare că ne obișnuim deja a vorbi despre Școala lingvistică Grigore Cincilei, însă, cu regret, nu se prea văd noi studii, noi investigații ce ar confirma existența acestui miracol: dezvoltarea pe sol basarabean a curentului funcțional din lingvistică, al cărui promotor a fost și va rămîne profesorul universitar, doctorul habilitat, Grigore Cincilei, cavalier al Ordinului Muncii.

Consemnare: Cor. L.R.

* Revista noastră găzduiește în acest număr un grupaj de comunicări de la Colocviul Internațional de lingvistică generală și romanică „In memoriam Grigore Cincilei”; toate materialele urmînd să apară într-un volum omagial.

Morteza MAHMOUDIAN

C'EST QUOI LA SOCIOLINGUISTIQUE?*Communication au colloque***(RÉSUMÉ)**

Peut-on étudier le langage sans prendre en compte son contexte social? La réponse de la linguistique structurale – dans certaines de ses versions du moins – est affirmative. Depuis quelques décennies, des linguistes mettent en évidence les liens qui existent entre la structure d'une langue et celle de la communauté qui la pratique; ils soutiennent aussi le rôle des facteurs sociaux tant dans le fonctionnement que dans l'évolution des langues. Tout en disant faire abstraction de la dimension sociale, la linguistique structurale a – par ses acquis – préparé le terrain à l'avènement de ce qu'on appelle aujourd'hui la sociolinguistique, et qui peut, sous certains aspects, être considéré comme son prolongement.

Le paradoxe provient – pensons-nous – de la présence occulte de facteurs sociaux dans les travaux se réclamant du dogme structuraliste. Comment peut-on alors concevoir les liens entre la linguistique pure et la sociolinguistique? Où passe la ligne de démarcation?

**COMPLEXITÉ ET GRADATION DANS LA
STRUCTURE SÉMANTIQUE****Conférence à l'intention des étudiants avancés:****(RÉSUMÉ)**

Longtemps négligée, ignorée, voire exclue, la sémantique est considérée aujourd'hui comme partie intégrante de la linguistique. L'intérêt tardif porté à la sémantique s'explique historiquement – me semble-t-il – par deux facteurs: *primo*, la façon dont la structure était conçue. La linguistique définissait la structure – suivant les disciplines scientifiques auxquelles la notion a été empruntée – comme un ensemble fini d'éléments régis par des règles constantes; *secundo*, l'antériorité chronologique des applications de la méthode structurale en phonologie a fait naître la conviction que la structure ne peut avoir qu'une forme: celle qu'on observe en phonologie.

Pour réhabiliter la recherche sémantique, il a fallu abandonner ces dogmes. Sous quel aspect se présentent la signification linguistique et les règles qui la régissent? Quelles en sont les conséquences pour les autres niveaux d'analyse ainsi que pour le fonctionnement des langues?

Vlad POHILĂ

LIMBA ROMÂNĂ DIN R. MOLDOVA, ÎNTR-UN PRIMEJDIU ȘI SPERANȚE

Trebuie să se știe: situația lingvistică din statul nostru extrem de tânăr și relativ independent este, cu certitudine, una dintre cele mai complicate și mai complexe în Europa Centrală și de Sud-Est. În expresie statistică, lucrurile se prezintă astfel: la o populație de circa 4 mil. avem o majoritate de băștinași, românească, de circa 65%, dar și o importantă minoritate rusolingvă – circa 30 la sută, formată preponderent din slavi (ruși, ucraineni, bulgari), acestora adăugându-li-se un procent de evrei, alte 3% de nou-veniți din ex-U.R.S.S. (bieloruși, armeni, azeri și alți caucazieni, diverși minoritari etnici din Rusia, în majoritate rusificați, ceceni, alți musulmani) și vreo 2% de găgăuzi – grup etnic turcofon, dar de religie creștină ortodoxă – stabiliți pe pământul nostru la începutul sec. XIX. Conform altor estimări, destul de aproximative – căci în R. Moldova nu s-a făcut recensământul populației din 1989, când eram încă parte a imperiului sovietic –, 10-15% din băștinași nu se mai identifică lingvistic ca români, altfel zis, s-au rusificat. Prin contrast, conform aceluiași statistici, circa 10 la sută din rusolingvii de la noi ar cunoaște într-o anumită măsură limba română. Așa cum ne sugerează și tema colocviului, ne vom referi în continuare cu precădere sau chiar exclusiv la situația lingvistică în care se află populația băștinașă a R. Moldova – românii, din care mulți se autonomesc moldoveni, iar limba maternă o numesc adeseori „moldovenească”, fapt stimulat pe toate căile de către oficialitățile de la Chișinău, evident, din rațiuni extralingvistice.

Care ar fi motivul principal al complexității vizînd starea lingvistică din R. Moldova? Din cele vreo cinci-șase motivații de bază – de ordin istoric, geografic, demografic, cultural, politic, economic –, vom insista asupra factorului social-istoric, dar pus în strînsă legătură cu cel de natură culturală, spirituală.

E cunoscut faptul că din anul 1812 și pînă în 1918 partea de est a Moldovei istorice a fost anexată Rusiei, ocupanții numind acest teritoriu dintre Prut și Nistru – Basarabia. După 22 de ani de aflare în matricea istorică, atunci cînd Basarabia redevine parte componentă a României, din 28 iunie 1940 istoria se repetă, Basarabia fiind încorporată Uniunii Sovietice, pe de-asupra fiind și amputată: trei județe de la sud și unul de la nord sînt „dăruite” Ucrainei, între hotarele ei aflîndu-se pînă în prezent. În această perioadă de ocupație străină – de 150 de ani! – la noi a avut loc un proces acerb, și orchestrat, nu accidental, de rusificare: limba băștinașilor a fost scoasă din biserică, din învățămînt, din administrație, din exercițiul juridic; au fost blocate sau interzise orice relații, orice schimburi culturale cu ceilalți conaționali, aflați într-o situație net avantajată – și din Regatul Român, și din Transilvania, unde românii se bucurau de o relativă autonomie culturală.

Țarismul, apoi regimul comunist de croială stalinistă au recurs la aceste măsuri dragonice, neîndoios, din rațiuni politice: pentru a justifica încorporarea Basarabiei, pentru a legitima ocuparea unui pămînt străin, încercînd să demonstreze că-i aparține de drept. În acest scop, dincolo de colonizarea masivă a Basarabiei cu elemente etnice străine, stăpînirea rusă a pedalat extrem de energic pe ideea existenței aici a unei limbi, iar mai tîrziu și a unei națiuni „moldovenești”, distincte de cele românești. Trebuie să recunoaștem cu tristețe că această politică diabolică în mare măsură a prins: și mă gîndesc nu numai la faptul că în Constituția R. Moldova scrie, în art. 13 (sic!), că limba de stat la noi e „moldovenească” – nu româna. Doar băștinașii acestei republici vor-

besc unul din dialectele de bază ale limbii române, pe cînd în toate sferele vieții social-culturale se utilizează, totuși, limba română literară. Mă gîndesc acum mai ales la o desperată realitate de la noi: cît de mult a fost alterată, în anii de ocupație străină, conștiința etno-lingvistică a unei părți însemnate a populației băștinașe, încît unii, poate chiar mulți, mai cred sincer că vorbesc o limbă apropiată, dar nu identică cu româna, nu româna însăși. Poate și mai nocivă s-a dovedit a fi la noi invazia, presiunea limbii ruse asupra celei române, astfel încît astăzi asistăm la o devastatoare influență a acestui idiom slav asupra limbii vorbite și chiar scrise în R. Moldova.

Nu este cazul să insistăm, aici și acum, că băștinașii R. Moldova sînt români și vorbesc limba română. Mai aproape de subiectul nostru, vom prezenta o „stratificare” – personală, subiectivă, deci, întru cîtva –, a vorbitorilor de română de la noi prin prisma purității sau, dimpotrivă, a impurificării, alterării limbii materne. Astfel, conform estimărilor noastre, avem în R. Moldova trei mari grupuri distincte de populație românofonă:

a) *grupul rustic* – locuitorii satelor, cu un nivel mediu de instruire sau sub acesta;

b) *grupul urban* – locuitorii orașelor, cu aproximativ același nivel de instruire.

c) *intelectualitatea*, fie de la țară, fie de la oraș, *inclusiv tineretul studios*.

Fiecare grup, sau categorie, din cele enumerate presupun, comportă sau chiar implică anumite caracteristici de ordin lingvistic destul de clare.

Astfel, reprezentanții convenționalului grup a) – „*rustic*” – au un limbaj românesc relativ curat, adică mai puțin influențat de limba rusă. Totodată, limbajul acestora excelează printr-o pronunție dialectală, identică celei din Moldova din dreapta Prutului, și printr-un vocabular restrîns, sărăcăcios. Din punct de vedere demografic, e de menționat că în satele noastre este o populație în genere îmbătrînită, cum foarte mulți tineri au plecat fie la oraș, fie în alte țări.

Grupul b) – „*urban*” – se caracterizează printr-un limbaj mai rusificat, cu numeroase barbarisme și calchieri din limba rusă. Sub aspect demografic, locuitorii orașelor noastre sînt mai tineri decît cei de la țară. Din păcate, tocmai tînăra generație urbană sau urbanizată a preluat nu numai lexeme rusești, nu numai elemente de sintaxă rusească, dar și o pronunție rusificată, care se manifestă printr-o oribilă pentru noi palatalizare a consoanelor **b**, **d**, **n**, **t**, urmate de vocalele **e**, **i**.

Virtualii reprezentanți ai grupului c) – „*intelectual-tineresc*” –, în linii mari, stăpînesc o limbă literară curată, corectă, apropiată, într-o apreciabilă proporție, de limba română literară, standard, sau „exemplară”, ca să recurgem la un termen lansat de marele nostru compatriot, regretatul savant lingvist Eugeniu Coșeriu.

Primejdiile de ordin lingvistic de la noi, pe care le-am anunțat și în titlul prezentei comunicări, îi vizează într-o măsură covîrșitoare pe vorbitorii din categoriile a) și b).

Principalul pericol, credem noi, rezidă în influența masivă, nefastă, devastatoare asupra românei din R. Moldova, pe care o exercită limba rusă în cele mai diverse și mai surprinzătoare manifestări și forme. Fenomenul este pe cît de detestabil, pe atît de explicabil. Pe parcursul unui secol și jumătate rusa a fost în acest ținut ca la ea acasă, stăpîna atotputernică și autoritară, rusificarea sub orice formă fiind stimulată oficial. Apoi, cum decenii la rînd s-a promovat ideea aberantă a existenței unei limbi „moldovenești” distinctă de cea română, era firesc să se facă tot posibilul ca această limbă – „moldovenească” – să difere cît mai mult de româna exemplară. În scopul propus au fost larg deschise porțile Cetății pentru a facilita invazia rusei, invazie mult favorizată, în 50 de ani de regim comunist, de stupida politică a așa-zisului „bilingvism armonios”, care în realitate proclama, cînd mai discret, cînd fățiș, adică mai brutal, supremația omniprezentă a limbii „fratelui mai mare”. Și-au făcut efectul, evident, și eforturile autorităților țariste,

apoi sovietice de a opri accesul aici a valorilor culturale, inclusiv lingvistice, din România, precum și tot soiul de interdicții la utilizarea anumitor cuvinte, expresii și ortograme, considerate „pur românești”, sau „prea de tot românești” – așa ar fi mai potrivit să categorisim modul de atunci de a vedea lucrurile, dacă e să le spunem pe nume. Liste cu asemenea lexeme și ortograme erau transmise – prin circulare venite de la conducerea de partid via cenzura oficială (numită în U.R.S.S. eufemistic Glavlit – „Direcția pentru păstrarea secretelor de stat”) – la edituri, în redacții de ziare și reviste, la Radio și TV, la teatre, în sălile de spectacole etc. În această situație, înfrurirea limbii ruse a devenit la noi catastrofală, atacînd – cu precădere în ultimii 50 de ani de ocupație sovietică –, toate nivelurile limbii. Vom încerca să demonstrăm veridicitatea acestei afirmații.

În ceea ce privește *nivelul fonetic-fonematic*, așa cum am menționat deja, preponderent la oraș, a devenit un adevărat cataclism palatalizarea de manieră rusească a unor consoane și, în același stil – reducerea unor vocale, în special a lui *e*; în cazul unor neologisme, venite în limba română din Basarabia prin intermediul rusei, se produce și iotacizarea acestei biete vocale, precum și pronunțarea lui *o* neaccentuat ca pe un *a*. Concomitent, pentru a se justifica mai vîrtos existența limbii „moldovenești”, a fost favorizată pronunția dialectală, care, evident, a avut repercusiuni și asupra formei scrise a limbii de aici. Vom menționa, în numele adevărului istoric: dezastrul a fost stăvilît, totuși, în bună parte, pe la finele anilor '50, o dată cu „dezghețul” hrușciovian, cînd la Chișinău normele ortografice și ortoepice au fost maximum posibil apropiate de cele întocmite la București, în pofida diferenței de alfabet care a existat pînă în 1989.

Și mai devastatoare s-a dovedit a fi *influența rusei asupra lexicului românesc* din R.S.S.M. Am amintit deja că existau în instituțiile de cultură liste cu lexeme și ortograme tabu, considerate „excesiv de românești”: termeni,

noțiuni sau îmbinări vizînd realități burgheze, religioase, naționaliste, filozofice, anumite etape și domenii ale istoriei naționale etc. Prin contrast, la nivelul limbii vorbite, dar și al celei scrise, și-au făcut loc sute, poate chiar mii de cuvinte și expresii rusești, în primul rînd din cele ce vizau realitățile sovietice – oficial, prin directive de partid și de stat, se preconiza ca acestea să fie unice, rusești, în toate limbile din U.R.S.S. În acest exces de zel lingvistic se ajungea la cazuri pe puțin zis ridicole: bunăoară, era cumva motivat ca *Parlamentul* de la Moscova sau cel de la Kiev, Chișinău, Vilnius, Tașkent etc. să se numească *Soviet Suprem* (cum se numea/se numește *Knesetul* de la Ierusalim sau *Seimul* de la Varșovia), dar mass-media de la noi erau obligate să promoveze și forma *Sovietul Miniștrilor* – sovietic, spre deosebire de *Consiliul de Miniștri al României (al Franței, Italiei)* ș.a.m.d.

Rusisme au intrat cu nemiluita în practic toate sferele vieții de la noi, cu deosebire – în domeniul evoluțiilor tehnice și de altă natură. Dintre clasele gramaticale, deosebire de invadate au fost **numele și verbele**. Evident, rusismele prindeau acolo unde apărea o nouă realitate: cf. substantivele *spravcă* pentru *certificat*, *sosiski* – *crenvurști*, *solearcă* – *motorină*, *prîțep* – *remorcă* etc.; verbele: *a oforma* – *a amenaja*, *a cătăi* – *a plimba (cu un mijloc de transport)*, *a zavodi* – *a porni motorul* etc. Este destul de mare numărul *cuvintelor incidente* și al *cuvintelor „parazit”* preluate din rusă (*kaneșno*, *stopoțentno*, *eșciobi*, *jă*, *tak...* etc.); cuvintele injurioase au fost preluate într-o proporție de-a dreptul înspăimîntătoare. S-ar părea că o serie de rusisme era preluată din rusă și datorită unui anumit grad de comoditate, astea fiind în rusă mai scurte, uneori formate din abrevieri: cf. *vuz* – *instituție de învățămînt superior*, *propiska* – *viză de reședință*, *sudimost* – *antecedente penale* etc. Impresia este neîndoios una falsă: avem suficiente cazuri cînd echivalentul românesc este mai comod, inclusiv prin scurtimea sa (cf. *pneumonie* – rus. *vospalenie legkih*, *ulcer* – rus. *iazva jeludka* – pentru a ne limita la doar două exemple din

domeniul medicinei) și totuși, echivalentele ruse au fost preluate de extrem de mulți vorbitori pentru care româna este limba maternă. În consecință, motivele de ordin pur lingvistic sau lingvistico-practic ale rusificării lexicului românesc la noi sînt secundare.

O tragedie națională a fost în R.S.S.M. rusificarea onomasticii – și a antroponimelor, și a toponimiei (în special a microtoponimiei). S-a ajuns la mutilări sau chiar substituirii ce ștergeau orice urmă de element autohton în antroponimie: nume de botez ca *Ion* sau *Ștefan* deveneau în documente obligatoriu *Ivan*, respectiv, *Ștepan*; o serie de prenume românești erau pur și simplu interzise. Numele de familie se mutilau pentru a deveni comode ocupanților – în pronunțare, la declinare etc. Din asemenea motive nume ca *Ciobanu* se transformau în *Ceban*, *Doagă* – în *Doga*, *Grădinaru* – în *Grădinari* etc. Este anecdotic, dar foarte elocvent cazul unui nume românesc de la noi, *Șaptețini*, mutilat într-o formă inidentificabilă: *Șeptichin*, deci cu o terminație pur rusească, *-in* (cf. *Lenin*, *Stalin*, *Putin* etc.), soțul fiind *Șeptichin*, iar soția – *Șeptichina* (aproape că *Anna Karenina!*), chiar dacă la numele românești nu există o diferențiere formală de gen. A fost impus oficial și s-a impus în uzul curent patronimicul rus (de tipul *Gheorghe Vasilevici*, *Ecaterina Ivanovna* etc.), alt fenomen firesc rusei dar străin românei. Tot astfel, orașele noastre aveau străzi cu denumiri aproape că exclusiv rusești. Mai e cazul să amintim aici că anumite popoare, respectiv, limbi au supraviețuit și grație rezistenței prin onomastică – avem exemplul armenilor, în toată lumea, al balticilor și musulmanilor în U.R.S.S., al ardelelor în Imperiul Habsburgic etc.

Cel mai grav ni se pare, însă, faptul că rusa a atacat româna din R. Moldova și la nivelul gramaticii, al paradigmelor. Astfel, chiar și limbajul unor intelectuali de la noi este marcat adeseori de topica rusească: se pune adverbul înaintea verbului atunci cînd trebuie să fie tocmai viceversa (cf.

ușor face, repede vine, departe ajunge etc.) Este invers, dar de aceeași natură, cazul unor *pronume*, cu precădere al celor *relative*, care sînt masiv postpuse substantivelor prin omiterea *articolelor posesive (genitivale)* de legătură (cf. *elevii cărțile căroră* pentru *elevii ale căror cărți* etc.). Supără abuzul în utilizarea *pronumelor personale* pe lângă verbe – după model rusec, evident, care pur și simplu seamănă, accidental, cu cel francez. (*Ce tu faci?* pentru *ce faci?* e un exemplu proverbial, în această ordine de idei.) Unii moldoveni pierd deja simțul utilizării corecte a anumitor *articole*: se recurge la cel *nehotărît*, cînd e necesară utilizarea celui *hotărît*; se înregistrează cazuri de *substituire* a unor articole cu alte nume (*careva cărți-caiete* pentru *niște, unele, anumite cărți-caiete*; *voi* pentru *Dvs.* – pers. II sing. a pronumelui de politețe etc.).

Este puternică influența pe care o exercită limba rusă asupra *reacțiunii* din română, astfel tulburîndu-se nu numai regimul firesc al construcției frazei, dar și sensul ei. Aproape că s-au generalizat – inclusiv printre intelectuali –, construcții gen: *a (se) juca în cărți / fotbal* – pentru *a juca cărți / fotbal*; *a conduce (cu) întreprinderea* în loc de *a conduce întreprinderea* etc. Mai mult: în ultimul timp, în limbajul moldovenilor apar și calchieri cu o motivație mai rar întîlnită – încă o dovadă a gravității acestui fenomen nociv. Ne referim acum la calchieri făcute prin asocieri sonore, de ordin fonetic. Astfel își fac loc în vocabularul unor românofoni de la noi îmbinări lexicale de-a dreptul monstruoase precum: *i-a stat rău* sau *el a stat inginer* pentru *i s-a făcut rău*, respectiv, *el a devenit inginer* (după îmbinările ruse *mne stalo ploho*, *on stal injenerom*); *ei bolesc pentru echipa Real-Madrid* (= *ei sînt suporterii echipei Real-Madrid*); după rus. *oni boleiu*t a seară (= *a telefonat a seară*, după rus. *on zvonil vcera*); *el nu s-a reușit* să intre (= *nu s-a decis/hotărît* să intre, după rus. *ne reșil-sea*); *mi-i jale*, dar *nu avem această*

marfă (= *îmi pare rău/regret*, dar..., după rus. *mne-nam jal*, no...) etc.

Fiți de acord: persistența cu care acționează – nociv, evident! – rusa asupra românei la noi este de-a dreptul incredibilă. Lucrurile sînt, însă, explicabile. Iată doar cîteva exemple vizînd proporția, raportul român: rus – acum, nu cu 15-20 de ani în urmă! – în domeniul mijloacelor de informare în masă din R. Moldova. Astfel, ziare și reviste rusești apar la noi de două ori mai multe decît în română. Raportul între posturile de radio române și ruse e de 1 la 4, iar al celor de TV – de 1 la 8.

Și deoarece tabloul pe care vi l-am prezentat poate părea cuiva prea de tot sumbru, aș dori să închei această comunicare într-o tonalitate mai optimistă. Cu mai bine de patru decenii în urmă, marele romanist și românist italian Carlo Tagliavini (1903-1982), autorul monumentalei monografii **Le origini delle lingue neolatine** a avut curajul să declare la un congres de studii romanice, la Florența: „*Pretinsa «limbă moldovenească» nu este de fapt decît româna literară, scrisă cu*

un alfabet rusesc ușor modificat (...), cu unele concesii făcute unor forme dialectale moldovenești, cunoscute de altfel și în interiorul României”.

Din fericire, această temerară constatare a lui Tagliavini, care atîția ani ne-a încălzit sufletele, nu mai este decît parțial valabilă. După revenirea la grafia latină, în 1989, „regele a apărut gol” în fața mulțimii de români basarabeni, pe cît de entuziasmați, pe atît de stupefiați. Căci, după proclamarea în același an a limbii de stat și deschiderea spre valorile spirituale românești, care s-a produs în anii următori, tot mai numeroși conaționali de-ai noștri au descoperit splendoarea, bogăția, frumusețea limbii strămoșești. Tocmai de aceea, conștientizînd primejdiile ce ne-au amenințat și ne mai amenință vorbirea, exprimarea și scrisul, nutrim speranța de a fi martori și ai unei curățări, ai unei asanări masive, dacă nu totale a limbii noastre românești, încît să putem vorbi despre pericole vizînd limba română din R. Moldova numai la *passé composé*, dacă nu chiar la *plus-que-parfait*...

Trilingvism „armonios” à la Smirnov

Anatol LENȚA
Nicolae CHIRICENCO

ACTIVITATEA DE LEXICOGRAF A PROFESORULUI GRIGORE CINCILEI

Cercetările lexicografice ale prof. Gr. Cincilei sunt tot atât de importante ca și investigațiile sale pur teoretice în domeniile derivatologiei, semanticii sau gramaticii: dânsul a publicat (în colaborare) **Dicționarul școlar român-francez** [1], care a cunoscut câteva ediții, și **Dicționarul de bază francez-român** [2], a participat la elaborarea **Dicționarului școlar moldovenesc-francez** [3], în care i-au revenit literele **D** și **N**. Susținem opinia, conform căreia activitatea de alcătuire a dicționarilor bilingve este o continuare logică a cercetărilor efectuate de savant în domeniul categoriei gramaticale de gen a substantivelor în limba franceză și română [4]. Sistematizarea diferențelor de gen în cele două limbi, specificarea naturii gramaticale, semantice și etimologice a acestui tip de diferențe au fost posibile doar ca rezultat al unei examinări minuțioase a multor surse lexicografice existente la moment, în urma unei analize atente a particularităților de structurare lexicografică a unităților semnificative ale limbilor franceză și română. Vom menționa aici și faptul că studiul citat mai sus aduce o contribuție considerabilă la preîntâmpinarea interferențelor de gen posibile în vorbirea și scrierea românilor care studiază limba franceză.

Pentru a pune în lumină unele fațete ale teoriei lexicografice a prof. Gr. Cincilei, vom face referire la edițiile din 1995 și 1996 ale **Dicționarului școlar** ca fiind, după cum credem, cele mai reușite și mai valoroase; superioritatea calitativă a acestor ediții

față de cele precedente constituie, în primul rând, un efect al tehnicii lexicografice mai riguroase și mai adecvate realității limbii române.

Originalitatea și valoarea ambelor **Dicționare** apar aici cu destulă claritate atât din volumul și specificul materialului selectat și cercetat (aproximativ 7 000 articole ce cuprind circa 10 000 sensuri sau variante lexic-semantice, peste 1 000 locuțiuni frazeologice și peste 120 proverbe), cât și din modalitatea de tratare a acestor unități. Autorii acordă o deosebită atenție, în primul rând, claselor de cuvinte relaționale – prepozițiilor, conjuncțiilor, pronomelor – acelor elemente care își definesc spectrul funcțional prin locul și rolul ce le au la construirea vorbirii, adică în organizarea structurilor sintagmatice, în definirea valorilor funcționale ale cuvintelor noționale în componența propozițiilor. De exemplu, prepozițiile de uz larg cu o structură semantică difuză **à** și **de** sunt prezentate în sintagme tipice (nominale, verbale, adverbiale) care pot intra nemijlocit în structura gramaticală și cea semantică a unităților comunicative: **à l'arrivée du printemps la sosirea primăverii; de grand (bon) matin dis-de-dimineată; un costume de chasse un costum de vânatoare; aller à pied a merge pe jos** etc. Astfel, cine consultă **Dicționarul de bază francez-român**, poate găsi nu numai echivalentul românesc al prepozițiilor sau al locuțiunilor prepoziționale franceze, dar și indicațiile necesare despre locul acestora în structurarea semantică și funcțională a constituenților prepoziționali.

Ni se pare relevant faptul că ediția din 1995 a **Dicționarului de bază francez-român** prezintă în articole aparte un șir de lexeme analitice de tipul *chemin de fer, tout à coup*, precum și locuțiuni ca *au dépourvu, est-ce que* etc., care sunt considerate, pe bună dreptate, unități independente de vocabular [2, p. 3].

Ca și în cazul altor cuvinte relaționale, interpretarea lexicografică a semanticii pronomelor personale este efectuată ținându-se cont de

particularitățile lor funcționale, de specificul gramatical al limbii române, de rolul desinențelor substantivului în structura sintactică a frazei românești. Iar întreaga paradigmă a declinării substantivelor este explicit corelată cu valorile semantice și funcționale proprii unităților pronomiale din limba franceză. Pronumele personal neaccentuat francez **me**, de exemplu, are două echivalente funcțional-semantice în limba română: **il me semble malade** *el mi se pare bolnav*; **il me conduit** *el mă conduce* (1, p.122), iar prepoziția franceză **de** corespunde în anumite contexte cazului genitiv în limba română: **la robe de ma soeur** *rochia surorii mele* (1, p.58). Se reușește, după cum se vede, conjugarea necesară și obligatorie a unităților de conținut cu unitățile de expresie în ambele limbi, respectarea cu strictețe a principiului că un dicționar, alături de un manual de gramatică, învață de asemenea *cum* să vorbim și să scriem o limbă, *cum* să corelăm structurile de gândire cu cele de expresie lingvistică.

Un cuvânt aparte merită modalitatea de descriere lexicografică a semanticii verbelor franceze și, în primul rând, a verbelor polisemantice. Se pornește de la ideea existenței câtorva tipuri de polisemie verbală, astfel încât tratarea unității verbale este corelată obligatoriu cu particularitățile structurii lor semantice. Așadar, structura semantică a verbelor **avoir vt**, **faire vt**, **être vi**, **aller vi**, **donner vt** ș.a. este diferită de cea a polisemantelor **lancer vt**, **parler vi**, **pousser vt** etc.

Polisemantele din prima categorie, zise și verbe eurisemice, au structura semantică maximal difuză, valorile semantice se concretizează, se actualizează doar în vorbire, în cadrul unor unități sintagmatice mai mult sau mai puțin stabile, trecerea de la un sens la altul nu are caracter gradual, progresiv.

În cazul polisemantelor din categoria a doua legăturile dintre sensuri sunt mai strânse, mai apropiate;

structura semantică a verbelor este mai nuanțată, mai reliefată, trecerea de la un sens la altul urmează anumite legități proprii fenomenului de derivare semantică.

Bineînțeles, între aceste două tipuri de polisemante verbale există numeroase alte varietăți, structuri ale semanticii verbului, însă anume tratarea polisemiei de ordinul verbului **faire vt** și a polisemiei de tipul **lancer vt**, felul logic de alcătuire a informației vehiculate de aceste tipuri de verbe vădesc pregnant, credem, valoarea specialistului în domeniul lexicografiei.

În **Dicționar** semnificațiile, accepțiunile verbelor eurisemice de tipul **faire vt** sunt sistematizate, astfel încât toate gravitează în jurul unei singure semnificații generale, imediat legate de semnificantul eurisemantului. Semnificația generală este repetată în fiecare nouă accepțiune a verbului eurisemic și precizată, specificată de un verb concret: **a face**, **a confecționa** *faire un costume*; **a face**, **a îndeplini** *faire son devoir*; **a face**, **a parcurge** *faire six kilometres*; **a face**, **a se ocupa** *faire du sport* etc.

Avantajele unei asemenea modalități de tratare lexicografică sunt evidente: pe de o parte, se specifică dimensiunile denominative ale verbelor eurisemice, se menționează raporturile de *hipero-hiponimie* dintre verbul-titlu, eurisemic și verbele specifice, dar și, pe de altă parte, se pun în valoare particularitățile cantitative ale întregului câmp lexico-semantic al verbelor reprezentate printr-un verb eurisemic.

Exemplele constituie unul din cele mai prețioase compartimente ale fiecărui dicționar. "Nu există adevărat dicționar fără exemple", afirmă A. Rey în prefața faimosului dicționar explicativ francez **Le Petit Robert** (p. XV). **Dicționarul școlar** al prof. Gr. Cincilei are un bogat ansamblu de unități menite să ilustreze contextele tipice de utilizare a cuvântului-titlu, printre care complemente tipice ale verbului, epitetele cele mai reprezentative ale

substantivului, prepozițiile cele mai frecvente. Numărul exemplurilor este cu atât mai mare, cu cât potențialul funcțional și semantic al unității-titlu este mai larg și mai abstract.

Luată în ansamblu – alegerea judicioasă a unităților lexicale investigate, structurarea riguroasă și pragmatică a potențialului lor semantic, forța expresivă a exemplurilor citate, conjugarea fericită a aspectului lexical cu cel gramatical ale cuvintelor-titlu –, aceste momente constituie principala virtute a tuturor dicționarelor întocmite și/sau redactate de prof. Grigore Cincilei.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Cincilei, Grigore, Prigorschi, Mihai. *Dicționar școlar francez-român*; redactor: Grigore Cincilei. Ed. a IV-a. – Chișinău, 1996. – 239 p.
2. Cincilei, Grigore, Prigorschi, Mihai. *Dicționar de bază francez-român*; redactor: Grigore Cincilei. – Chișinău, 1995. – 239 p.
3. *Dicționar școlar moldovenesc-francez*. (Colectiv de autori.) – Chișinău: Lumina, 1978. – 431 p.
4. Cincilei, Grigore, Junghietu Maria. *Studiu comparativ al genului substantivelor în limba franceză și limba moldovenească: contribuție la preîntâmpinarea interferenței de gen*. – Chișinău: Știința, 1973. – 81 p.

Turnul Eiffel

**Gabriela PANĂ
DINDELEGAN**

DIFICULTĂȚI ÎN IDENTIFICAREA CAZULUI

În morfologia numelui (substantiv, pronume, numeral) și a adjectivului (propriu-zis sau pronominal), una dintre cele mai mari dificultăți gramaticale o constituie stabilirea cazului. Dificultatea recunoașterii cazului se explică prin mai mulți factori:

- Unii țin de natura morfosintactică a acestei categorii, adică de manifestarea simultană, morfologică (flexionară) și sintactică (rolul cuvintelor vecine și al relațiilor sintactice din interiorul propoziției), a cazului.
- Alții privesc omonimia (identitatea) formelor de caz, formele omonime fiind deosebit de frecvente, chiar și în condițiile în care articolul rezolvă parțial unele omonimii.
- Unele explicații privesc “conținutul” (semnificația) diferită a cazului la substantiv, pronume și numeral, pe de o parte, și la adjectiv, pe de alta: primele clase primesc cazul direct prin funcția sintactică pe care o îndeplinesc în propoziție sau ca regim al prepoziției care le precedă, în timp ce adjectivul îl primește “formal”, prin fenomenul de acord.
- Alte explicații au la bază dubla posibilitate de exprimare a cazului în limba română: exprimare flexionară (cu ajutorul desinenței și/sau al articolului hotărât enclitic, articol care preia și funcția de marcă sintetică de caz), dar și exprimare analitică (prin utilizarea a două prepoziții specializate pentru acest rol sau a articolelor proclitice), cele două exprimări fie excluzându-se una pe alta, fie, dimpotrivă, apărând ca posibilități variabile, libere, de construcție pentru aceeași relație casuală.
- A treia categorie de explicații are în vedere topica relativ liberă din interiorul propoziției, între *governor* (adică termenul care cere

cazul) și *governat* (adică termenul care primește cazul) putându-se intercala numeroase alte cuvinte, ceea ce îngreunează stabilirea corectă a legăturilor sintactice. • Altă explicație o constituie posibilitatea marcării cazului în grupul nominal (deci în grupul format dintr-un substantiv, centru de grup, și determinanții lui) o singură dată, în forma primului component al grupului (sau a primilor componente), ultimul sau ultimii rămânând, în aceste condiții, fără mărci evidente de caz.

Aceste particularități care țin de structura internă a limbii române formează, fiecare în parte, dar și combinate între ele, condiții *favorizante* pentru numeroase confuzii între cazuri. Recunoașterea corectă a cazurilor este unul dintre cele mai dificile capitole de gramatică practică a limbii române. După cum vom vedea, greșelile privesc nu numai analiza unui text, adică identificarea corectă a cazului într-o situație dată, ci pot avea și efecte de construcție, numeroase devieri de la normă apărând ca urmare a acestor false analize. Este motivul pentru care ne propunem, în cele ce urmează, să atragem atenția asupra construcțiilor celor mai expuse soluțiilor greșite de analiză și, mai ales, să explicăm cauza (sau cauzele) apariției diverselor tipuri de greșeli. Vom denumi fiecare subcapitol după particularitatea de structură care favorizează greșeala.

1. Marcarea cazului în forma primului element al grupului nominal

În situația în care grupul nominal este construit în jurul unui substantiv masculin sau neutru, fie la singular, fie la plural, și al unui substantiv feminin la plural, iar aceste substantive sunt precedate de determinanți adjectivali, marcarea genitiv-dativului se face frecvent o singură dată, în forma primului component al grupului. Cum substantivul rămâne nemarcat casual, iar depărtarea de guvernor (de cuvântul care impune cazul) este uneori considerabil de mare, sunt suficiente motive de a se stabili incorect cazul substantivului. Avem în vedere construcții de tipul:

(1) *plecarea blândului și a iubitului nostru profesor*;

(2) *în ciuda oricărui asiduu și prelungit efort*;

(3) *în timpul acestor continue și deosebit de mari insistențe*;

(4) *împotriva celor cinci noi și exigenți inspectori*;

(5) *grație primului extrem de important martor* ,

în care grupurile nominale constituite în jurul substantivelor *profesor, efort, insistențe, inspectori, martor* apar în poziția de genitiv (1-4) și în poziția de dativ (5), poziții cerute fie de prepoziții și de locuțiunii prepoziționale (2-5), fie de funcția sintactică de atribut genitival pe lângă regentul *plecarea* (1). Grupurile nominale examinate aici sunt grupuri ample, cu un centru de grup așezat în finalul construcției și cu mai mulți determinanți adjectivali: adjective propriu-zise, adjective pronominale, numerale cu valoare adjectivală. Apar și câte doi sau trei determinanți ai aceluiași centru (în 1, 2, 3 și 4, câte trei determinanți; în 5, doi determinanți), iar determinanții, la rândul lor, pot apărea ei înșiși cu elemente antepuse (în 3 și 5 apar mărcile superlativului: *deosebit de, extrem de*, iar în 4 apare articolul demonstrativ *celor*, care însoțește numeralul cardinal *cinci*). În toate aceste construcții, relația causală de genitiv sau de dativ este marcată o singură dată, în forma primului termen al grupului: în (1), numai adjectivele coordonate *blândului, iubitului* marchează cazul prin preluarea articolului de la substantiv, în timp ce substantivul-centru *profesor* rămâne nemarcat; în (2) și (3), numai adjectivele pronominale *oricărui* și *acestor* marchează relația de caz prin desinențele speciale *-ui* și *-or*, în timp ce substantivele-centru *efort* și *insistențe* rămân nemarcate; în (4) și (5), marcarea causală revine numeralelor antepuse, prin utilizarea formei speciale de caz a numeralului ordinal *primului* și a formelor speciale de caz ale articolului demonstrativ *celor*, substantivele-centru *inspectori, martor* rămânând nemarcate. În asemenea situații, depărtarea de regent

(*plecarea*) sau de prepoziția (locuțiunea prepozițională) care impune cazul (*în ciuda, în timpul, împotriva, grație*), ca și apariția substantivului cu o formă nemarcată de caz sunt tot atâtea surse de greșeală, atribuindu-li-se substantivelor finale fie cazul nominativ, fie, mai des, acuzativul.

2. Dublă posibilitate de exprimare a cazurilor: sintetică și analitică. Omonimia mărcilor *a, articol, a, prepoziție*

Cele două tipuri de exprimare: sintetică și analitică, ambele întâlnite în limba română, sunt în multe construcții complementare, apărând fie una, fie cealaltă. Într-o construcție ca: *plecarea bunei mele colege*, exprimarea genitivului este în exclusivitate sintetică (flexionară): pentru prima formă de genitiv *bunei*, intervin simultan două mijloace flexionare (desinența *-e* și articolul hotărât enclitic *-î*); în cazul adjectivului posesiv *mele*, genitivul se exprimă printr-o formă distinctă (*mele*, în raport cu forma de nominativ-acuzativ *mea*) și, la fel, în cazul substantivului *colege*, se exprimă desinențial, prin desinența *-e*. În construcții ca: *plecarea a doi studenți, plecarea a zece dintre noi, contra a orice, contra a tot ce este nou, analiza a astfel de cuvinte*, exprimarea este însă analitică, recurgându-se obligatoriu la prepoziție (în exemplele date, la prepoziția *a*), singura modalitate de exprimare a raportului de genitiv în cazul numeralului cardinal, care nu marchează flexionar cazul, și al unora dintre pronume și adjective caracterizate prin invariabilitate (ca, de exemplu, *ce, orice, ceva, tot, astfel de*). Marcarea analitică a relațiilor de genitiv-dativ nu înseamnă că substantivul sau pronumele următor stau în cazul genitiv, respectiv în dativ; înseamnă numai că grupul prepoziție + substantiv (sau pronume) ocupă o poziție sintactică de genitiv sau de dativ, poziție în care cazul substantivului, respectiv al pronumelui, este cel cerut de regimul prepoziției (adică acuzativul). Astfel, în construcțiile: *contra a șapte profesori, plecarea a șapte profesori*, prepoziția *a* cere acuzativul (caz impus direct substan-

tivului *profesori*, iar, prin acord, și numeralului *șapte*, iar întregul grup (prepoziția **a** + substantivul *profesori*) este echivalentul unui genitiv, ceea ce explică apariția lui în contextul prepoziției *contra* sau în vecinătatea substantivului *plecarea* (în ultima construcție, ca atribut genitival al substantivului *plecarea*). Exprimarea analitică se poate realiza și cu alt tip de mărci decât cu ajutorul prepozițiilor, recurgându-se la articole proclitice: articolul proclitic *lui* (*cartea lui Ion*), articolele genitival, demonstrativ și nehotărât (*cartea unui elev*, *această carte a celor mai frumoși elevi*).

Uneori, intervin simultan mărci analitice și mărci sintetice, ca în construcția: *acest studiu al unei profesoare*, unde forma genitivului se realizează printr-o marcă sintetică (desinența **-e**) și prin mărci analitice (articolul genitival **al** și articolul proclitic *unei*). Trebuie însă subliniat că prezența *cumulată* a mărcilor sintetice și analitice este posibilă numai în cazul în care marca analitică se realizează prin articol (genitival, demonstrativ sau nehotărât) și, dimpotrivă, este imposibilă în cazul în care drept marcă analitică apare prepoziția. Între marcarea genitivului cu ajutorul articolelor antepuse și marcarea prin prepoziție apare o diferență esențială: articolul precedă o formă de genitiv (*lui Ion*, *lui nenea*, *al profesoarei*, *unei profesoare*, *celor șapte profesoare*), în timp ce prepoziția precedă un acuzativ (*a șapte profesoare*, *a ceea ce*, *a orice*) și numai întreaga construcție prepoziție + acuzativ este echivalentă cu un genitiv.

Pentru limba literară, un context în care relația de genitiv se exprimă prepozițional (numerale, pronume invariabile) exclude prezența unei mărci sintetice și, invers, un context care permite o marcă sintetică exclude selecția prepoziției **a**. În acest sens, afirmăm mai sus că selecția mărcilor sintetice și analitice este, în mare măsură, complementară. Și totuși, există contexte circumscrise lexical (este vorba de vecinătatea unor pronume sau a unor adjective pronominale cu valoare cantitativă

nedefinită) în care este posibilă alegerea, în variație liberă, deci ca variante sintactice literare libere, fie a construcției cazuale (flexionare), fie a celei analitice (prepoziționale); vezi perechile de construcții:

(6) *plecarea multora din clasă* – (6') *plecarea a mulți din clasă*;

(7) *contra câtorva dintre noi* – (7') *contra a câțiva dintre noi*.

Același paralelism, fără a fi însă o alegere liberă, apare și pentru alte construcții de genitiv-dativ, distincția fiind, în acest caz, de natură stilistică: limba literară utilizează construcția cazuală (flexionară), în timp ce în registrul popular se preferă exprimarea analitică (prepozițională sau, dacă substantivul este personal, cu articol hotărât proclitic). Vezi perechile de construcții:

(8) *în locul șefei* (registru literar) – (8') *în locu' la șefă* (registru neliterar);

(9) *din cauza medicamentului* (literar) – (9') *din cauza la medicament* (neliterar);

(10) *te spun doamnei* (literar) – (10') *te spun la doamna* (neliterar), în care (8) și (9) conțin o relație de genitiv, iar (10), una de dativ.

Existența celor două modalități de exprimare a cazurilor genitiv-dativ, complementare sau variante, precum și omonimia lexico-gramaticală a două mărci de exprimare a aceleiași relații de caz (este vorba de marcarea genitivului atât prin articolul genitival **a**, ca în: *plecarea grăbită a profesoarei*, cât și prin prepoziția **a**, ca în: *plecarea grăbită a cinci profesoare*) sunt surse importante de confuzie a cazurilor. Construcții de tipul:

(11) *contra a cinci profesori de română și a altor profesori de limbi străine*;

(12) *semnificația a astfel de cuvinte neologice și a oricăror cuvinte din fondul vechi*

sunt și mai derutante, deci și mai expuse identificării greșite a cazului, având în vedere că în aceeași vecinătate: prepoziția *contra* și regentul substantival *semnificația*, apar, mai întâi, o realizare prepozițională (*a cinci profesori, a...cuvinte*) și apoi,

una mixtă, cu o formă specială de caz și cu articolul genitival **a** (**a altor profesori**, **a oricăror cuvinte**). Prin urmare, deși cu formă identică, cele două apariții ale substantivului **profesori**, respectiv, **cuvinte** au cazuri diferite: acuzativul, în prima apariție (impus de prepoziția **a**), dar genitivul, în a doua, genitiv marcat prin forma specială de caz a adjectivului pronominal **altor**, respectiv **oricăror**. Fără o atentă analiză a construcției și fără o exactă cunoaștere a teoriei de utilizare a celor două tipuri de mărci, confuzia este lesne de făcut.

Atragem, în consecință, atenția asupra diferențelor de caz dintre seriile de construcții analizate. În (6),(7),(8),(9), cazul pronomelor *multora*, *cătorva* și al substantivelor *șefei*, *medicamentului* este genitivul; în timp ce în (6'),(7'),(8'),(9'), cazul impus celorlalte cuvinte este acuzativul. În (10), cazul impus substantivului *doamnei* este dativul, în timp ce în (10'), cazul substantivului prepozițional este acuzativul. De altfel, observarea atentă a formei cuvintelor evidențiază această deosebire; vezi diferența dintre *multora*, *cătorva*, *șefei*, *medicamentului*, *doamnei* și, respectiv, *mulți*, *câțiva*, *șefă*, *medicament*, *doamnă*. În (11) și (12), unde forma substantivului *profesori*, respectiv *cuvinte*, este aceeași, numai observarea formei adjectivelor pronominale *altor*, *oricăror* poate servi ca indiciu de recunoaștere corectă. Este de notat și faptul că prepoziția **a** poate apărea și în condițiile unui regent articular hotărât sau având altă formă decât cea de feminin singular (vezi: *analiza a*, *întrebările a cinci profesori*), în timp ce articolul genitival **a** nu poate apărea (potrivit normelor literare) decât dacă regentul este nearticulat sau articular nehotărât și dacă regentul are formă de feminin singular.

3. Omonimia formelor cazuale

Omonimia genitiv-dativ, pe de o parte, și nominativ-acuzativ, pe de altă parte, prezintă la orice clasă de cuvinte care cunoaște categoria cazului, și omonimia totală nominativ-genitiv-dativ-acuzativ, caracterizând numai anumite clase de cuvinte (este

situația substantivelor masculine și neutre, singular și plural, și a femininelor la plural, dacă substantivul este nearticulat) sunt surse constante de erori în recunoașterea cazurilor. Sunt numeroase construcții în care numai particularitățile sintactice (de vecinătate și de funcție sintactică) sunt singurele semne pentru identificarea corectă a cazului. Este și motivul pentru care recunoașterea cazurilor e imposibilă în afara unei analize *sintactice* corecte. Perspectiva *morfo-sintactică*, o perspectivă integratoare morfologie-sintaxă, este obligatorie în abordarea cazului.

3.1. Omonimia generală genitiv-dativ se rezolvă aproape total în interiorul limbii române pe baze contextuale (sintactice): genitivul are ca regent un substantiv sau un pronume (ex. *răspunsul elevului*, *acesta al elevului*) sau poate fi selectat de o clasă precisă de prepoziții și de locuțiuni prepoziționale, în timp ce dativul are ca regent un verb, altul decât unul copulativ, un adjectiv, un adverb sau o interjecție (ex. *trimit elevului*, *îi trebuie elevului*, *util elevului*, *aidoma elevului*, *bravo elevului*) și este selectat de cu totul alte prepoziții. Prepozițiile: *grație*, *mulțumită*, *datorită*, *conform*, *potrivit* cer dativul, așa cum dovedește construcția acestora cu forme specifice de dativ (*grație ție*), iar prepoziții ca: *asupra*, *contra*, *împotriva*, *dedesubtul*, *deasupra* sau locuțiuni ca: *în ciuda*, *din cauza*, *în locul*, *în afara*, *în privința*, *în fața*, *de jur împrejurul* cer genitivul, fiind imposibilă construcția lor cu aceleași forme tipice de dativ: **asupra mie*, **în ciuda mie*. În construcții de felul celor enumerate anterior, omonimia nu este supărătoare, deoarece contextul îndeplinește un rol neechivoc dezambiguizator. Dificultățile apar însă atunci când factorii sintactici devin insuficienți. Astfel, în construcțiile:

(13) *(este) nepot de soră Măriucăi*; *(este) stăpân Țarigradului*,

(14) *trimitere de bani elevului*, *predarea limbii române străinilor*,

(15) *elevi iubitori ai literaturii*, *echipă câștigătoare a concursului*,
dativul din (13) și (14) are ca

regent un substantiv (*nepot, stăpân*, respectiv *trimiterere* și *predarea*), iar genitivul din (15) are ca regent un adjectiv (*iubitori, câștigătoare*), fiecare context fiind specific celuilalt caz. Suntem în fața unor excepții de la construcția generală a dativului și a genitivului, așa-numitul "dativ adnominal", respectiv "genitiv al adjectivului". În asemenea construcții, confuzia de caz este curentă și, într-o oarecare măsură, chiar explicabilă. Pentru evitarea confuziei, cele trei tipare de construcție trebuie discutate separat, insistându-se asupra particularităților de structură ale fiecăruia. În (13), se va observa că lipsește articolul genitival în condițiile nearticulării regentului, context care, în mod normal, ar cere prezența acestuia (vezi construcțiile corespunzătoare cu genitivul: *nepot al Măriucăi, nepot de soră al Măriucăi; stăpân al Țarigradului*) sau că lipsește articolul hotărât al regentului în condițiile în care genitivul ar obliga, de asemenea, la prezența acestuia (vezi: *nepotul Măriucăi, nepotul de soră al Măriucăi; stăpânul Țarigradului*). În (14), se va observa că regentul este un substantiv de proveniență verbală (infinitivele lungi *trimiterere, predarea*), obținut de la un verb cu regim de dativ (*a trimite bani elevului, a preda limba română străinilor*), și că acest regent substantival poate apărea, ca și în construcția anterioară, nearticulat (*trimiterere*). În (15), se va observa calitatea regentului: un adjectiv provenit de la un verb tranzitiv, și, mai important, se va observa prezența obligatorie a articolului genitival, apariție imposibilă în cazul unui dativ.

3.2. Omonimia curentă nominativ-acuzativ, prezentă la toate părțile de vorbire care cunosc flexiunea de caz, cu excepția pronumelui personal, se rezolvă sintactic, prin funcțiile sintactice diferite îndeplinite de cele două cazuri. Atunci când cunoștințele de sintaxă sunt nesigure, confuzia celor două cazuri este aproape inevitabilă, derivând fie din confuzia funcțiilor de subiect și de obiect direct, fie a funcțiilor de obiect direct și de nume predicativ sau de obiect direct și de element predicativ suplimentar.

În construcții de tipul (16): *Îmi trebuie o carte, Îmi convine situația, Îmi priște aerul de munte, Îmi ajunge un necaz, Îmi revine o obligație, Nu-mi merge afacerea, Nu-mi strică puțină odihnă, Nici prin cap nu-mi trece gândul plecării, Îmi scapă din vedere esențialul, Mi s-a înrăit sufletul, Mă amuză ideea, Mă costă nepăsarea, Mă doare capul, Mă miră rezultatul, Mă răzbește foamea, Mă supără întârzierea, Mă copleșește suferința, Mă ajunge oboseala, Se întâmplă o nenorocire, Intervine o schimbare, S-a aflat adevărul, Se poate totul* etc., substantivele (sau pronumele *totul*) subliniate stau în nominativ, și nu în acuzativ, deoarece funcția sintactică pe care o îndeplinesc este de subiect, și nu de obiect direct.

În construcțiile (17): *Apariția lucrării reprezintă / constituie un succes*, substantivul subliniat stă în cazul acuzativ, și nu în nominativ, deosebindu-se de construcțiile (18): *Apariția lucrării este / înseamnă un succes*, unde același substantiv stă în nominativ, și nu în acuzativ. Deosebirea de caz derivă din cele două funcții diferite ale substantivului: complement direct, în vecinătatea verbelor tranzitive *reprezintă, constituie*, dar nume predicativ, în vecinătatea verbelor copulative *este, înseamnă*. Cele două funcții distincte se probează neechivoc prin testul dublării: în (17) este posibilă dublarea printr-o formă atonă de pronume personal în acuzativ (vezi construcțiile: *Un mare succes îl reprezintă / îl constituie apariția lucrării*), în timp ce în (18), dublarea nu este acceptată în română (construcțiile **Un mare succes îl înseamnă / *Îl este apariția lucrării* sunt imposibile, ceea ce a fost notat prin asterisc).

În construcțiile (19):

L-au ales director, L-au angajat mecanicul blocului, L-au numit inspector, L-au trimis reprezentantul nostru la ONU, Se consideră alesul poporului, Se crede un nedreptățit, Se consideră nedreptățit, Îl știi inteligent, Îl cred nevinovat,

substantivele și adjectivele subliniate apar în cazul nominativ, și nu în acuzativ, ca urmare a rela-

țiilor pe care le stabilesc și a funcției sintactice pe care o îndeplinesc în cadrul acestei organizări: au funcția de element predicativ suplimentar (realizat neprepozițional), și nu pe aceea de complement direct. Trebuie observat că, în aceste construcții, poziția de complement direct este ocupată fie de forma atonă a pronumelui personal (*I-au ales, I-au angajat, I-au numit, I-au trimis*), fie de forma atonă a pronumelui reflexiv (*se consideră, se crede*). De reținut că și în condițiile în care elementul predicativ suplimentar se raportează la un obiect direct, și nu la subiect, cazul acestuia este **tot nominativul**; adjectivul cu funcție de element predicativ suplimentar se acordă în gen și număr cu obiectul direct, dar nu și în caz (astfel, în construcțiile: **îl știu inteligent – o știu inteligentă**, adjectivul *inteligent/ inteligentă* se acordă cu obiectul direct în gen și număr, dar cazul este nominativul, dată fiind proveniența acestor construcții dintr-un nume predicativ: *știu că el/ea este inteligent/ inteligentă*).

Verbele din construcțiile (19) trebuie distinse de utilizarea lor fără element predicativ suplimentar, în construcții cu un singur determinant, situație în care aceleași substantive ocupă poziția de obiect direct și apar, în consecință, la cazul acuzativ.

Vezi (20): *Au ales un director/ pe directorul nostru, Au angajat un mecanic / pe noul mecanic, Au numit un inspector / pe noul inspector, Au trimis un reprezentant la ONU*, unde substantivele ocupă poziția de obiect direct (neprepozițional sau precedat de prepoziția **pe**) și stau în cazul acuzativ.

În construcțiile:

(21) *El este un om bolnav,*

(22) *El este un astfel de om,*

cazul substantivului subliniat este același, nominativul, deși, în (22), substantivul apare precedat de prepoziția **de**, care, în mod curent, impune acuzativul. Acest **de** din (22) este total diferit de cel din (23):

(23) *Expresia lui este de om bun, Comportarea lui este de profesor integru,*

unde **de**, intrând în structura numelor predicative *de om, de profesor*, impune substantivelor *om, respectiv profesor*, cazul acuzativ. Dar, în timp ce în (23) **de** se grupează cu substantivul următor, impunând acestuia forma de caz, în (22) **de** se grupează cu adverbul anterior *astfel*, neimpunând substantivului nici o restricție de caz. Gruparea cu termenul anterior, și nu cu cel următor (de altfel, destul de rară la prepoziție) apare și în construcții ca: *El este deosebit de inteligent, El este nespus de suspicios, El este la fel de supus, El este suficient de înțelept, Îl consider destul de matur*, unde **de** nu formează grup sintactic cu adjectivul, neinfluențându-l sub aspectul cazului. Cazul adjectivului este nominativul, cerut de funcția de nume predicativ (sau, pentru ultimul exemplu, de funcția de element predicativ suplimentar), și nu acuzativul, cerut de prepoziția **de**.

4. Sinonimia construcțiilor

Greșeli în identificarea cazurilor apar și ca urmare a sinonimiei unor construcții, atribuindu-se cuvântului analizat cazul pe care îl are un cuvânt dintr-o construcție sinonimă.

Ca tip de greșeală, este discutată mult în gramatica practică a limbii române situația determinantilor cu valoare posesivă, al căror caz este identificat în mod curent cu genitivul, indiferent de forma lingvistică pe care o îmbracă exprimarea posesiei. Se pierde din vedere faptul că genitivul, deși constituie o modalitate frecventă pentru exprimarea posesiei, nu este și singura, româna dispunând și de alte mijloace sinonime. Astfel, în construcțiile:

(24) *Cartea lui este nouă;*

(25) *Mă interesează cartea-î;*

(26) *Cartea sa a stârnit interes,*

relația de posesie se exprimă prin mijloace gramaticale diferite, recurgându-se la pronumele personal **lui**, la pronumele personal **-î**, respectiv la adjectivul posesiv **sa**, ceea ce înseamnă și forme de caz diferite (în (24) forma **lui** este de genitiv; în (25) forma **-î** este de dativ, iar în (26)

apare nominativul, căci adjectivul posesiv **sa**, ca orice adjectiv, primește cazul de la substantivul regent; or, regentul *cartea* este subiect și stă în nominativ).

5. Ambiguități cazuale

Există construcții ambigue în care același cuvânt poate primi valori de caz diferite, ca urmare, pe de o parte, a omonimiei cazuale (vezi *supra*, § 3), iar, pe de alta, a posibilității aceleiași construcții de a primi două interpretări ale raporturilor sintactice.

În construcții ca:

(27) *trimit cartea elevului, trimiterea cărții elevului,*

substantivul **elevului** este ambiguu, primind câte două interpretări: fie ca genitiv, dacă se consideră ca determinant al substantivului *cartea* / *cărții*, fie ca dativ, dacă se consideră ca determinant al verbului *trimit*, respectiv al substantivului de proveniență verbală *trimiterea*. Ceea ce permite dubla interpretare este articularea hotărâtă a substantivului *cartea* / *cărții*, singura care asigură și subordonarea față de substantiv. În condițiile articulării nehotărâte a substantivului (vezi: *trimit o carte elevului; trimiterea unei cărți elevului*), interpretarea ca genitive este exclusă, singura soluție valabilă fiind cea de dativ.

În construcții ca:

(28) *trimit elevilor acestora / aceloră,*

formele de demonstrativ **aces-tora, aceloră** sunt ambigue, primind câte două interpretări: fie ca dative, dacă sunt interpretate ca adjective pronominale demonstrative în varianta lor postpusă, situație în care se acordă cu substantivul regent aflat în dativ, fie ca genitive, dacă sunt interpretate ca pronume demonstrative, determinante în genitiv ale regentului substantival *elevilor*. Ceea ce permite dubla interpretare este identitatea de formă a pronumelui demonstrativ și a adjectivului pronominal corespunzător, identitate caracterizând numai varianta postpusă a adjectivului pronominal. În varianta antepusă a aceluiași adjectiv (vezi: *trimit acestor*

/acelor elevi), dubla interpretare este imposibilă, adjectivul pronominal, acordat cu regentul substantival, fiind la cazul dativ.

6. False analogii

Prin analogie cu substantivele și substitutele lor precedate de prepoziție, care primesc forma de caz prin regimul prepoziției, se atribuie caz și tuturor formelor verbale nepersonale precedate de prepoziții și de locuțiuni prepoziționale. În construcții ca: *înainte de a pleca, fără a spune, pentru a lucra; (îl consider) ca având sensibilitate, (îl cred) ca fiind capabil*, infinitivele, respectiv gerunziile, sunt analizate, în mod greșit, ca având cazul acuzativ, deși formele verbale nepersonale nu cunosc categoria cazului.

Și tot prin analogie cu substantivele și substitutele acestora aflate în poziția de complement direct și de subiect, care primesc cazul prin poziția sintactică pe care o ocupă în raport cu verbul, se atribuie, în mod greșit, formă de caz și modurilor nepersonale apărând în aceleași poziții. Este deci nepermis să se caracterizeze gerunziile și infinitivele din construcții ca: *Se poate pleca, A pleca este o durere; Pot pleca; Aud tunând, Se simte venind o adiere de vânt* prin forme de caz (nominativ sau acuzativ), deoarece modurile nepersonale nu disting cazul. Trebuie făcută clar deosebirea între:

(29) *Este nesănătos a fuma –*

(29') *Fumatul este nesănătos,*

(30) *Este o durere a pierde*

anul – (30') Este o durere pierderea anului,

(31) *fără a citi lecția – (31') fără*

citirea / cititul lecției,

unde sinonimia nu înseamnă și identitate morfosintactică (vezi și *supra*, § 4). În 29, 30, 31, infinitivul, ca formă verbală nepersonală, nu primește caz, în timp ce în 29', 30', 31', supinul substantivizat și infinitivul lung, devenit substantiv, primesc forme de caz: nominativ, în primele două construcții, unde ocupă poziția de subiect, dar acuzativ, în 31', unde apar după prepoziția *fără*, al cărei regim este acuzativul.

7. Greșeli de construcție

Identificarea incorectă a cazurilor are efecte nedorite și asupra **construcției** grupurilor nominale. În enunțurile:

(32) *plecarea frumoasei și iubitei noastre soră,*

(33) *grație ajutorului de la stat și a ajutorului privat,*

(34) *plecarea a multor elevi, plecarea a numeroșilor elevi,*

(35) *răspunsuri ale peste o sută de elevi,*

(36) *sfaturile celei mai bune profesoare ale mele,*

(37) *în fața prietenilor cei mai apropiați,*

(38) *sfatul profesoarei însăși,*

(39) *efectul medicamentelor acestea; tezele studenților aceștia,*

(40) *punctajul subiectelor celor mai greu de rezolvat,*

(41) *acestei cărți considerate dificile,*

sunt încălcate diverse reguli privitoare la cazul cuvintelor. Apar fie dezacorduri în caz (ca în 32, 37, 38, 39), fie, dimpotrivă, marcări de caz hipercorecte (ca în 33, 35, 36, 40, 41); apar și marcări duble, mixte (simultan, analitice și sintetice, ca în 34). Astfel, în 32, lipsește forma de genitiv pentru ultimele două componente ale grupului (corect: *iubitei noastre surori*). În 37, lipsește acordul în caz al articolului demonstrativ din componența adjectivului aflat la gradul superlativ relativ (corect: *prietenilor celor mai apropiați*). În 38, lipsește marca de genitiv din forma adjectivului de întărire (corect: *sfatul profesoarei înseși*). În 39, nu se realizează acordul în caz al adjectivului demonstrativ postpus (corect: *efectul medicamentelor acestora; tezele studenților acestora*). Dimpotrivă, în 33, apare o marcă specifică de genitiv – articolul genitival **a** – într-un context care nu permite apariția acestei mărci, întrucât prepoziția *grație* se construiește cu dativul, și nu cu genitivul (corect: *grație ajutorului de la stat și ajutorului privat*). În 35, apare forma acordată de articol genitival

ale într-un context care nu permite prezența articolului, adică în vecinătatea unui substantiv având drept determinant un numeral cardinal (corect: *răspunsuri a peste o sută de elevi*). În 36, este marcat genitivul în forma articolului genitival (**ale mele**), deși articolul genitival variază numai după număr și gen, nu și după caz (corect: *cele mai bune profesoare a mele*). În 40, se realizează “acordul adverbului”, parte de vorbire invariabilă, care nu cunoaște categoria cazului (corect: *punctajul subiectelor cel mai greu de rezolvat*). În 41, se face acordul în caz al adjectivului *dificile* cu participiul regent *considerate*, pierzându-se din vedere funcția de element predicativ a adjectivului, funcție care cere o formă “neacordată” de nominativ (corect: *acestei cărți considerate dificilă*). În 34, sunt amestecate două tipuri de construcții: tipul *plecarea multor profesori, plecarea numeroșilor profesori*, cu un genitiv flexionar, marcat în forma desinențială **multor** și în forma articulată enclitic **numeroșilor**, și tipul analitic **a mulți profesori, a numeroși profesori**, cu prepoziția **a** și cu acuzativul, ultimul tip excluzând forma de genitiv (corect: fie *plecarea multor profesori, plecarea numeroșilor profesori*, fie *plecarea a mulți profesori, plecarea a numeroși profesori*).

8. Concluzii

Toate exemplele analizate anterior, la care s-ar putea adăuga numeroase altele, evidențiază mari dificultăți în identificarea cazurilor și în construcția cuvintelor caracterizate prin caz. De aceea, orice identificare de caz și orice construcție de grup nominal obligă la o examinare extrem de atentă a situației, care nu se poate face în afara stăpânirii perfecte a regulilor de construcție și de utilizare a cazurilor în limba română și în afara cunoștințelor profunde de sintaxă a propoziției.

Nicolae SAMSON

LA CAUSALITÉ ENTRE JUSTIFICATION ET EXPLICATION

La causalité se définit comme une relation entre deux événements ou deux phénomènes, dont l'un est la cause et l'autre l'effet. Nous dirons qu'il existe une relation de causalité entre deux événements ou deux phénomènes seulement quand un événement (ou un phénomène), sous une forme ou une autre, est cause d'un autre. Cela exclut, par conséquent, la simple relation d'identification ou celle de succession empirique entre deux événements. Dans la mesure où la causalité nous aide à saisir l'essence des choses, elle est une relation ontologique, de découverte et d'explication causale. Elle rend compte du caractère «actif» de l'*antécédent*, ainsi que de la nature même du processus d'«accomplissement» de l'*effet*, c'est-à-dire des «conditions» nécessaires et suffisantes qui déclenchent le *résultat* (ou dans l'absence desquelles l'effet ne s'accomplit pas).

La signification de la causalité ne peut se dissocier de la relation de succession dans le temps et dans l'espace. La causalité est donc une relation entre événements réels et qui s'accomplissent dans un temps réel. La succession dans l'espace présuppose que la relation de causalité implique aussi la contiguïté des phénomènes interconnexés. En ce sens, la causalité a une extension plus grande que la notion de déterminisme: la cause et son effet doivent être dans un contact spatial immédiat. Comprise dans le cadre de cette restriction spatio-temporelle, la causalité se distingue aussi de la causation. Seule la première implique la succession comme un objet de l'expérience.

La cause et l'effet peuvent être découverts, tandis que la relation C à

E, n'étant pas un événement observable, est interprétable comme une projection intellectuelle sur la réalité. Le sens restreint ou maximal est associé ordinairement aux emplois du mot CAUSE. Cela admet la connaissance de la connexion entre la cause et l'effet dans les termes de l'action et de l'efficacité, saisies dans la production de l'effet et contenues dans le mécanisme et les conditions nécessaires pour la production respective.

Dans la relation *A est cause de B*, le premier facteur est habituellement considéré comme élément agissant, qui produit ou qui est en état d'engendrer un certain effet. L'interprétation de l'élément A comme *efficient* nous contraint à considérer la causalité comme une sorte d'action. Le fait de concevoir cette « action » dans le temps assigne à l'effet la place seconde, aucune cause ne pouvant être reconnue comme postérieure à son effet, même si cet effet pouvait, à son tour, devenir ultérieurement une CAUSE₂ agissant sur la CAUSE₁.

La dissymétrie entre Cause et Effet n'exclut donc pas seulement une distinction sémantique, mais impose aussi un décalage temporel obligatoire à la transmission de l'action, depuis C pour obtenir un certain E. Cette dissymétrie présuppose également une inégalité virtuelle sur le plan de l'importance intrinsèque de C par rapport à E. Le fait qu'une « petite cause » peut avoir de « grands résultats » n'exclut ni l'inégalité inverse, à savoir la disproportion entre l'intensité de C par rapport à E. La relation entre deux événements où l'accomplissement de B implique comme une nécessité la réalisation de A est glosée:

«A suffit à produire B»

Cela implique une relation très étroite entre deux événements dans lesquels seulement l'affirmation de A rend nécessaire et possible l'accomplissement de B. L'assimilation de la cause suffisante à la notion de condition favorable peut porter à supposer que l'atténuation de l'idée de cause relève d'un affaiblissement de la relation de nécessité qui devrait exister entre A et B, et l'affirmation de l'idée de probabilité:

«A est la cause de B vs A est une cause de B.»

Il ne suffit pas qu'un événement A implique un événement B pour interpréter le premier comme cause de B. Le fait d'y adjoindre l'idée de nécessité, à savoir:

«A est la cause nécessaire de B» implique aussi l'idée d'«unicité» de cette cause. La production de l'événement B, dans un contexte donné, peut avoir pour cause l'événement A et seulement l'événement A. Cela n'exclut pas cependant que B soit virtuellement engendré par d'autres ou plusieurs causes, fait qui peut être glosé par «A est une cause de B»; l'emploi de l'indéfini indique le fait que l'on présuppose qu'il y a au moins un événement A dont on puisse affirmer être cause de B. Si, dans le premier cas, l'existence de la causalité a été démontrée en un sens fort, dans le second nous pouvons parler d'une causalité en un sens atténué du terme, où l'on met en doute l'existence d'une véritable cause.

La causalité n'affirme pas des connexions spécifiques entre des classes d'éléments, mais *justifie*, au niveau méta-scientifique (i.e. philosophique) la possibilité d'établir de telles connexions. Si le locuteur présente l'argumentation d'un fait, il pose une suite de faits dont la conclusion (interprétée comme vraie) résulte logiquement des prémisses considérées comme vraies. Aussi utilise-t-on généralement une suite d'opérateurs logiques, employés d'habitude comme ligatures causales explicites (*parce que, puisque, du fait que, étant donné que, pour la raison que, etc.*) ou conclusives (*donc, par conséquent, etc.*). Cet opérateur logique est la marque d'une *justification* à laquelle est associée la crédibilité de celui qui introduit une argumentation. La justification constitue ainsi un énoncé fondé sur un principe à caractère général ou un raisonnement par lequel on établit la validité de la conclusion à partir de sa relation avec les prémisses. Elle aura un caractère subjectif, représentant le «point de vue» de celui qui supporte une preuve ou un raisonnement à l'appui d'une affirmation. En ce sens, la justification peut être correcte ou (intentionnelle)

erronée, selon que les prémisses sont justes ou fausses.

Dans l'action de persuasion et de justification, le locuteur recourt non pas à des syllogismes complets, mais à des énoncés enthymématiques (où peuvent faire défaut soit une des prémisses, soit la conclusion). Si une explication causale est formulée à partir d'un *pourquoi?*, une justification est exigée par une question épistémologique, et la démarche *explanans* (condition suffisante) - *explanandum* (ce qui suit avec nécessité) se réalise dans le contexte de la justification qui garantit le «passage» d'un «fait» à un autre. Les opérateurs logiques de la justification signalent non pas que l'apparition de B est cause de A, mais que l'on associe aux conditions de l'accomplissement du fait qui suit la crédibilité de celui qui argumente. Elle est donc fondée sur la validité de la conclusion et la relation de celle-ci avec les données connues.

Admettre que A est cause de B ou que B se produit parce que A remplit une fonction nécessaire par rapport à lui, c'est reconnaître une cause effective ou une *cause finale* (ce en vue de quoi un événement arrive). Mais nous ne pouvons pas toujours attribuer une cause A à l'événement B dans un énoncé qui comprend, par exemple, comme opérateur logique, la marque d'une justification.

Le rapprochement entre implication et causalité présuppose aussi l'interprétation de la cause comme une condition nécessaire dans le sens où l'accomplissement de B entraîne la production de A si, en vertu de la relation $B \rightarrow A$, où l'existence de B présuppose l'existence de A, B doit précéder logiquement et chronologiquement A, «la reconnaissance de B oblige à reconnaître A», quand on parle de B est cause de A on admet aussi que B produit, entraîne ou explique A.

La «réduction» du problème de la causalité à un rapport de *conditionnement* est imposée par les contraintes de l'explication logique de celle-ci. La causalité s'exprime syntaxiquement, de façon diadique. Il en est de même pour le conditionnement qui revêt dans la logique la forme des propositions conditionnelles: *si p, alors q*.

Dans la formulation d'un «jugement causal» on recourt aux termes de *nécessaire* (N) et *suffisant* (S). En logique, il y a six types de relations de conditionnement qui résultent de la combinaison de ces catégories. Si une cause est nécessaire à la production d'un effet, une «cause» peut également empêcher que cette «production» ait lieu. Et, avec ce second sens, elle n'est pas moins «cause», mais une *cause «négative»* cette fois.

Comprendre la cause dans le sens d'obstacle n'exclut pas que celle-ci résulte, elle-aussi, de l'implication CAUSE C CONDITION. Un *obstacle* est ce qui empêche ou tend à empêcher de se produire une éventualité, de se vérifier une possibilité conceptuelle. Tout comme la cause positive est associée à une condition positive, l'obstacle renvoie à une cause (condition) négative: en niant simplement la condition, on passe de la condition à l'obstacle et inversement. Il va de soi que l'interprétation de l'obstacle comme une *condition négative* est censée connaître l'action des mêmes modalités: S, N, N et S, etc. Sur le plan sémantique, la relation de *conditionnement* peut être une *relation causale*, opérant dans l'ensemble des phénomènes par les valeurs de *présence* et d'*absence* de ceux-ci, et une relation propositionnelle, i.e. opérant sur les valeurs de vrai et faux de celle-ci. La *causalité* peut se définir comme une condition nécessaire *ou* suffisante, ou comme une condition nécessaire *et* suffisante. La cause positive ou l'obstacle (i.e. la cause négative) se définissent comme une condition suffisante mais aussi une condition nécessaire à la production de l'effet (et inversement).

En interprétant l'implication courante comme une liaison de conditionnement du principe à la conséquence, cette formule peut être nuancée par les valeurs de *probable* et *certain*, entre lesquelles il existe la possibilité d'une transition tant sur le plan inférentiel aussi bien qu'implicationnel. La *cause probable* et la *cause réelle proprement dite* peuvent être interprétées dans les termes d'une implication probable et certaine: «si l'antécédent est vrai, l'effet est vrai

ou faux» et «l'antécédent vrai est associé seulement à la vérité de la conséquence». La cause explicative (ou explication causale) représente la «cause» - type qui se situe le plus à gauche sur l'échelle de l'argumentation causale, se rapprochant ainsi du «degré» zéro de cette gradation. Pour l'interpréter, on doit analyser tant l'unité relative de l'énoncé réalisé «sous le chef de l'élément régissant (par rapport à l'élément régi)» ainsi que la caractérisation de cette relation (de cause et d'explication) comme un rapport d'inférence.

La relation d'explication causale se réduit donc toujours à une relation de conditionnement suffisant où l'*explanans* est la condition suffisante de l'*explanandum* qui suit avec nécessité. Nous pouvons donc dire que la relation e/E est aussi une relation intensionnelle, qui établit un lien sémantique, dans lequel l'effet est dérivé logiquement de la cause, tout comme le résultat est déduit de l'antécédent. C'est aussi une relation déductive où les conditions initiales antécédentes sont des conditions suffisantes à la production de l'événement à expliquer ou la cause multiple du phénomène effet situé dans l'*explanandum*.

L'explication causale, étant déductive, peut être interprétée aussi téléologiquement, i.e. donnée dans les termes de but et de moyen.

L'explication causale présuppose d'une part, la séparation en éléments distincts d'un «construit», par l'abstraction, la généralisation, la simplification et la schématisation, et la réunion ou la «recomposition» du «construit» conformément aux relations causales que présuppose l'appréhension explicative. Entendue de cette façon, nous comprendrons pourquoi la notion d'explication s'applique à la totalité des énoncés incluant une relation causale implicitement ou explicitement formulée. Sur le plan formel, la relation d'explication causale n'est pas propre aux seules ligatures «coordonnantes» *stricto sensu*. Nombre des conjonctions de subordination causale peuvent remplir la fonction d'un *car* causal et / ou explicatif et, implicitement, se voir affaiblir la valeur initiale de signe subordonnant.

ÎN LOC DE POST-SCRIPTUM

Deși nu a beneficiat de o mediatizare pe potrivă, Colocviul Internațional "Probleme de lingvistică generală și romanică" a avut, cu certitudine, numeroase ecouri favorabile cel puțin în rîndul studenților și membrilor corpului profesoral-didactic de la facultățile de limbi străine. Tocmai la una din catedrele "străine" ale U.S.M. mi-a fost dat să aud această vorbă de spirit: preocupat de omagierea unor înaintași sau colegi de breaslă, dl conf. univ. dr. Anatol Lența a uitat că are el însuși o frumoasă aniversare! De-i așa, de nu-i așa... am găsit de cuvîință să spunem noi cîteva cuvinte bune despre dl prof. A. Lența, care, pe lîngă multe altele, este și un harnic și inspirat autor al revistei Limba Română.

Născut în chiar o zi de Crăciun – pe 25 decembrie 1942, în județul Soroca,

Anatol Lența alături de Grigore Cincilei. 1994

Anatol Lența a absolvit filologia franceză și cea engleză la actuala Universitate Pedagogică de Stat "Alec Russo" din Bălți, în 1965, apoi – doctorantura la prestigiosul (și greu accesibilul!) Institut de Limbi Străine "Maurice Thorez" din Moscova, în 1975. Subiectul tezei de doctor "Semantica și funcționarea verbului eurisemic avoir" (conducător științific – prof. univ. dr. Ludmila Ilia) i-a determinat în mare măsură direcțiile de cercetare în următoarele decenii. A publicat 5 monografii și manuale universitare (unele în colaborare) și peste 80 de articole și studii; a partici-

pat cu referate și comunicări la diverse forumuri ale romaniștilor: la Chișinău și Moscova, București și Cernăuți, Paris și Berlin. A tratat cu pasiune subiecte de gramatica textului, semantica verbului, lexicologie, precum și modalități de perfecționare a predării limbii franceze în școli, licee, colegii, universități. Impresionează perseverența în cercetare și diversitatea materialului ilustrativ în aceste scrieri, autorul făcînd dovada unei subtile sesizări a particularităților de ordin gramatical, semantic, fonetic, lexical ale francezei. A instruit sute de studenți, acum profesori de franceză și engleză, traducători și traducători, redactori etc. Ca profesor cu o considerabilă vechime la U.S.M., se bucură de un bun nume printre colegi, avînd o deosebită priză la studenți – datorită profunde cunoașteri a materiei predate, modului în care prezintă discipolilor prelegerile – la nivelul modelelor/exigențelor vest-europene, dar și unui șarm personal, atît de necesar cadrelor didactice.

În ajunul frumoasei sale aniversări, A. Lența și-a adunat rodul unor eforturi de aprecieabilă durată, pasiune și minuțiozitate – tipărind îndreptarul *Des verbes français dans leurs constructions syntaxiques și monografia Grammaire de mots outils: l'article et les connecteurs du discours* (ultima, în colaborare cu regretatul prof. univ. Mircea Ioniță din Bălți). S-ar putea ca aceste volume să constituie cel mai sigur pas al dlui conf. univ. dr. A. Lența spre treapta următoare a doctoratului. De-i așa, de nu-i așa... Mulți ani cu sănătate de fier și frumoase împliniri, domnule profesor Anatol Lența! La mai mult și la mai mare!

Anatol CIOBANU

O DEVIERE DE LA NORMA LITERARĂ: “SUPERLATIVUL EXCESIV”

Trebuie să remarc chiar de la început că ne vom referi la unele devieri de la standardul literar, dar atât de răspândite și atât de utilizate, mai ales în presă, încât foarte mulți purtători de limbă română nu le mai sesizează ca abateri, ca niște corpuri eterogene.

Limba, după Aristotel și Humboldt, nu este *Érgon* (produs), ci *Enérgia* (activitate). Ea este în continuă mișcare, evoluție, proces care, firește, se derulează foarte încet, și anume acesta conduce la apariția unor cuvinte noi, structuri sintactice paralele cu cele tradiționale. Regretatul profesor E. Coșeriu scria: “Nu există *limba* ca *ergon*. Ergonul există numai ca o abstracție. Adică unde putem găsi *limba*? Unde putem găsi “limba română”? Într-o gramatică și într-un dicționar. Adică putem “extrage” limba, pe când *textul* îl avem”(Lingvistica integrală, București, 1996, p. 66).

Vorbitorul este convins că utilizează mereu aceeași limbă și că el nu face altceva decât să continue tradiția.

Când adoptă ceva nou, locutorul o face fiindcă așa “se zice”, adică el consideră că asta ține de limbă deja, că în limbă se zice așa (Lingvistica integrală, op.cit., Supra, p. 87).

Avem ferma convingere că toate devierile de la normă (la o anumită perioadă a unei sau altei limbi) apar, mai întâi, în vorbire, căci *Nihil est in lingua, quod non fuerit prius in oratione*.

Și mai este un lucru foarte important care poate genera schimbări în limbă, apariția unor structuri noi, antinormă. E vorba de influențe externe. Prof. E. Coșeriu notează în această ordine de idei: “Limba care nu se schimbă este *limba abstractă*. Nu s-a întâmplat niciodată ca o gramatică să se modifice de la sine sau ca un dicționar să se îmbogățească prin propriile puteri. Iar liberă de așa-numiții “factori externi” este numai limba abstractă, consemnată în gramatici și în dicționare”. Și în continuare: “Cea care se schimbă este *limba reală* în existența ei concretă. Dar această limbă nu poate fi izolată de “factorii externi” – adică de tot ceea ce constituie materialitatea, istoricitatea și libertatea de expresie (a vorbitorilor) care se manifestă numai în vorbire” (Sincronie, diacronie și istorie, București, 1997, p. 15).

Să ne referim la fapte.

A. În Gramatica limbii române (GLR), I, (1996, p. 113) se afirmă că există două categorii de adjective care, în mod obișnuit, nu au grade de comparație: a) adjectivele care prin originea lor sunt vechi comparative sau superlative: *major, inferior, superior, exterior, ulterior, anterior, ultim, suprem* etc.; b) unele adjective care prin sensul lor nu pot fi, în principiu, supuse comparației: *complet, veșnic, perfect, principal, desăvârșit, popesc, muncitoresc* etc.

B. Prof. Mioara Avram în Gramatica pentru toți (ed. 2, București, 1997, p. 127) notează: “Adjectivele care au sens de superlativ nu admit niciodată mărci de superlativ absolut (nu e corect să se spună *foarte excelent, foarte admirabil, foarte splendid* etc.)...”

C. Prof. Dumitru Irimia (în Gramatica limbii române, Iași, 1997, p. 92) menționează că în limba română sunt “unele adjective calificative incompatibile cu gradualizarea însușirii pe care o exprimă: *veșnic, perfect, principal, esențial, desăvârșit* etc.”.

Așadar, s-ar părea că situația este clară sub aspectul normei; gramaticile citate și altele la care nu am făcut trimitere ne spun destul de explicit care adjective *pot* și care *nu pot* fi utilizate la gradul comparativ și la cel superlativ.

Dar să vedem acum ce demonstrează uzul, vorbirea (parole), și nu gramatica (limba).

Propunem o clasificare mai puțin obișnuită a faptelor de limbă. Vom analiza întâi materia în baza operei unor cercetători, critici literari, scriitori clasici și contemporani. Apoi vom descrie situația din mass-media, în fond din presa scrisă.

I. *Superlativul în opera unor oameni de știință, scriitori, critici literari.*

Magnific – adj. În **Dicționarul Explicativ al Limbii Române (DEX)** citim: *măreț, grandios, superb, minunat*; de un fast ieșit din comun (Cu valoare de superlativ: *foarte frumos, strălucit, desăvârșit* < fr. *magnifique*).

S-ar părea așadar că adjectivul în cauză nu poate fi utilizat la superlativ. Și totuși uzul ne arată contrariul.

Prof. Ovidiu Drimba în cartea **Pagini despre cultura europeană** (București, 1994, p. 83) scrie: “Spania... țara de *cea mai magnifică* izolare geografică și spirituală” (p. 83).

De ce îi trebuia cunoscutului critic literar și de artă Ovidiu Drimba să facă apel la un superlativ cu totul neobișnuit? Din macrocontext aflăm că este vorba de romanul lui Cervantes **Don Quijote**. În opinia profesorului citat acest roman “este o Biblie a iluziei și a idealului...”, iar personajul central trebuie privit ca “un pasionat al izolării”. Anume singurătatea “îl face pe Don Quijote să fie mai puternic decât Hamlet” (p. 83). Un astfel de erou, în viziunea profesorului O. Drimba, nici nu a putut să apară decât în Spania – “țara de *cea mai magnifică* izolare geografică și spirituală”.

[În paranteze fie spus, și Napoleon s-a născut pe o insulă – Corsica – și e posibil că izolarea aceasta geografică și spirituală îl tenta spre cucerirea altor meleaguri europene. Și a tot înaintat neînfricat, până și-a găsit tragicul sfârșit pe o altă insulă].

Proeminent – adj. – **Dicționar de Neologisme (DN)** de Florin Marcu și Constant Maneca (ed. III, București, 1978) – definește (*despre oameni*): *ieșit din comun prin calitățile sale, excepțional* (< fr. *proéminent*). **DEX**-ul mai adaugă: *care iese din comun prin valoare, calități; remarcabil*.

E parcă de la sine înțeles că adjectivul *proeminent* ar trebui să fie incompatibil “cu gradualizarea” însușirii. Și totuși uzul ne arată altceva. În cartea lui Ioan Rațiu, jurist, publicist și om politic român, **România de astăzi** (Candor, 1990), citim: “Geniul românesc prin George Enescu, Constantin Brâncuși și Eugen Ionescu – ca să-i pomenim pe artiștii *cei mai proeminenți* – și-a statomicit prezența în patrimoniul universal al științei și culturii” (p. 7).

“S-a întâlnit președintele cu Agostinho Neto, *cel mai proeminent* dintre liderii mișcării de eliberare din Angola...” (p. 148).

E lesne de observat că autorului, Ioan Rațiu, i s-a părut prea șters, evaporat de ideea de “excepțional” adjectivul *proeminent* referitor la Enescu, Brâncuși, Ionescu, precum și la Agostinho Neto și atunci, ca să amplifice caracterizarea acestora, a plasat adjectivul în cauză la gradul superlativ.

Să mai cităm un exemplu extras dintr-un articol publicistic al unui foarte cunoscut poet basarabean, Ion Hadârcă: “Programul... neglijează *cele mai proeminente* personalități care au fertilizat și fructificat tradițiile naționale” (*Literatura și arta*, 7 ianuarie 1988, p. 7).

Comentariul ar fi același ca și în exemplele excerptate din cartea lui Ioan Rațiu (vezi *Supra*).

Celebru – adj. – *renumit, vestit, ilustru* (DEX, p. 160), *renumit, vestit, ilustru* (DN, p. 196). Poate oare adjectivul *celebru* să se supună graduării?

Dominanta semantică a adjectivului *celebru* nu permite utilizarea acestuia la gradul superlativ. Cu toate acestea, unii autori apelează la asemenea construcții. Astfel, B.P.Hasdeu, într-o prefață semnată la 10 august 1878, scria: “Am supus primele două părți ale publicațiunii la aprecierea amicului nostru Hugo Schuchardt, *unul dintre cei mai celebri* lingviști contimporani” (vezi B.P.Hasdeu. **Cuvente den bătrâni**. I, București, 1983, p. 67).

Mai cităm un exemplu:

“De la Festivalul mondial cineastul ne-a adus distincția de cinste «Crucea de Sud», râvnită *de cei mai celebri* cineaști ai lumii. (Andrei Lupan. *Solie în lume – Cultura*, 14 ianuarie 1967, p. 8).

Și în cazul dat adjectivul ca și cum își pierde sensul primitiv, îmbrățișându-l pe cel de “cunoscut”, “important”. Scriitorul nu mai sesizează, în măsura cuvenită, sensul de “ilustru” al adjectivului *celebru*.

Notă: Un exemplu similar din presă: “... manechinele *mai celebre ale lumii* ne împing gândurile către fierbinte vară, dorind să ne seducă pe termen cât mai lung”. (*Săptămâna*, 27 ianuarie 1995, p. 8).

Extraordinar – adj. – *care este cu totul deosebit, care iese din comun, neobișnuit, nemaipomenit, formidabil, excepțional*. Despre oameni: *dotăți cu calități deosebite, extraordinare* (DEX, p. 361).

E limpede că adjectivul calificativ *extraordinar* este incompatibil cu dorința cuiva de a-l plasa pe scara graduală comparativ-superlativ.

Și totuși, *usus est tyrannus linguae!*

Istoricul și criticul literar Alexandru Balaci în *Studiu introductiv* la cartea lui Giovanni Boccaccio. **Decameronul** (vol. I, București, 1970) scria:

“Boccaccio a înălțat *cea mai extraordinară* triadă literară pe care a cunoscut-o vreun secol” – **Decameronul** (p. 5).

Nu e lipsit de interes să arătăm că în **Dicționarul de sinonime** (sub red. prof. Gh.Bulgăr, 1972) se dă o serie de echivalente semantice ale adjectivului *extraordinar*, dar nici unul dintre ele nu pare să admită grade ale superlativului. Iată-le: *neobișnuit, nemaipomenit, excepțional, formidabil, deosebit, minunat, impresionant, abracadabrant, epatant*.

Simțul limbii nu ne-ar permite să spunem sau să scriem

	→	neobișnuit
	→	nemaipomenit
	→	excepțional
	→	formidabil
Foarte,	→	deosebit
cel mai	→	minunat
	→	impresionant
	→	abracadabrant
	→	epatant

Clasic – adj. (despre o lucrare, operă de artă): *care servește ca model de perfecțiune, ajuns la perfecțiune* (DN, p. 217).

Prof. Ovidiu Drimba e tentat a imprima adjectivului *clasic* sensul de “potrivit, reușit”, adică îl coboară în rang din punct de vedere semantic.

“Să luăm un exemplu *cu totul clasic* pentru spiritul științific indic” (O. Drimba. **Filozofia lui Blaga**. București, 1994, p. 84).

În opinia noastră, un exemplu poate fi potrivit (bun, excelent, clasic, dacă vreți) sau nepotrivit (nereușit). *Tertium non datur*. Forța de intensitate calificativă ce se conține în adjectivul *clasic* nu are nevoie de trepte de comparație.

Masiv – adj. Conține semul de *impunător, grandios, solid, mare* (vezi **Dicționarul limbii Române Literare Contemporane** (DLRLC, III, 25)). Dicționarul Micro Robert **Dictionnaire du Français primordial**, 1984, trimite, explicând adjectivul *massiv*,

la: *épais* “gros, dense, compact”, *gros* “mare”, *lourd* “greu”, *pesant* “greoi, apăsător” (p. 651).

Cunoscutul savant filolog Dragoș Moldovanu, în minunata-i monografie **Dimitrie Cantemir între Orient și Occident** (București, Editura Fundației Culturale Române, 1997) scrie: “*Cea mai masivă influență orientală a suferit-o Bizanțul*” (p. 61).

Dacă am pune pe primul plan latura cognitivă (și nu afectivă) a mesajului comunicat, atunci propoziția ar fi putut suna în felul următor: “*O masivă influență orientală (sau O influență masivă orientală) a suferit-o Bizanțul*”.

Autorul însă a căutat să-l impresioneze pe cititor. În acest scop a comis două “încălcări”: una de topică (a se compara: *influență masivă și masivă influență*) și una de sens (a se compara: *o masivă influență și cea mai masivă influență*).

Modern – adj. – *care aparține timpurilor apropiate de vorbitor, recent, actual, care este în pas cu progresul actual, care aparține unei epoci posterioare antichității*. De exemplu, *Istoria modernă* este a) (în trecut) de la sfârșitul evului mediu, cuprinsă între 1453 (Căderea Constantinopolului) și Revoluția Franceză din 1789; b) (curent) epoca ce se cuprinde între Revoluția Franceză din 1789-1799 și sfârșitul primului război mondial, remarcabil pentru noi, românii, și prin Unirea din 1918. În îmbinări: *Limba modernă* – limbă vie, vorbită efectiv de o populație actuală. *Învățământ modern* – care acordă importanță, prioritate disciplinelor umaniste. *Modern* mai înseamnă conform cu moda zilei (< fr. moderne, it. moderno).

Din cele descrise mai sus nu reiese că adjectivul *modern* s-ar preta la procesul de gradualizare: *modern* > *mai modern* > *foarte modern* – *cel mai modern*. Cu toate acestea, prof. Gh. Bulgăr scrie pe supracoperta **Micului dicționar de neologisme** al lui Florin Marcu (București, Albatros,

1986): “Micul dicționar de neologisme reprezintă o contribuție majoră la cunoașterea și cultivarea limbii *în forma cea mai modernă* a lexicului ei”.

Nu ne dăm prea bine seama ce s-ar fi pierdut dacă era scris “... în cunoașterea și cultivarea limbii *în forma modernă* a lexicului ei”? Cu atât mai mult cu cât “înregimentarea” cuvântului *modern* în clasa adjective-lor calificative pare oarecum forțată, artificială.

Notă: Apropo de adjectivul *modern*. Presa din Chișinău e pur și simplu invadată de acest calificativ. Să dăm câteva exemple, fără comentarii:

“În aceste scopuri meschine... au fost folosite *cele mai moderne forme* ale terorismului...” (*Glasul Națiunii*, nr. 17, aprilie 1997, p. 10).

“Importă că noi intrăm în *istoria cea mai modernă*...” (*Literatura și arta*, 23 februarie 1995, p. 2).

“...William Cohen, ministrul apărării al S.U.A., ar fi anunțat că țara sa a cumpărat de la R.Moldova 21 de avioane MIG-29C – *cele mai moderne* aparate de luptă de fabricație rusească” (*Mesagerul*, 7 noiembrie 1997, p. 1).

“Kavafis este *cel mai modern* poet al Greciei” (*Țara*, 14 martie 2002, p. 6).

“La ASEM aulele Universității sunt dotate cu *cele mai moderne* mijloace tehnice...” (*Moldova Suverană*, 16 aprilie 2002, p. 2).

Acerb – adj. – *înverșunat, necruțător*; Lazăr Șăineanu mai adaugă: *agresiv fig. acustic (ton acerb)*. Adjectivul dat vine din fr. *acerbe* < lat. *acerbus* (vezi L. Șăineanu, **Dicționar Universal al Limbii Române**, Chișinău, Litera, 1998, p. 12).

Prozatorul și poetul basarabean Nicolai Costenco a utilizat adjectivul *acerb* la gradul superlativ, notând: “S-au scurs ani de muncă *foarte acerbă* a scriitorilor moldoveni” (vezi *Glasul Națiunii*, 1 noiembrie 2001, p. 3).

Pe autor nu-l satisface faptul că adjectivul *acerb* conține, prin defini-

ție, ideea de superlativ (de exemplu, muncă acerbă), și de aceea îi mai adaugă doză de superlativ prin adverbul *foarte* (muncă *foarte acerbă*). În felul acesta s-a obținut un surplus de accentuare a mesajului.

Splendid – adj. – *foarte frumos, minunat; strălucitor, măreț* (DEX, p. 1010). L. Șăineanu mai precizează: *deplin, desăvârșit, extraordinar*; de exemplu: *succesul ei fu splendid* (Dictionarul Universal al Limbii Române, Chișinău, 1998, p. 900). Dar iată și o atestare la un autor deosebit: “Romanul **Don Quijote** creează cea mai *splendidă* forță morală crescută din izolare” (Ovidiu Drimba. **Pagini despre cultura europeană**, București, 1994, p. 83).

Credem că mesajul nu ar fi avut de pierdut, dacă ar fi fost exteriorizat în felul următor: “Romanul **Don Quijote** creează o *splendidă* forță...”

Sublim – este comentat în DN ca “un adjectiv aflat la un înalt grad de perfecțiune, de desăvârșire morală sau intelectuală: superb, înălțător; de o perfecțiune, de o frumusețe neîntrecută” (p. 1032), iar ca s.n. “forma cea mai înaltă a perfecțiunii” (< fr., it. *sublime*, lat. *sublimis* – ridicat). DEX-ul mai adaugă: “la cel mai înalt grad de desăvârșire, de frumusețe: *măreț, superb, înălțător, minunat*” (p. 1033).

B.P. Hasdeu scria: “...capetele *cele mai sublime* și totodată *cele mai științifice* ale omenirii aveau aspirațiuni înalte” (B.P. Hasdeu. **Articole și studii**, București 1961, p. 206).

Prof. Mioara Avram, tratând despre gradele de comparație, așază adjectivul *sublim* în grupul celor care “au sens superlativ, dar formă de pozitiv” (**Gramatica pentru toți**, op. cit., *Supra*, p. 126). În ceea ce privește al doilea adjectiv din fraza lui Hasdeu avem de observat că acesta, în general, este *relativ*, și, prin urmare, nu poate fi plasat la grade de comparație, după cum s-a procedat în exemplul “*capetele cele mai științifice*” (vezi *Supra*).

Fiindcă am pornit vorba de adjectiv ca *științific, învățat* la superlativ, vom relata că și adjectivul *savant* este încadrat uneori în seria aceasta. Poetul Al. Philippide în eseu *Omagiu*, inclus în cartea **Tudor Vianu. Despre stil și artă literară** (București, 1964), nota: “Vianu... punea suflet... și în studiile *cele mai savante*, consacrate celor mai felurite teme” (p. 6).

Credem că studiile pot fi *savante* (adică de înaltă ținută științifică) ori *nesavante* (de popularizare a științei).

Rarisim – adj. Acad. I. Iordan scria că, după modele latino-italiene, limba oamenilor instruiți cunoaște câteva superlative (cu sens absolut) formate altfel decât cere sistemul nostru lingvistic. Este vorba de superlativele în *-isim* care apar (mai ales apăreau) în condiții speciale (totdeauna de ordin subiectiv, adică stilistic): *importantisim* (spunea Hasdeu), *rarisim* (o rarisimă carte de gramatică), *simplicisim* (I. Iordan. **Limba română contemporană**, București, 1956, p. 352).

În **Dictionarul de neologisme** (op.cit., *Supra*) citim că adjectivul *rarisim* are sensul de “foarte rar” (< it. *rarissimo*, lat. *rarissimus*, p. 903). DEX-ul notează la acest adjectiv următoarele: “care se găsește (sau se întâmplă) *foarte rar, cu totul neobișnuit*” (p. 885).

Avem de-a face, așadar, cu un superlativ format după modelul latin, cu sufixul *-issimus* și care nu ar trebui să aibă la noi grade de comparație. Cu toate acestea, în romanul lui Cezar Petrescu **Calea Victoriei** (București, 1965) întâlnim: “Nelu își închipuia capitala ca un fabulos garaj, de unde nu lipsește nici o *marcă de automobil din cele mai rarissime*” (p. 10).

Scriind în felul acesta, autorul dorește să ne convingă că automobilele pot fi de *marcă rară, mai rară* și chiar *foarte rară*, adică automobile *neobișnuite, mai neobișnuite* și *foarte neobișnuite*, aproape *neîntâlnite*. În planul acestui raționament pe scrii-

tor nu-l interesează faptul că *rarisim* înseamnă deja “foarte neobișnuit”. El (scriitorul) năvăleşte a însoți adjectivul *rarisim* cu mărci formale-structurale ale superlativului, căci numai astfel, după părerea sa, mesajul transmis va fi cel scontat.

În limba română adjective cu afixul *-issimo* se întâlnesc în câțiva termeni muzicali de origine italiană, cum ar fi: *fortissimo*, *pianissimo*, *prestissimo* etc. I. Iordan scrie că în limba română “ele își păstrează neschimbat aspectul lor original și de aceea nu pot fi considerate drept cuvinte românești propriu-zise” (I. Iordan, op. cit., *Supra*, p. 352).

II. Superlativul în presă:

E de menționat că tocmai în mass-media *scrise* (și nu numai) atestăm cele mai multe cazuri de utilizare *pleonastică a gradelor de comparație*, în special a gradului superlativ.

Să trecem la fapte de limbă.

Stringent – adj. – “care se impune neapărat, care nu suferă amânare; imperios, presant: *nevoi stringente* (< it. *stringente*).” **DLRLC**, vol. IV, exemplifică adjectivul în cauză prin “Probleme de *stringentă actualitate*” (p. 264).

Pe ziariști nu-i interesează faptul că adjectivul *stringent* conține deja semul de intensitate graduală, echivalent cu ceea ce numim superlativ, și-l plasează la grade de comparație. Câteva exemple: “La 10 octombrie 1917, la Chișinău a avut loc primul Congres al ostașilor și ofițerilor basarabeni, care a discutat *cele mai stringente probleme...*” (*Țara*, 10 aprilie 1997, p. 2).

“*Cea mai stringentă* este licența de instituție de alternativă”. (*Făclia*, 19 aprilie 1997, p. 4).

“Care sunt *cele mai stringente* probleme ale tineretului în R.Moldova”. (*Moldova Suverană*, 8 octombrie 1997, p. 2).

“Problema unității forțelor naționale rămâne *cea mai stringentă problemă*”. (*Țara*, 12 octombrie 1997, p.1).

După cum ne conving exemplele de mai sus, de cele mai multe ori calificativul *stringent* se referă la substantivul *problemă* (*stringentă*, *mai stringentă*, *cea mai stringentă*, *foarte stringentă*).

Străvechi – adj. După Lazăr Șăineanu sensul de bază al acestui adjectiv este “care datează de foarte multă vreme, care durează de mult timp; foarte vechi, secular” (**DULR**, p. 925). **DLRLC** (vol. IV, p. 256) mai adaugă și explicația “foarte vechi” și dă un citat din opera lui Mihai Eminescu:

“Pe un deal răsare luna, ca o
vatră de jăritic,
Rumenind *străvechii codri*
și castelul singuratic”.

M. Avram în **Gramatica pentru toți** explică: “Nu este permisă însoțirea derivatelor cu afixe superlative de mărci ale superlativului relativ sau absolut (*cel mai*, *foarte* sau diverse adverbe echivalente); de evitat pleonasm ca *foarte străvechi*” (p. 126). În acest caz sunt inutile sau afixul *-stră* sau adverbul *foarte* – scrie M. Avram.

Aceste judicioase opinii nu sunt respectate în practica scrisului. De exemplu: “Ziaristului V. Mucerschi îi aparține meritul de a fi dovedit că răzeșimea din satul Butești e *cu mult mai străveche* decât se afirma mai ieri” (*Moldova Suverană*, 6 mai 2002, p. 6).

E lesne de observat că în exemplul dat trebuia folosit adjectivul *veche* și numai atunci ar fi fost justificat gradul comparativo-superlativ *cu mult mai veche*.

Notă: Fiindcă e vorba de un cuvânt neaoș, adjectivul *străvechi*, ar fi cazul să amintim că nu este justificată forma de superlativ nici la adjectivul *covârșitor*, pe care Lazăr Șăineanu îl explică în felul următor: “1. *Care covârșește, copleșitor*; 2. *Dominant, extraordinar*” (**DULR**, p. 207). **DEX-ul**

mai precizează: *prin ext.: foarte mare, dominant, extraordinar* (p. 234).

Așadar, adjectivul *covârșitor* ar trebui să se utilizeze numai la forma inițială, adică la gradul pozitiv. Și totuși, cunoscutul critic, istoric literar și romancier Eugen Lovinescu a găsit de cuviință să-i dea adjectivului în cauză forma de superlativ. În **Istoria literaturii române contemporane** (București, 1937) citim: "N. Iorga reprezintă personalitatea culturală cea mai covârșitoare a acestui început de secol XX" (Apud: *Țara*, 7 iunie 2001, p. 4).

Plenar – adj. Lazăr Șăineanu explică sub nr. 2 (*livr.*) prin "*complet, total, desăvârșit*" (*maestru plenar*) (p. 666).

Nu este lipsit de interes să relevăm că în **DN** de Florin Marcu și Constantin Maneca (citat *Supra*) cuvântul *plenar* (ca adjectiv) se explică numai cu sens de termen politico-administrativ. De exemplu: "(despre ședințe, adunări) care se țin cu participarea tuturor membrilor" (p. 836). Și atât.

DEX-ul, sub nr. 2 (*livr.*) explică adjectivul *plenar*, după cum urmează: "total, întreg, complet; desăvârșit, deplin" (< lat. *plenarius*), p. 806.

"Talentul poetului și-a găsit o expresie mai plenară în poeziile scrise pe front..." (*Moldova Suverană*, 28 iunie 1996, p. 6).

Două remarce se pot face pe marginea acestui exemplu: **prima** – adjectivul *plenar* nu se referă la stilul politico-administrativ și **a doua** – gradul comparativ de superioritate realizat cu ajutorul adverbului *mai* este aici superfluu.

Vom mai cita câteva exemple, fără comentariile de rigoare:

Radical: "Lucrările trebuie schimbate în cel mai radical mod". (*Moldova Suverană*, 20 octombrie 2002).

Consacrat: "Manualele sunt elaborate de cei mai consacrați profesori de la facultate" (*Făclia*, 6 iulie 2002, p. 2).

Vertiginos: "Imaginea primăriei alunecă tot mai vertiginos către fundul unei gropi" (*Moldova Suverană*, 17 aprilie 2002, p. 1).

Notoriu: "Vasile Moldovanu lucrează în calitate de specialist în psihoterapie, sexopatologie și reflexoterapie, devenind unul dintre cei mai notorii medici-practicieni din domeniu" (*Viața Satului*, 18 ianuarie 1997, p. 7).

Fundamental: "Dicționarul publicat e una din cele mai fundamentale lucrări printre dicționarele bilingve" (*Glasul Națiunii*, 5 februarie 1997, p. 3).

Marcant: "Cel mai marcant dintre scriitorii evrei a fost Boris Wexler (Vlăstaru)" (*Moldova literară*, 19 iulie 1995, p. 2).

* * *

În încheiere, câteva considerații de ordin general.

I. La explicarea și analiza formelor de superlativ utilizate la adjectivele "incompatibile cu gradualizarea însușirii pe care o exprimă" (D. Irimia. **Gramatica limbii române**. op. cit. *Supra*, p. 92) trebuie să ținem seama de ceea ce numea profesorul E. Coșeriu "libertatea de expresie a vorbitorului" (**Sincronie, diacronie și istorie**, op. cit., *Supra*, p. 15), care se manifestă, în primul rând, în vorbirea cotidiană. Purtătorul limbii tinde să se exprime mai afectiv, mai nuanțat, și lui i se pare că este prea obișnuit, ordinar, comun să zică, de exemplu, *savant celebru* și atunci recurge la *foarte celebru*, *unul dintre cei mai celebri* etc. Același lucru se întâmplă, după cum am văzut, și cu: *excelent, ilustru, multilateral, impecabil, sublim*. Vorbitorul dorește să amplifice cele comunicate, să le evidențieze pentru a-l impresiona pe interlocutor (ascultător) și atunci apelează la forme de superlativ improprii, strict vorbind, adjectivelor (calificativelor) în cauză. În asemenea situații, din implicită, intrinsecă graduarea se transformă în explicită, analitică. Așadar, în procesul de contactare verbală se recurge în

mod voit la forța expresivității, care, în opinia academicianului Ion Coteanu, “este o modalitate existentă a funcției de comunicare a limbii” (vezi revista *Limba română*, București, 1961, nr. 2, p. 14).

II. Materialul factic cules din operele unor scriitori și din presa scrisă ne autorizează să afirmăm că superlativul analizat poate fi denumit *excesiv**, deoarece el redă, pe de o parte, o graduare mai mare decât un superlativ relativ obișnuit și, pe de altă parte, e lipsit, de obicei, de cel de-al doilea termen, adică se utilizează în mod absolut. Este interesant de menționat că, deși la un superlativ de tipul *cel mai celebri artiști*, marca relațională absentează, totuși vorbitorul sesizează valoarea endofuncțională a relativului excesiv. Această valoare se manifestă pe treapta de sus (“plafonică”) a gradelor de intensitate.

III. Din aceleași motive de expresivitate unii vorbitori folosesc și adjective relative la superlativ:

...*cel mai basarabean* (*Flux*, nr. 24, 2000);

...*cel mai francez* (*Săptămîna*, nr. 32, 1998);

...*cel mai barbar* (*Țara*, 29 februarie 2002) – forțele cele mai barbare;

...*cel mai omenesc* (D.Matcovschi);

...*cel mai românesc* Liceu din Chișinău e “Mircea Eliade” (*Țara*, 12 ianuarie 1996, p.2);

...*cel mai român* scriitor e A.Busuioc (*Flux*, nr. 24, 2000);

...*cel mai baroc*: Peruca este elementul *cel mai baroc* al barocului (Dragoș Moldovanu. **Dimitrie Cantemir între Orient și Occident**, București, 1997, p. 99).

Notă: Chiar și unele substanti-

* Termenul *excesiv* l-am împrumutat de la prof. D. Irimia, din cartea **Gramatica limbii române**, op. cit., *Supra*, p. 91.

ve pot “îmbrăca forma de superlativ excesiv”:

Bărbat, bărbați; cel mai bărbat: “P. Dudnic a fost unul dintre bărbații cei mai bărbați” (H. Moraru).

Alt exemplu:

“Ești *cel mai soare* între sori,
Ești între neamuri *cel mai neam*”
(Gr. Vieru).

IV. Fenomenul de care ne ocupăm nu ține atât de *limbă*, cât de *vorbire*, iar vorbirea se referă la om, este generată de om. Discursul individului are întotdeauna un caracter pragmatic, iar acesta din urmă nu este altceva decât raportul dintre semnele linguale și utilizarea lor contextuală și consituativă. Astfel, în cazul superlativelor de felul *cel mai proeminent*, *foarte rarisim* etc. apare în limbă ceea ce numea academicianul rus Lev VI.Șcerba “material negativ” (otrițatel’nyj material). Anume acele fenomene ce țin de “materialul negativ” ne dau mult de gândit, pentru că ele deseori reflectă niște tendințe ale vorbitorilor spre a modifica (fără a-și da seama) standardele lingvistice, legiferate prin gramatici și dicționare de tot felul.

V. Atitudinea lingviștilor față de fenomenele de limbă descrise în prezentul articol ar trebui, după părerea noastră, să fie tolerantă, reținută: să nu ne grăbim a condamna tendința de “superlativare” a unor adjective care, prin chiar natura lor lexico-semantică, exprimă o graduare maximă**. Numai timpul și uzul, care este un învățător ireproșabil (*Usus est magister optimus*), vor decide soarta superlativului “excesiv”, căci, în ultimă instanță, este vorba de fenomenul numit “dinamica limbii”.

** Compară, în acest sens, superlativale atestate în vorbirea spontană românească: *delirant de superb*, *gigantic de feroce*, *grotesc de funebre*, *spectaculos de sumbru* (vezi Elsa Luder. **Procedee de gradație lingvistică**. – Iași, 1995, p.110, 111, 112).

Inga DRUȚĂ

CUVÎNTUL: ÎNTRE SEMN ȘI AMBIGUITATE

Discursul de tip informativ prezintă un caracter imparțial distinct, ceea ce condiționează selectarea unor mijloace de comunicare adecvate. În prim-plan aici se situează elementele tradiționale, acceptate de comunitatea lingvistică și accesibile pentru majoritatea receptorilor. În discursurile informative predomină funcția *cognitivă* a limbii; cuvîntul doar **indică** obiecte, fenomene și noțiuni, devenind un **semn** al acestora.

Discursul informativ are drept obiectiv reflectarea imediată a realităților, implicînd o prezență masivă a neologismelor, prezență dictată de imperative informaționale. Majoritatea elementelor neologice actualizate sînt termeni împrumutați sau creați pe teren românesc, utilizați cu sensul lor fundamental, denotativ, mai rar conotativ. Transferul termenilor într-un nou mediu stilistic are adesea ca efect mutații semantice importante, generatoare ale expresivității.

Metaforizarea termenilor provenind din diferite limbaje specializate se constituie în una din sursele *polisemiei* vocabularului românesc actual.

Discursul de tip metaforic (persuasiv), în inventarul lexical actualizat, implică nu doar **semne**, ci și multiple asociații, care ajung uneori să se constituie în ambiguități. Ștefan Munteanu menționa că *“există o anumită forță de atracție a cuvintelor, care are darul de a le modifica uneori conținutul noțional și de a determina prin aceasta un alt raport față de obiectul pe care îl desemnează. De aceea, cuvintele au, pe lîngă însușirea de a dezvălui fața lucrurilor, și*

pe aceea de a o acoperi în parte, ele sugerînd, în împrejurările date, nu o realitate diferită, ci o altă atitudine, un alt raport față de ea” (subl. n.) (1981, 14).

Într-o perspectivă mai largă, menționăm că raportul *adevăr-minciună* este una din problemele fundamentale ce țin de întrebuițarea limbii. În ultimele decenii, unii lingviști sînt preocupați de cercetarea neadevărului care se ascunde în *eufemisme, cuvinte tabu, hiperbole, litote, formule de politețe, reticențe, ambiguități* etc. Astfel, Dwight Bolinger (1973/1987, 28 ș.u.) susține că prezența “în sine” a unor anumite cuvinte în limbă nu constituie o premisă a minciunii, căci nu *cuvintele mint, ci oamenii*. Tot ce se folosește intenționat pentru “impurificarea” canalului de comunicare este minciună.

Bolinger consideră că abuzul de eufemisme oficiale pune în dificultate comunicarea, ducînd la coruperea limbii. America, declară lingvistul, este prima societate în care în mod efectiv au fost tabuizate toate lucrurile mai puțin plăcute. Pe timpuri la acest fenomen a contribuit enorm publicitatea, iar mai tîrziu autoritățile au început să recurgă la limbă ca la o psihoterapie – pentru *“a împacheta adevărurile neplăcute în hîrtie colorată”*. Camuflarea unor realități dezagreabile cu ajutorul eufemismelor oficiale a fost (și este) prezentă și în alte comunități lingvistice, inclusiv în cea românească. Sînt bine cunoscute termenii vehiculați de autorități în perioade istorice dificile, termeni care urmăreau să justifice anumite acțiuni ale acestora, cum ar fi *epurare* pentru „înlăturarea persoanelor indzirabile din cauza originii lor sociale din instituții academice și de cultură prin concedieri masive” (cu circulație largă după 1945), *comprimare* pentru „concedieri selective” (termen care a înlocuit eufemismul *epurare*), *restructurare* cu același sens (pus în circulație în anii '80). Activitatea de distrugere a unor cartiere urbane sau a unor comune, desfășurată în timpul

lui Ceaușescu în România, a fost numită cu eufemismul *sistematizare*, iar prezentarea unui spectacol înainte de premieră în fața „forurilor” pentru a obține aprobarea de a fi urmărit de publicul larg sau, altfel spus, *cenzurarea*, pînă în anii '90, era camuflată sub numele de *vizionare* (Magdalena Vulpe, 1992, 105).

Harald Weinrich (1966/1987, 62) recunoaște că *“minciuna există în interiorul și în exteriorul nostru”* și că omul este o ființă capabilă să mintă; în același timp, lingvistica nu poate eradica minciuna și nici nu este în stare să împiedice triumful ei atît de frecvent. Pe de altă parte, este contestabil că oamenii mint cu ajutorul cuvintelor. Limba trebuie să scoată în evidență gîndurile, să le exteriorizeze, nu să le ascundă; în situație inversă, funcția de bază a limbii – cea de **semn** – este pusă în pericol. Minciuna pervertește această funcție.

*“Nu încape nici o îndoială, – afirmă Weinrich, – că cuvintele în-trebuințate permanente pentru a minți devin și ele minciunoase. Încercați să pronunțați: **concepție despre lume, spațiu vital, decizie finală**, – limba se va împotrivi de la sine... Minciuna nu afectează numai stilul, ea alterează și limba. Și nu există tratament pentru cuvintele compromise; ele trebuie izgonite din limbă (...) Cuvintele care mint denumesc, aproape exclusiv, noțiuni care mint. Ele se raportează la un anumit sistem noțional și au pondere într-o anumită ideologie. **Cuvintele mint, atunci cînd minte și ideologia.**”* (ib., 63)

Prin urmare, contextul socio-politic condiționează obținerea sau anularea unor trăsături semantice ale elementelor lexicale prin degradarea sau înnobilarea lor. La asemenea fenomene contribuie și publicitatea zisă *politică*. Spre deosebire de reclamele comerciale, care impun produse și servicii, *reclama politică* “impune” programele politice ale candidaților pentru înalte funcții de stat, prezentînd calitățile acestora în cea mai favorabilă lumină.

Publicitatea politică se folosește intens în lupta pentru putere a partidelor politice concurente, contribuind la formarea opiniei publice. Marketingul politic și reclama comercială au, în principiu, unul și același obiectiv: să vîndă produsul. Oamenii politici se preocupă de propriile “imagini de marcă” de parcă ar fi niște produse oarecare printre atîtea altele, lăsîndu-se convinși că forma cea mai modernă și cea mai eficace de propagandă politică este comunicarea publicitară.

În această ordine de idei, este sugestivă consemnarea lui F. Brune referitoare la o campanie electorală prezidențială din Franța: *“În timpul zilelor de la Institut de Recherches et d'Études sur la Publicité (IREP) s-au putut auzi justificări ca: «Detergenții reprezintă, ca și politica, unul dintre rarele domenii la care participă toată lumea... Nu este nici o diferență între un detergent și un președinte al republicii. Ambii sînt aleși de pe un afiș...»”* (1996, 56).

E. Barnow, comentînd relația *politică-publicitate*, observa, între altele: *“Patronii business-ului publicitar au devenit senatori și diplomați. Publicitarii sînt astăzi consultanți ai președintelui și ai partidelor politice, ei s-au postat și în fruntea Vocii Americii...”*. Menționăm și declarația lui Franklin Delano Roosevelt: *“Dacă ar fi să mai trăiesc o dată, sînt înclinat să cred că aș lucra în publicitate mai mult decît în oricare alt domeniu”* (cf. Brune, 1996, 8).

În marketingul politic, ca și în cel tradițional, publicitatea are rolul de a înșela principiile logicii, de a-i obișnui pe oameni să restrîngă realul la vizibil.

Politica, mai mult decît orice alt domeniu, a fost redusă la un spectacol, iar cetățenii, respectiv, au obținut condiția de public.

Cele mai impresionante “show”-uri politice sînt, fără îndoială, campaniile electorale, în care se face uz de orice mijloace, subordonate aceluiași scop: interesului personal sau de grup.

Printre mijloacele publicitare verbale, pe lângă epitele excesiv de elogioase (reclamă propriu-zisă), cu un efect surprinzător de mare se folosește *defăimarea*.

Este reprezentativă, în acest sens, consemnarea ziaristului american G. Stein despre un caz de defăimare politică, realizată printr-o retorică specială a limbajului: "*Unul dintre adepții Noii orientări, senatorul de Florida Claud Pepper, a suferit înfrângere în campania electorală din cauza că adversarii săi politici au reușit să profite de atmosfera postbelică plină de obscurantism și de suspiciuni nefondate, generată de ignoranța politică.*

*Iată ce relatează publicația New York Herald Tribune din 3 mai 1950 referitor la discursurile preelectorale ale inamicilor lui Pepper, în urma cărora acest senator de mare popularitate și-a pierdut locul din Senat: «J.E. Huver, F.B.I. și toți kongresmenii știu că Claud Pepper este (pauză) un **extravertit** nerușinat. Mai mult decât atât, există indicii asupra practicării de către dl senator a **nepotismului** față de nora sa. În fine, de necrezut! – dar e bine cunoscut faptul că pînă la căsătorie Pepper practica cu regularitate... (o pauză mai lungă) **celibatul**».*

Se zice că aceste «dezvăluiri» au scandalizat o mare parte a electoratului statului Florida din cauza vocabularului redus al acestuia» (1954, 90-91).

De remarcat că abilitatea cu care au fost inserate în discurs cîteva elemente neologice opace pentru un anumit segment electoral le-a transformat în invective. De altfel, termenii în discuție nu conțin conotații negative, condamnabile (cu excepția lui *nepotism* "faptul de a uza de autoritatea sau de influența personală în favoarea rudelor sau a prietenilor"), *extravertit* fiind individul sociabil, caracterizat prin proiectarea tendințelor psihice interioare asupra lumii înconjurătoare, prin exteriorizarea sentimentelor; iar *celibatul*, nimic

altceva decît, lucru arhicunoscut, starea unei persoane necăsătorite.

Prin asemenea metode, meseriașii reclamei politice reușesc să compromită imaginea adversarului, fără a se expune pericolului de a fi acționați în judecată pentru insulte.

În discursul de tip metaforic, lexemele-semne și lexemele-ambiguități sîntacompaniate de termeni conotativi. Conotațiile obținute de unii termeni, determinate extralingvistic, sînt relevante în procesul de comunicare, fiind decodate adecvat în actele de vorbire prin prisma contextului social.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Munteanu, Șt., *Limba română artistică*, București, 1981.
2. Bolinger, D., *Truth is Linguistic Question*, in *Language*, vol. 49, nr. 3, 1973; cităm după versiunea în limba rusă: *Istina – problema lingvističeskaja*, în vol. *Jazyk i modelirovanie social'nogo vzaimodejstvija*, Moscova, 1987.
3. Vulpe, Magdalena, *Fișe pentru un dicționar al limbajului de lemn*, în LR, 1992, nr. 1-2.
4. Weinrich, H., *Linguistik der Luge*, Verlag Lambert Schneider, Heidelberg, 1966; în versiunea rusă: *Lingvistika lži*, în vol. *Jazyk i modelirovanie social'nogo vzaimodejstvija*, Moscova, 1987.
5. Brune, F., *Fericirea ca obligație. Psihologia și sociologia publicității*, București, 1996.
6. Stein, G., *Mir, postroennyj na dollare*, Moscova, 1954.

Ilie-Ștefan RĂDULESCU

VIRGULA, BAT-O S-O BATĂ!

INTRODUCEREA INUTILĂ A VIRGULEI

1) După conjuncții și locuțiuni conjuncționale coordonatoare

„și[,] nu-i displăcea să chiulească”
sau „și nu-i displăcea...”?
„însă[,] fascinația de a conduce”
sau „însă fascinația...”? etc.

La fel ca în cazul conjuncției „deci”, **nici celelalte conjuncții coordonatoare** (copulative, adversative, disjunctive sau conclusive) **nu se despart, prin virgulă, de restul propoziției, chiar atunci când propoziția este izolată, prin punct, de propoziția anterioară, cu care se coordonează**. Apelând la scriitorii noștri clasici, iată câteva exemple de utilizare corectă a conjuncțiilor coordonatoare: „**Și** cine este trădător, stimabile?” (**Caragiale**), „Apoi începem cu toții a mânca. **Și** alții, ca alții...” (**Creangă**), „Au trecut vremile acelea, vremi de fapte strălucite, **însă** triste și amare...” (**Alexandrescu**), „Ei scăpără sărind cu aripi de șindrilă. **Însă** Manole muri prefăcându-se în fântână” (**G. Călinescu**), „**Sau** că strada aceea nu mai este, **sau** că amintirea mea a strămutat-o într-o lume ireală...” (**Galaction**).

Formulările ce urmează, extrase din presa actuală, demonstrează

că, spre deosebire de cele ale înaintașilor noștri, ignoră deseori regulile de întrebuițare adecvată a virgulei în propoziție și frază, introducând-o, aberant, după:

a) **conjuncții și locuțiuni conjuncționale**: „Abia își luase o Dacie nouă și[,] cineva, la frână, l-a pocnit în spate” (*corect*: „...își luase o Dacie nouă, **și** cineva, la frână, l-a pocnit în spate”), „Cartea nu-l prea interesa. Și[,] nici munca fizică” (*corect*: „... nu-l prea interesa. **Și** nici munca fizică”), „De față erau părinții fetei. **Precum** și[,] ai băiatului...” (*corect*: „De față erau părinții fetei. **Precum** și ai băiatului...”);

b) **conjuncții și locuțiuni conjuncționale adversative**: „**Dar**[,] nu te plâng eu, băiatule!” (*corect*: „**Dar** nu te plâng eu, băiatule!”), „**Însă**[,] fascinația de a conduce un club și de a-l aduce în elita fotbalului intern i-a deschis un nou orizont unuia dintre marii «magicieni» români” (*corect*: „**Însă** fascinația de a conduce un club și de a-l aduce în elita fotbalului intern...”), „S-a angajat să facă totul. **Decât** că[,] rezultatele spun altceva” (*corect*: „S-a angajat să facă totul. **Decât** că rezultatele spun altceva”);

c) **conjuncții disjunctive**: „Voia să se facă fizician. **Ori**[,] să urmeze medicina” (*corect*: „...să se facă fizician. **Ori** să urmeze medicina”), „**Sau**[,] ele reprezintă copilăria trupului și-ți sugerează ideea că trebuie protejate” (*corect*: „**Sau** ele reprezintă copilăria trupului...”);

d) **conjuncții și locuțiuni conjuncționale conclusive**: „**Așadar**[,] depui actele la poliție, dai o fugă până la Trezorerie...” (*corect*: „**Așadar** depui actele la poliție...”), „**Așa** că[,] trebuie să le plătim dac-am cumpărat apartamentele în blocuri care aveau subsolul vraște!” (*corect*: „**Așa** că trebuie să le plătim dac-am cumpărat apartamentele...”), „Cărțile sunt prea scumpe. **Ca atare**[,] nu le mai cumpărăm” (*corect*: „...sunt prea scumpe. **Ca atare** nu le mai cumpărăm”), „M-am străduit să-i ajut. **În consecință**[,] n-am ce-mi reproșa” (*corect*: „M-am străduit să-i ajut. **În**

* La solicitarea unor cititori ai revistei Limba Română, interesați de corectitudinea punctuației – un compartiment cu adevărat dificil al ortografiei – publicăm fragmente din volumul **Să vorbim și să scriem corect: Erori frecvente în limbajul cotidian**, de Ilie-Ștefan Rădulescu, București, Editura Niculescu, 2002.

consecință n-am ce-mi reproșa”), „Testele date au fost dificile. **Prin urmare**[.] și eforturile au fost pe măsură” (corect: „...au fost dificile. **Prin urmare** și eforturile au fost pe măsură”), „Faptele relatate sunt reprobabile. **În concluzie**[.] e necesar să intervenim” (corect: „Faptele relatate sunt reprobabile. **În concluzie** e necesar să intervenim”).

2) După conjuncțiile coordonatoare „dar” și „or”

„dar[.] nu pentru totdeauna” sau „dar nu pentru totdeauna”?
 „or[.] frigul se menține” sau „or frigul se menține”? etc.

„Propozițiile adversative – se precizează în **Gramatica Academiei** – au topica fixă în frază: propoziția care cuprinde conjuncția adversativă ocupă totdeauna locul al doilea”, prin urmare „conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale adversative stau la începutul celei de-a doua propoziții adversative (cu excepția lui «însă», care se poate pune și în mijlocul sau la sfârșitul ultimei propoziții)”. Faptul că raportul de coordonare adversativă poate lega, de obicei, două propoziții principale este ușor de demonstrat atât în cadrul unei fraze unice, nefragmentate (de tipul: „Nu e soare, **dar** e bine...” – **Coșbuc**), cât și în cel al unei fraze fragmentate, în propoziția a doua este separată, prin punctuație, de coordonata ei („El concepușe ideea Unirii Principatelor într-o Dacie. **Dar** evenimentele politice erau contrarii” – **Bolintineanu**). Din cele arătate se desprinde ideea, de necontestat, că **nici o conjuncție adversativă nu poate fi izolată de propoziția care o conține**, virgula apărând după conjuncție doar când în cea de-a doua propoziție coordonată avem intercalate sau incidente (de pildă: „**Dar**[.] pentru ca să-l bucure[.] i-a făcut un cadou”). Din păcate, aceste reguli nu sunt respectate, așa cum se constată, în exemplele de mai jos, în ce privește:

a) **conjuncția adversativă „dar”**: „**Dar**[.] militarii nu pot vorbi liber cu presa” (corect: „**Dar** militarii...”), „**Dar**[.] cine a trimis scrisoarea?” (co-

rect: „**Dar** cine...?”), „**Dar**[.] să vedeți cum devine chestia!” (corect: „**Dar** să vedeți...!”), „**Dar**[.] o precizare se impune: nu am atacat ziarul pentru că...” (corect: „**Dar** o precizare...”), „**Dar**[.] părerea unui bărbat nu este aceeași” (corect: „**Dar** părerea...”).

b) **conjuncția adversativă „or”** (echivalentă cu „dar”, „însă”): „**Or**[.] acesta din urmă este un avantaj deosebit de important” (corect: „**Or** acesta din urmă este un avantaj...”), „**Or**[.] domnul deputat de la SIDERCA încearcă să...” (corect: „**Or** domnul deputat...”), „**Or**[.] scriitorul se servește de convențiile realismului așa cum folosește punctuația...” (corect: „**Or** scriitorul...”), „**Or**[.] degingolada economică ce a marcat, în toți acești ani, chinuitoarea tranziție...” (corect: „**Or** degingolada economică...”), „**Or**[.] în acest caz se poate vorbi despre un adevărat test privind statutul Rusiei în afacerile mondiale, deja șifonat de «Vulpea deșertului»” (corect: „**Or** în acest caz...”).

3) După conjuncțiile subordonatoare

„Umbla vorba **că**[.] unii cetățeni...” sau „...**că** unii cetățeni...”?
 „**Deși**[.] mașina a suferit...” sau „**Deși** mașina a suferit...”? etc.

„Conjuncția – afirmă **Ion Coțeanu** – este partea de vorbire care leagă diverse cuvinte din interiorul propoziției, precum și două sau mai multe propoziții...” În afara conjuncțiilor **coordonatoare** (**și, dar, însă, or, ci, sau, ori, deci, așadar** etc.), care leagă două propoziții de același rang (o principală de o principală, o secundară de o secundară), cele **subordonatoare** (**căci, că, dacă, de, deoarece, deși, fiindcă, întrucât, încât** etc.), cărora li se adaugă și alte părți de vorbire (adverbe și pronume relative-interogative: **când, cum, unde, cât, care, cine, ce** etc.), leagă două sau mai multe propoziții de rang diferit (o principală de o secundară, o regentă de o subordonată).

În diferite scrieri actuale, îndeosebi în cele care aparțin presei, această cerință este deseori încălcată, fapt do-

vedit de exemplele ce urmează, unde conjuncțiile subordonatoare introduc:

a) **propoziții secundare necumstanțiale:** „Mi s-a spus clar **că**[.] singurul organism abilitat să reducă aceste dobânzi este Direcția Generală a Trezoreriei” (*corect*: „Mi s-a spus clar **că** singurul organism abilitat să reducă aceste dobânzi...”), „Umbă vorba, bat-o vina, **că**[.] unii cetățeni ai urbei noastre au relații sus-puse...” (*corect*: „Umbă vorba, bat-o vina, **că** unii cetățeni ai urbei...”), „...în străinătate, la festivaluri importante, **unde**[.] se știe că acești copii au făcut o impresie foarte bună” (*corect*: „...la festivaluri importante, **unde** se știe că acești copii au făcut o impresie foarte bună”), „Echipa de cercetare care s-a deplasat la fața locului a constatat **că**[.] persoana decedată este numita P.V., de 43 de ani, din comuna Roseți” (*corect*: „...a constatat **că** persoana decedată este numita...”);

b) **propoziții secundare circumstanțiale:** „**Pentru că**[.] în clase ploaie, nu credem că zăpada nu va reuși să pătrundă în clase precum ploaia” (*corect*: „**Pentru că** în clase ploaie, nu credem că zăpada nu va reuși să pătrundă...”), „**Intrucât**[.] domnul subprefect promisese sindicatelor din transporturile județene că va ajuta soluționarea problemelor...” (*corect*: „**Intrucât** domnul subprefect promisese sindicatelor din transporturile județene...”), „**Deși**[.] mașina a suferit avarii foarte grave, se pare că n-au existat victime, iar șoferul nu se afla în stare de ebrietate” (*corect*: „**Deși** mașina a suferit avarii foarte grave, se pare că n-au existat victime, iar șoferul...”), „**Încât**[.] genul «tuturor libertăților» nu va putea să creeze niciodată o specie de roman economist” (*corect*: „**Încât** genul «tuturor libertăților» nu va putea să creeze...”).

4) Înaintea propozițiilor subiective dependente de adverbe și verbe impersonale

„**desigur că**[.] am auzit” sau „**desigur că** am auzit”?
 „**se pare că**[.] cei 39 500...” sau „**se pare că** cei 39 500...”? etc.

„Subordonata subiectivă, ca și subiectul în propoziție, indiferent de topică – precizează Gh. Constantinescu-Dobridor –, nu se desparte prin virgulă de regenta ei.” Pe de o parte, **propoziția subiectivă** (introdusă, de regulă, prin pronumele relativ-interogativ) **poate să determine, în propoziția regentă, verbe (locuțiuni verbale) personale cu funcția de predicat verbal:** un verb tranzitiv sau intransitiv („Cine sapă groapa altuia **cade** singur într-însa”, „Ce naște din pisică șoareci **mănâncă**”), o locuțiune verbală tranzitivă sau intransitivă („**A băga de seamă** acest lucru cine l-a adus aici”, „**Harbar nu are** de meserie cine spune asta”), un verb la diateza pasivă sau un verb reflexiv pasiv („**Este prețuit** de oameni cel ce dovedește tărie de caracter”, „**Se văd** clar de aici ce lucrează pe schelă”).

Pe de altă parte, **propoziția subiectivă** (introdusă, de regulă, prin conjuncțiile **că, să, dacă** și adverbele relative) **poate să determine, în propoziția determinată, adverbe (locuțiuni adverbiale) predicative și verbe (expresii verbale) impersonale, cu funcția de predicat verbal:** un adverb sau o locuțiune adverbială („**Poate** că se împacă”, „**Desigur** că se vor lua măsurii”, „**Evident** că problema nu rămâne așa”, „**Posibil** să plouă pe seară”, „**De bună seamă** că-i ocrotește”), un verb sau o locuțiune verbală cu caracter impersonal („**Trebuie** să dovedim acest aspect”, „**Se întâmplă** să mai încurcăm lucrurile”, „**S-a dat de știre** că îi vom însoți în călătorie”, „**Îmi place** cum schiază”), o expresie verbală impersonală („**E adevărat** că pleci din țară?”, „**E foarte important** dacă intervii”).

Prin prisma exemplelor de mai înainte (cu deosebire a celor din alineatul precedent), care probează **inexistența pauzei, marcată prin virgulă, dintre subordonatele subiective și regentele lor**, putem aprecia incorectitudinea punctuației din enunțurile ce urmează, căci:

a) **virgula apare, inutil, înaintea conjuncțiilor subordonatoare etc. care introduc propozițiile subiective, despărțindu-le, eronat, de**

determinatele lor: „**Desigur**[,] **că** nu vom mai da vina pe dumneavoastră, stimați profesori” (*corect*: „**Desigur că** nu vom mai da vina pe dumneavoastră, ...”), „**Păcat**[,] **că** Vasile Putere, cel mai înflăcărat supporter al *Stelei* din inima Bărăganului, a plecat dezamăgit de la jocul echipei sale” (*corect*: „**Păcat că** Vasile Putere, cel mai înflăcărat supporter al *Stelei* din inima Bărăganului, a plecat dezamăgit...”), „**E drept**[,] **că** vila a fost luată în primăvară și v-ați mutat mai târziu” (*corect*: „**E drept că** vila a fost luată în primăvară...”);

b) **virgula apare, inutil, după conjuncțiile subordonatoare etc. care introduc propozițiile subiective, despărțindu-le, eronat, de elementele regentelor**: „**Probabil că**[,] adevărul se află undeva la mijloc” (*corect*: „**Probabil că** adevărul se află undeva la mijloc”), „**Poate că**[,] n-ar fi mare scofală un asemenea curs...” (*corect*: „**Poate că** n-ar fi mare scofală un asemenea curs...”), „**Desigur că**[,] am auzit destule variante a (sic!) acestor motive” (*corect*: „**Desigur că** am auzit destule variante ale acestor motive”).

5) În structura unor atribute neizolate (de identificare)

„fostul consilier[.] **Cotenescu**...”
sau „...consilier **Cotenescu**”?
„domnul viceprimar[.] **Păvăloiu**...”
sau „...viceprimar **Păvăloiu**...”? etc.

Confuzia dintre părțile de propoziție „izolate” și cele „neizolate” are efecte și logice și gramaticale, care ar putea fi evitate dacă **virgula**, ca semn al izolării, ar fi întrebuintată pertinent (în cazul apozitiilor sau al atributelor explicative). Din păcate, se constată că deseori este folosită nejustificat, acolo unde ea nu se impune în cazul atributelor neizolate, cu deosebire al celor de identificare.

Ne-am mai referit la fenomenul frecvent al omiterii virgulei în izolarea apozitiilor de termenul explicat (pe care îl reiau și-l precizează), apozitiile putând să-l înlocuiască fără să modifice sensul comunicării (de ex.: „Stăteau țărani lui Potcoavă cu Niță Frunză, **logofătul**” > „Stăteau... cu

Niță Frunză” = „Stăteau... cu **logofătul**”). Dacă numele indicat sau profesia acestuia nu se izolează de substantivul determinat, „ecuația” amintită nu mai funcționează. Astfel, în enunțul „Uncheșul **Haralambie** s-a oprit cu ochii adânciți în sine și în trecut” (**Sadoveanu**), Haralambie nu este apozitie (dacă ar fi fost: „Uncheșul[.] **Haralambie**[,] s-a oprit...”, însemna că „uncheșul” era unul singur, pe nume **Haralambie!**), ci atribut de identificare (care – după cum afirmă **Gh. Constantinescu-Dobridor** – „**definește, individualizează** obiectul denumit de substantivul regent, arătând care este acest obiect, deosebindu-l de celelalte din aceeași categorie”), ceea ce înseamnă că între alți „uncheși”, cu nume evident diferite, se distinge, în context, cel care se cheamă **Haralambie**. Într-o formulare de tipul: „Profesorul oltenițean[.] **Lucian Pavel**[,] vedeta românească a sărbilor”, este clar că **Lucian Pavel** nu este apozitie, deci nu se izolează, prin virgulă, de regentul său, fiindcă cel vizat nu este singurul profesor din Oltenița. Deci numele propriu nu trebuia, ca atribut de identificare, să fie izolat de funcția sa didactică! ...Asemenea erori se văd și în exemplele ce urmează, selectate din presă:

„Conduși de domnul profesor[.] **Mihail Manciu**, copiii au fost aplauzați de toți cei prezenți” (*corect*: „Conduși de domnul profesor **Mihail Manciu**, copiii au fost aplauzați...”), „Într-un scurt expozeu, nonconformistul profesor[.] **Nicolae Scăunaș**[,] și-a amintit că prin orașul nostru a trecut și Lev Tolstoi...” (*corect*: „... nonconformistul profesor **Nicolae Scăunaș** și-a amintit...”), „Omul de afaceri[.] **Gheorghe Mihăilă**[,] nu va fi cooptat în conducerea *Dunării*” (*corect*: „Omul de afaceri **Gheorghe Mihăilă** nu va fi cooptat...”), „Ce știe Tărăcilă despre prietenul său[.] **Pavelescu**, și nu vrea să spună?” (*corect*: „Ce știe Tărăcilă despre prietenul său **Pavelescu**, și nu vrea să spună?”), „Actrița Teatrului Odeon[.] **Adriana Trandafir**[,] își aniversează, în aceste zile de primăvară, ziua de naștere” (*corect*: „Actrița Teatrului Odeon **Adriana Trandafir** își aniversează...”).

(Va urma)

Cecilia CĂPĂȚÂNĂ

LOCUȚIUNILE PREPOZIȚIONALE

1.1. Alături de cele conjuncționale, **locuțiunile prepoziționale** aparțin nu numai domeniului frazeologic, ci, într-un mod mai evident, și domeniului gramatical prin funcționarea ca **elemente de relație la nivelul propoziției**, care stabilesc legătura dintre un cuvânt cu funcție sintactică de parte secundară de propoziție și regentul său.

În **Gramatica limbii române**, Fulvia Ciobanu definește locuțiunile prepoziționale ca "grupuri de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens și îndeplinesc rolul de propoziție" (*Gramatica*, 1966, p.322), făcând imediat precizarea că unul sau mai mulți termeni componenți sunt propoziții. Aceeași definiție o întâlnim la Mioara Avram, care se referă și la locul pe care poate să-l ocupe propoziția, respectiv propozițiile ce intră în alcătuirea locuțiunii față de celelalte elemente componente (*Avram*, 1997, p.275).

O definiție completă există în **Dicționarul General de Științe. Științe ale limbii (DSL)**, unde locuțiunea prepozițională este "grup fix de cuvinte, incluzând și elemente străine de clasa propozițiilor (adverbe, substantive etc.), care funcționează ca neanalizabil, îndeplinind global funcțiile propoziției: de legare a două componente în cadrul propoziției și de ierarhizare, adică de așezare a unuia dintre ele într-o poziție de subordonare". Două elemente ale acestei definiții atrag atenția, și anume faptul că grupul locuțional "funcționează ca neanalizabil" și că una dintre funcții e aceea de "ierarhizare, adică de așezare a unuia dintre componente

(ale propoziției – *n.n.*, C.C.) într-o poziție de subordonare". Caracterul neanalizabil al grupului este, în opinia noastră, esențial în delimitarea locuțiunilor de alte grupuri fixe, iar pentru locuțiunile prepoziționale și conjuncționale este mai simplu de observat.

Dacă în privința altor locuțiuni DSL nu face nici o precizare cu privire la inventar, în schimb, aceasta e prezentă cu referire la locuțiunile prepoziționale. Crearea și introducerea de noi locuțiuni prin transformarea unor "grupuri libere de cuvinte", precum și prin împrumut și calc îmbogățesc inventarul acestora.

1.2. Există următoarele tipuri structurale de locuțiuni prepoziționale:

– prepoziție simplă / compusă + substantiv (la singular, cu articol hotărât; unele dintre aceste îmbinări, în care substantivul apare cu formă nearticulată, sunt considerate locuțiuni adverbiale): *în / din fața, din partea, în privința, în ciuda, în pofida, în locul, în / din / prin jurul, pe calea, pe / în seama, în / de-a latul, în vederea, prin intermediul, la îndemâna, pe parcursul, în răspărul, în schimbul, în toiul, în numele, în / prin / de / de prin preajma, în prelargul, pe spezele, de jur împrejurul, de primprejurul, de-a latul, de-a lungul, de-a curmezișul...*

– prepoziție + substantiv (la singular, nearticulat) + prepoziție: *față de, (de) față cu, în conformitate cu, în funcție de / funcție de, în raport cu / de, în caz de, cu privire la, de, o dată cu, în jur de* (variantă a locuțiunii *în jurul*, după **Gramatica limbii române**, II: 276), *pe cale de, în urmă cu, în decurs de, în loc de...*

– prepoziție + adverb (+ prepoziție): (*în*) *afară de, în afara, indiferent de, (de) dincoace de, împreună (și) cu, împrejur de, în / din sus de, întocmai ca, cât despre...*

– prepoziție + adjectiv (+ prepoziție): *relativ la, potrivit cu, referitor la, privitor la, contrar cu, conform cu, cu tot (toată, toți, toate), cu tot cu...*

– prepoziție + pronume relativ + / (adverb +) verb: *în ce privește, în ceea ce privește, cât privește...*

1.3. Ștefan Găitănanu, într-un articol intitulat **Descrierea locuțiunilor prepoziționale cu genitivul**, pornește de la constatarea că “lucrările de gramatică... n-au reușit să deosebească locuțiunile prepoziționale (monolexematice) cu genitivul de secvențele libere, cu substantivul din structură analizabil” (Găitănanu, 1965, p.87). Se cuvine să cităm și să generalizăm opinia lui Ion Coteanu, care, pe bună dreptate, afirmă că raportul dintre “împrejurările variate și complexe în care se poate desfășura o acțiune” și adverbele corespondente se echilibrează doar cu ajutorul “locuțiunilor adverbiale” (Coteanu, 1990, p.29). Pentru sensul locuțiunilor prepoziționale: *la dreapta, la stânga, în susul, în josul, în ciuda, în pofida, în locul* (sens condițional), *în loc de* (sens opozițional), *cu tot* (sens concesiv) etc. nu există alte prepoziții simple sau compuse.

Printre trăsăturile locuțiunilor prepoziționale menționate de diverși specialiști, pe care le amintește Ștefan Găitănanu, notăm: “coeziunea semantică a elementelor componente”, “posibilitatea conversiunii în locuțiuni adverbiale”, imposibilitatea determinării adjectivale. Șt. Găitănanu recurge la criteriul diferențierii semantice, care “implică trei aspecte”.

Prima situație este aceea când numai diferența de sens a substantivului din îmbinare față de același substantiv din afara îmbinării asigură statutul locuțional al grupului (de exemplu, *în fața* vs. *fața omului*, *în vederea* vs. *vederea bătrânului*).

A doua situație este aceea când “substantivul are ocurență exclusivă în grupare (a fost conservat grație unui sens diferit, dobândit în structura acesteia)”, acest argument fiind considerat “forte” în dovedirea statutului monolexematic al locuțiunii prepoziționale (de exemplu, *pe potrive*, *în preajma*).

Un al treilea aspect are în vedere “condiționarea contextuală de natura substantivului în genitiv”. De exemplu, aceeași îmbinare va fi considerată sau locuțiune, când substantivul component nu e compatibil semantic cu determinantul său genitival (*în mijlocul oamenilor*), sau o îmbinare liberă între o prepoziție și un substantiv, când determinarea este compatibilă (de exemplu, *în mijlocul orașului*, *în mijlocul drumului*, *în mijlocul casei*).

Se cuvine să insistăm asupra criteriului fundamental în acordarea statutului de locuțiune unei îmbinări, și anume pierderea autonomiei lexicale și a celei gramaticale. Conservarea unor arhaisme sau forme învechite, care, în stadiul actual al limbii, nu mai pot apărea independent, atribuie caracter locuțional îmbinării respective (de exemplu, *priveștea*, *pofida*, *preajma*, *pilda*, *potrive*, *pripa*, *răspărul*, *toiul*, *ciuda*, *seama*, *curmeziș*, *prelargul*, *primprejurul*, *osebit*, *îndemâna*).

Creдем că și prezența unor neologisme, a căror utilizare independentă este fie inexistentă sau foarte rară, fie existentă, dar cu un alt sens, poate fi socotită, de asemenea, un argument solid al statutului locuțional. Situația unor astfel de neologisme e explicabilă prin împrumutarea sau calchiera locuțiunilor respective din alte limbi. Datorită acestui aspect, îmbinările *în detrimentul*, *prin intermediul*, *pe parcursul*, *prin prisma*, *în virtutea*, *în favoarea / defavoarea*, *pe spezele*, *în decursul* trebuie considerate locuțiuni prepoziționale.

Cât despre pierderea autonomiei gramaticale, considerăm că ea se realizează treptat, că există diferite etape ale acesteia, în consecință, este foarte dificil a stabili caracterul locuțional al unei îmbinări numai cu ajutorul acestui criteriu. Am observat că majoritatea îmbinărilor formate dintr-o prepoziție și un substantiv articulat hotărât (chiar și cele aproape unanim recunoscute a fi locuțiuni

prepoziționale) admit determinarea cu "adjective posesive" (de exemplu, *în fața / spatele / ciuda / pofida / locul / paguba / numele / felul / folosul / vederea / preajma / detrimentul meu / mea...; din partea / pe socoteala mea...; la stânga / dreapta mea...; de dragul tău ...*). Opinia noastră în legătură cu această situație este că, în exemplele anterioare, nu adjectivele posesive determină substantive, ci pronumele personale în genitiv sunt precedate de locuțiuni prepoziționale (Căpățână, 2000, p.144-147). În acest fel, problema "determinării substantivului" din locuțiune apare ca falsă, deoarece ocurența unui genitiv nominal după o astfel de locuțiune prepozițională este absolut normală.

Un tip de determinare semanticală, ce se realizează cu ajutorul adjectivelor demonstrative, apare doar la unele dintre aceste îmbinări (*din pricina / cauza / aceasta; cu această excepție / condiție; în ipoteza / scopul / contextul / sensul / cazul / timpul / vremea / felul / cadrul / colțul acesta / aceasta; la nivelul / îndemnul acesta*). Alte îmbinări nu admit asemenea determinare (**în fața / spatele / ciuda / detrimentul / locul / susul / preajma / jurul / lumina / sânul / ideea / plinul / răspărul / schimbul / toiul / sinea / necazul / numele / centrul / dosul / mijlocul / vederea / lipsa / fruntea / paguba acesta / aceasta; *pe urma / seama / potrive / socoteala / măsura / parcursul acesta/aceasta; *la stânga / dreapta / sfârșitul / poalele acestea / acesta*). Îmbinările care admit o astfel de determinare sunt nelocuționale, iar cele care nu o admit sunt locuțiuni prepoziționale. Să precizăm că această verificare trebuie să se facă în prezența unui substantiv în genitiv postpus îmbinării, când există, așadar, posibilitatea interpretării grupului în discuție ca locuțiune prepozițională.

Comportamentul normal al substantivului din îmbinare este evident când determinantul său genitival se

poate transforma într-unul prepozițional, ca în următoarele grupuri: *în cazul bolii – în caz de boală; în lipsa documentului – în lipsă de document; din cauza / pricina neatenției – din cauză / pricină de neatenție; pe baza demonstrației – pe bază de demonstrație; la nivelul cerințelor – la nivel de cerințe; la marginea drumului – la margine de drum; în mijlocul codrului – în mijloc de codru; în timpul războiului – în timp de război; la începutul cursului – la început de curs; în ajunul Crăciunului – în ajun de Crăciun; la sfârșitul anului – la sfârșit de an; în interesul serviciului – în interes de serviciu; la poalele muntelui – la poale de munte; în apropierea satului – în apropiere de sat; la colțul străzii – la colț de stradă; în fundul grădinii – în fund de grădină; în preajma sesiunii – în preajmă de sesiune; pe linia partidului – pe linie de partid; pe tema războiului – pe temă de război.*

Constatăm preferința pentru determinantul genitival. Dacă sensul construcțiilor de mai sus rămâne neschimbat în ambele variante ale determinării, altfel stau lucrurile în cazul locuțiunilor *în jurul, pe calea, în urma, în cursul*. Perechea de locuțiuni creată are în comun prima secvență compusă dintr-o prepoziție urmată de un substantiv și diferă atât prin secvența a doua formată dintr-un substantiv în genitiv sau în acuzativ precedat de prepoziția *de*, cât și, uneori, prin sens (*în jurul casei – în jur de 100 de pagini vs. în jurul a 100.000 de lei – în jur de 100.000 de lei*). Genitivul apare după forma articulată hotărât a substantivului, iar acuzativul prepozițional, după forma nearticulată a substantivului locuțional (*în jurul grădinii = împrejurul grădinii, în jur de 100 de pagini = aproximativ 100 de pagini; în urma discuțiilor = după discuții, în urmă cu o săptămână = înainte cu / acum o săptămână; în cursul anului = în timpul anului; în curs de apariție = aproape de apariție*).

Manifestări ale autonomiei substantivului din îmbinările în discuție trebuie considerate și aparițiile lui într-o altă formă, de exemplu, la plural (cu excepțiile menționate; *în unele / aceste / câteva / toate privințe(le); pe urmele lui; din câteva / unele / toate părți(le); din cauzele sus-amintite; cu condițiile acestea; în ipotezele pe care urmează să...; în scopurile amintite; pe bazele acestea; în contextele operelor respective; în sensurile cunoscute; la nivelurile / nivelele acestea; pe căile teoretice; în marginile acestea; în unele / câteva / toate cazuri(le); în toate timpurile; la începuturile scrisului; în conturile sănătății și învățământului; sub aspectele menționate; sub raporturile amintite, al asemănării și al deosebirii; în toate felurile; în multe / unele / câteva interese; pe toate planurile; din vinile diferite ale ambelor părți; pe temeuri legale; cu intenții bune / rele; în momentele cruciale; cu toate / unele ocazii(le) / prilejuri(le); în proporțiile de mai sus; prin îndemnurile vârstnicilor; cu diverse prețuri; pe toate liniile; în toate puterile; sub rezervele pomenite; pe teme diferite).*

Manifestări ale aceleiași independențe pot fi considerate și aparițiile substantivului precedat de prepoziție, cu articol nehotărât sau nearticulat, cu sau fără un determinant (cu o excepție, *într-o privință, dintr-o cauză oarecare, cu o condiție, într-o ipoteză oarecare, într-un scop bine definit, pe o bază științifică, într-un context impropriu, într-un sens cunoscut, la un nivel ridicat, pe (o) cale matematică, într-o lumină favorabilă, sub un aspect, sub raport numeric, într-un fel categoric, cu un ajutor substanțial, într-o măsură oarecare, după o măsură știută, dintr-o vină măruntă, cu voie de la ambii părinți, în apropiere de gară, pe teme legal, de dor de casă, cu intenție criminală, pe un motiv neîntemeiat, cu o ocazie specială, cu un prilej deosebit, în rând cu toți oamenii, în număr mare,*

în proporție aritmetică, la un îndemn energic, cu / la un preț mic, în linie dreaptă, în putere de muncă, sub o rezervă oarecare, pe o temă dată).

Observăm că substantivele provenite din alte părți de vorbire nu pot apărea decât cu articol hotărât (*în largul, din susul / josul, în latul, în lungul, în plinul, sinea / sinele*). Cu formă "nearticulată", aceleași părți de vorbire apar în îmbinări socotite locuțiuni adverbiale (*în larg, din sus / jos, în lung, în lat, în plin, în sine*).

Când îmbinări de tipul prepoziție + substantiv nearticulat apar neînsoțite de un acuzativ precedat de prepoziția *de*, autonomia substantivului respectiv e indiscutabilă (de exemplu, *în centru, în dos, în margine, în mijloc, în lipsă, la început, în ajun, în cont, în pagubă, la sfârșit, de necaz*). Să mai observăm că anumite îmbinări, în care substantivul / adverbul este nearticulat / cu formă "nearticulată", apar numai în anumite contexte (i-am pus *în vedere; ți-e la îndemână* să...; petrecerea e *în toi*), fiind, în funcție de context, când locuțiuni adverbiale (*la îndemână*), când locuțiuni adjectivale (*în toi*), fie verbale (împreună cu un verb, *a pune în vedere*).

1.4. În cele mai multe dintre îmbinările socotite a fi locuțiuni prepoziționale, autonomia substantivului se menține încă, deși există semne ale pierderii acesteia. Din neclaritatea statutului acestui termen al îmbinării decurge **dificultatea încadrării grupului la locuțiuni** sau la îmbinări sintactice libere. Considerăm că orice deviere de natură lexicală, morfologică sau sintactică trebuie să constituie criteriul decisiv al statutului locuțional al unei îmbinări. De aceea, prezența unor cuvinte care nu pot exista în afara îmbinării respective este semnul cel mai sigur al caracterului locuțional al grupului în discuție. Un alt criteriu poate fi socotit "devierea" semantică, adică folosirea substantivului din îmbinare cu un alt sens decât sensurile sale cunoscute (*în fața, în virtutea,*

din partea, în / pe urma, în locul – condițional, pe calea, în vederea, în fruntea, în plinul, în numele, la un loc cu, cu privire la, în materie de, o dată cu, pe cale de, prin prisma, în spiritul, la fel cu). Tot deviere semantică poate fi socotită și o combinație mai puțin obișnuită dintre o prepoziție și un substantiv. Această deviere, alături de forma articulată a substantivului nedeterminat sau de cea nearticulată a substantivului aparent determinat – forme care sunt nemotivate din punct de vedere gramatical –, contribuie la acordarea statutului de locuțiune îmbinării (în ciuda; sub aspectul / raportul / rezerva, în fața / spatele / felul / văzul / virtutea; pe socoteala / motivul; față de cf. față de pernă / de masă; de față cu cf. săpun de față cu glicerină; în chip de; în conformitate cu; în funcție de; în raport cu cf. scrise în raport cu hotărâre că...; la fel cu; de din vale de; în caz de cf. în cazul de aici / ieri / nesupunere; la un loc cu cf. au ajuns la un loc cu multă verdeț; la caz de cf. a ajuns cu lectura la cazul de evadare a eroului; cu privire la cf. camere cu privire la mare; în loc de cf. am ajuns în locul de odinioară, pe care se găsea școala; o dată cu cf. o dată cu o însemnătate deosebită este...; în apropiere de; în legătură cu cf. în legătura sa cu acest om vedem ceva anormal; în acord cu cf. în acordul cu orice stat trebuie să figureze...; în curs de, cf. în cursul de ieri, profesorul...; spre deosebire de cf. și-au îndreptat atenția spre deosebirea de caracter existentă între cele două personaje; în calitate de; în urmă cu; în lipsă de cf. în lipsa de caracter a omului politic constă cel mai grav defect).

Așadar, corelarea unei anomalii semantice, care constă într-o asociere mai puțin obișnuită dintre un substantiv și o prepoziție, cu forma asintactică a substantivului (când articulată, deși nu poate apărea însoțit de un adjectiv, când nearticulată, deși prezența prepozițiilor care îl urmează,

în special a prepoziției *de*, ar cere forma articulată) este – în opinia noastră – un argument al acordării statutului de locuțiune prepozițională îmbinării respective.

Ștefan Găitânaru apreciază că “dacă substantivul din grupare are același sens cu substantivul dintr-un context liber, înseamnă că între elementele grupării nu s-a produs o amalgamare, o contopire care să ducă la un sens emergent, fie el și abstract, al totalității, diferit de cel al elementelor componente și că nu avem de-a face cu o locuțiune (*din cauza întârzierii – cauza întârzierii; cu excepția copilului – excepția copilului; în centrul orașului – la marginea drumului; cu scopul construirii – scopul construirii...*)” (Găitânaru, 1965, p. 91). Câtă vreme această condiționare contextuală este una normală – susține autorul – îmbinarea prepoziție + substantiv nu este o locuțiune prepozițională, ci o construcție sintactică obișnuită. Am generalizat criteriul determinării contextuale a locuțiunilor, considerând că statutul locuțiunal al multor îmbinări e determinat de un anume context. Dacă cele două substantive (primul – cu sau fără prepoziție, al doilea – în genitiv) își păstrează sensul, îmbinarea prepoziție + substantiv (urmată de un substantiv în genitiv) nu este o locuțiune prepozițională. Propunem, în acest sens, compararea secvențelor următoare: *în largul mării – largul mării; la nivelul așteptărilor – nivelul așteptărilor; cu condiția acceptării – condiția acceptării; în ipoteza unui eșec – ipoteza unui eșec; în contextul operei – contextul operei; în sensul atragerii – sensul atragerii; în ideea alcătuirii – ideea alcătuirii; în dosul șurii – dosul șurii; în cazul unui incendiu – cazul unui incendiu; în lipsa inspirației – lipsa inspirației; în timpul cursului – timpul cursului; în vremea bunicilor – vremea bunicilor; la începutul secolului – începutul secolului; în eventualitatea reuși-*

tei – eventualitatea reușitei; în ajunul sărbătorilor – ajunul sărbătorilor; în paguba societății – paguba societății; la sfârșitul secolului – sfârșitul secolului; sub aspectul corectitudinii – aspectul corectitudinii; sub raportul întâlnirilor – raportul întâlnirilor; cu ajutorul colegului – ajutorul colegului; în măsura acordării – măsura acordării; pe planul realizărilor – planul realizărilor; din vina reclamantului – vina reclamantului; cu / fără voia părinților – voia părinților; în cadrul dezbaterii – cadrul dezbaterii; în colțul camerei – colțul camerei; în fundul grădinii – fundul grădinii; cu intenția dezvoltării – intenția dezvoltării; în momentul suspendării – momentul suspendării; pe motivul destăinuirii – motivul destăinuirii; cu ocazia revederii – ocazia revederii; cu prețul vieții – prețul vieții; în prezența ambasadorului – prezența ambasadorului; pe / în linia guvernului – linia guvernului; pe tema războiului – tema războiului; în beneficiul întreprinderii – beneficiul întreprinderii. Absența vreunei modificări semantice a primului substantiv în cele două secvențe certifică apartenența combinației dintre acesta și prepoziție la grupul îmbinărilor sintactice libere.

1.5. Am încercat să demonstrăm că **identificarea locuțiunilor prepoziționale nu se poate baza, în toate cazurile, pe un singur criteriu.** Cel mai adesea, am constatat că se combină o deviere semantică, care constă, mai cu seamă, în incompatibilitatea semantică dintre prepoziție și substantiv, cu semne mai mult sau mai puțin evidente ale restrângerii autonomiei morfosintactice a substantivului din combinația respectivă. Un rol important în acordarea statutului locuțional îl are determinarea contextuală. Câtă vreme aceeași combinație în contexte diferite are sensuri diferite, e limpede că una este o îmbinare sintactică liberă, normală, iar cealaltă este o locuțiune (*Îmbracă perna cu o față de pernă* cf. *Față de tine are o*

atitudine rezervată). De aceea, deși “inventarul locuțiunilor prepoziționale este deschis, procesul de creare și de introducere de noi grupuri cu funcție prepozițională desfășurându-se continuu” (DSL: 380), orice combinație care pare a fi locuțiune prepozițională va fi supusă examinării, atât din punctul de vedere al compatibilității semantice a cuvintelor din grup, cât și din punctul de vedere al autonomiei morfosintactice a elementului component de bază. Orice deviere de la una dintre cele două “normalități” poate fi argumentul încadrării grupului respectiv la locuțiuni prepoziționale. În acest sens, putem accepta ca reală judecata potrivit căreia “noi grupuri libere de cuvinte tind a se transforma în locuțiuni (vezi statutul grupului *cu tot / toată*, pentru exprimarea raportului concesiv)” (DSL: 380).

BIBLIOGRAFIE

Avram, 1997 = Mioara Avram, **Gramatica pentru toți**, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Humanitas, 1997.

DSL = Dicționar General de Științe. Științe ale limbii, București, Editura Științifică, 1997.

Căpățână, 2000 = Cecilia Căpățână, **Limba română. Locuțiunile**, Craiova, Editura Universitaria, 2000.

Coteanu, 1990 = Ion Coteanu, **Gramatică. Stilistică. Compoziție**, București, Editura Științifică, 1990.

Găitănanu, 1965 = Ștefan Găitănanu, **Descrierea locuțiunilor prepoziționale cu genitivul**, în *Limba Română* 3-4/1965 (p. 87-92).

Gramatica, 1966 = **Gramatica limbii române**, vol. I, II, ediția a II-a revăzută și adăugită. Tiraj nou, București, Editura Academiei, 1966.

Mihai CIMPOI

SINGURĂTATEA

Singurătatea, soră bună cu înstrăinarea, presupune o îngustare, o delimitare, o în-cercuire.

Restrângerea, reflierea, reîn-toarcerea la sine însăși provoacă închiderea în cerc care este – iarăși – un cerc existențial. Căci singurătatea este **o realitate absolută**, esențială pentru suflet, asigurându-i acestuia și **o identificare absolută** cu el însuși. Vălul idealității vii, calde se așterne peste zona ei rece, hiperionică. Frigul neantului este înghesuit de mărirele calde ale vieții.

Singurătatea e realitatea ideală în care omul este cu adevărat, simțindu-se esențialmente om. Închis în cercul strâmt al solitudinii, el are în față întreg tabloul ființei sale supuse primejdiei limitării, înstrăinării. Pe de altă parte, de aici i se deschide o perspectivă adâncă asupra a ceea ce rămâne în afară, adică asupra lumii. Dublul sens al închiderii/deschiderii apare, astfel, cu toată evidența. Singurătatea e oglinda retrovizoare a existenței care re-năvălește în ea, îndărăt, cu umbrele sale platoniciene, cu stolurile de iluzii, cu “mândrele flori de aur ale închipuirii”, cu “icoanele în luptă” și cu mulțimea de “întrebări de tine”. Dulcile iluzii-amintiri care “țârâiesc încet ca greieri/ Printre negre, vechi zidiri/ Sau cad grele, mângâioase/ Și se sfarmă-n suflet trist,/ Cum în picuri cade ceara/ La picioarele lui Crist” (*Singurătate*) și spectaculoasa irupere a “glasului gândurilor” poetului în crescând-descrescânde ritmuri ale “cântecului vecinic” îngânat de lume dau o dimensiune existențială puternic reliefată solitudinii eminesciene.

* Acad. Mihai Cimpoi pregătește pentru tipar o nouă carte – **Esența Ființei: marile teme și simboluri existențiale eminesciene**, din care ne-a oferit spre publicare câteva secvențe.

Umilul singuratic ce șade cu perdelele lăsate la masa lui de brad, căzând pe gânduri în fața focului pâlplător în sobă și ascultând cu acuitate auditivă ușor-măruntul mers al șoarecilor și țârâitul greierilor (care-i “readuc melancolia, iară ea se face vers”), contemplatorul și ascultătorul cu adâncime al propriilor visuri, gânduri și iluzii, se transformă într-un mare singuratic al întregului univers: în propria solitudine printr-o sugestivă *mise en abîme*, se oglindește însăși singurătatea lumii și universului, condiția solitară a Demiurgului, “condamnat” să-și audă propriul plâns reînturnat în auz. Poetul însuși nu este un în-registrator și un re-povestitor al melancoliei sale camerale care se face vers, ci cunoaște Regalitatea solitudinii, devenind Păstorul “oilor de aur” ale basmului ei, și al simfonicii tablou ființial al lumii.

E, la Eminescu, o singurătate în singurătate, o singurătate în singurătate, din firele singurătății ca realitate intimă a lumii țesându-se urzeala existenței.

Psihismul în-singurării presupune în mod firesc o re-gândire a identității în afara lumii, o re-trimitere la sine însuși prin evitarea sferei înstrăinătoare și limitatoare.

Un filosof al existenței, Karl Jaspers, crede că omul ca individ accede la independență (deci la identitate) prin raportare la ființa propriu-zisă și prin dobândirea conștiinței că este independent față de tot ce se întâmplă în lume prin profunzimea dependenței sale de transcendență: “Ceea ce Lao-Tzî întrevedea în tao, Socrate în însărcinarea divină și în cunoaștere, Ieremia în lahve care i s-a revelat, ceea ce au aflat Boethius, Bruno, Spinoza este tocmai ceea ce i-a făcut să devină independenți. Nu trebuie să confundăm această neațarnare filosofică nici cu libertinismul capriciului suveran, nici cu tăria vitală care sfidează moartea. Această sarcină ne apare permanent în **tensiunea** (sublinieri în text – *n.n. M.C.*) căutării independenței **în afara lumii**, prin renunțare și în solitudine, sau **în lumea** însăși, străbătând-o, devenindu-i

părtaș, fără a deveni victimă” (Karl Jaspers, *Texte filosofice*, București, 1986, p.133).

În ciuda limitelor care survin, omul rostește mereu cuvintele pe care le striga nebunul în spatele lui Confucius: “Priviți-l pe omul care știe că nu se poate și totuși continuă”. Omul eminescian continuă, mereu retrimițându-se prin gândire la el însuși, “căci numai cel ce este el însuși și își poate dovedi lucrul acesta în singurătate, poate cu adevărat să intre în comunicare cu ceilalți” (Ibidem, p.134).

Impactul psihic cu solitudinea al omului eminescian poate fi diferit. El se impune ca un hău, ca un “pustiu” sufletesc și cu maximum de tensiune a sentimentului; sunt momente culminante la care ajunge în dragoste, la mormântul mamei (“În lume-atât de singur și-atâta de strein” – *Pierdută pentru mine...*) sau în presimțirea pătrunzătoarei singurătăți a propriului mormânt care e sugerată intens prin invocarea uitării, fără-de-norocului și deplinei solitudinii revelate în bătaia razelor stelare (“Și stinsele patemi/ Le-or troieni căzând,/ Uitarea întinzând/ Pe singurătate-mi”; “Luceferii de foc/ Privi-vor din cetini/ Mormânt fără’ de noroc/ Și fără prieteni”).

Un alt moment este intrarea în registrul senin-melancolic al solitudinii, cu efect dureros-voluptuos ambivalent și cu o survenire contrapunctică a unei “icoane de lumină” (“în privazul negru-al vieții-mi”) prilejuită de apariția imaginărilor a iubitei. Acțiunea eliberatoare a stării solitare se exercită prin plinătatea iluzionării prezenței, subliniate de precaritatea substanțială a evocării (“Câteodată... prea arare”; “Este Ea. Deșarta casă/ Dintr-odată-mi pare plină”), adică de expresia relativității senzației. Această iluzionare puternică a prezenței *Ei*, care e de fapt o absență convertită imaginar în prezență, rod al sensibilizării simțurilor și punerii în registrul dorinței permanentizate, apare pe firul atât de subțire al dulcilor iluzii-amintiri intrate în regimul “țărării încete”, al căderii mai grele, dar care presupune “sfărmașarea-n suflet trist”, al stingerii, dispariției, alunecării în neantul “dulcii păci” a odăii singuraticului.

Se afirmă aci principiul compensativ al unui sentiment care la celălalt pol al trăirii impune momentul valorizator pozitiv, luminos.

Este principiul echilibrator al balanței, cumpenei care lucrează permanent în cazul omului eminescian situat mereu într-un *între* (aci între durere și voluptate, între prezență și absență, între iluzionare și situate în realul “odăii” sau – într-o perspectivă filosofică și mitopoetică mai adâncă – între “lumea cea aievea” și “lumea închipuirii” din *Memento mori*). Un astfel de moment al reînnoirii, datorat situației prin solitudine la “hotarul” dintre contingent și transcendent, dintre viața “stinsă” și “duhul renăscut” prilejuit de iubire, îl trăiește și Novalis în calitatea sa de “singuratic cum nici un singuratic n-a fost”: “Odinioară acolo amare lacrimi vărsam, în durere nădejile mele sfâșiate acolo, stând stingher pe colina stearpă, care în îngustimea ei părea spațiul întunecat al chipului frământat al vieții mele, singuratic cum nici un singuratic n-a fost, mișcat de-o nespūsă teamă, neputincios ca un gând al nenorocirilor. Cum priveam jur-împrejur după ajutor, neputându-mă clinti înainte nici înapoi, ocolind viața stinsă, stăteam atârnat de ea cu un dor nesfârșit. De acolo purcese, din albastre depărtări, din înălțimea vechii mele mântuirii, o clipă a amurgului și cu un semn ruse cordonul nașterii mele, cătușele luminii”.

Punctul culminant al mântuirii aduce renașterea, momentul transfigurării chipului iubitei, saltul din lumea pământescă în cea a transcendentului, care e rodul unui vis, dar care impune permanența imaginii sale: “Colo dispărea măreția pământescă și mahnirea mea cu ea. Împreună curgea tristețea adâncă într-o nouă lume de nepătruns. Și tu, însuflețire a nopții, ațipite ceruri se curbau spre mine. Ținutul se ridică domol în sus, deasupra ținutului plutește duhul meu renăscut. În nori de praf se preface colina și prin nori de praf vedeam transfigurat chipul iubitei mele. În ochii ei se odihnea eternitatea. Îi prind mâinile și lacrimile devin un scânteitor șirag care nu se poate rupe. Mile-

nii se întind în depărtare cu vijelie. La gramazul ei am plâns cu înecătoarele lacrimi ale noii vieți. Acesta era primul vis cu tine. El trece, dar imaginea sa rămâne veșnică, credința neclintită în cerul nopții și în soarele său, iubito.” (trad. Petru Sfetca).

În fine, Singurătatea apare la Eminescu, ca o stare demonizată, durativă, procesuală, cu o acțiune total neantizatoare asupra sufletului. Această legare de “steaua singurătății” are o semnificație profund destinală, generând complexul “moșneagului rege” Lear, care înglobează toate sensurile negative ale procesului înstrăinării: uitare, întunecare a gândirii, vecină sau identică alienării, resimțirea adâncă a oboselii, singurătății și “bătrâneții” (a senzației atingerii vârstei de “optzeci de ani” și purtării pe fruntea întunecată a unei cununi de paie uscate). Omul eminescian are, în acest moment de hybris al însingurării, senzația că “a murit de mult” și că are o inimă pustie, că între el și iubită s-a interpus o distanță insuportabilă (“Departate sunt de tine și singur lângă foc”) și o ceață rece și de nepătruns, că glasul amintirii amuțește “redeșteptând în față-mi trecutele nimicuri” (*Departate sunt de tine...*).

Greierul e surprins în biserică “drept preot” care toarce “un gând fin și obscur”, cariul toacă drept dascăl. Dintr-un punct transcendent, pe care-l oferă poarta deschisă printre nori și prin care trece “**albă regina nopții moartă**”, poetul vede un vast tablou al existenței umane dominate de “o lume-n promoroacă”, de un “câmp solitar” în care “ca unse cu var/ Lucesc zidiri, ruine”, de un țintirim singur ce “cu strâmbe cruci veghează” și de-o biserică-n “ruină”; într-un cuvânt, de un univers șters, decăzut, scufundat în tristețe deplină, din care “abia conture triste și umbre-au mai rămas”. Lumea din obositul creier e înlocuită de țârâitul răgușit și tomnatic al greierului, inima poetului e pustie, bătând “ca și cariul încet într-un sicriu”, iar viața – într-o densă imagine a înstrăinării îi pare “că ea cură/ Încet repovestită de o străină gură” (*Melancolie*).

Omul romantic are sentimentul că nu-și poate găsi identitatea în astă lume, în non-eu (ca să folosim termenul lui Fichte pentru realitatea obiectivă) și nici în propriul eu care apare scindat. Dan-Dionis trăiește acest sentiment în toată complexitatea nuanțelor sale, având “o nostalgie inversă” după “adevărata patrie”, despre care vorbește Théophile Gautier într-o scrisoare citată în finalul nuvelei: “Nu totdeauna suntem din țara ce ne-a văzut născând și de aceea căutăm adevărata noastră patrie. Acei care sunt făcuți în felul acesta se simt ca exilați în orașul lor, străini lângă căminul lor și muncii de o nostalgie inversă... Ar fi ușor a însemna nu numai țara (subl. în text – *n.n.*, *M.C.*) dar chiar și *secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existența lor cea adevărată*”.

Sfera **astei lumi** amintește de ordinea predeterminată a universului, de aceea însetatul de absolut caută orizontul misterului dincolo de limitele cotidianului. Elocvente sunt în acest sens mărturiile filosofului mistic rus Nikolai Berdiaev care își simțea eul său mereu în afara lumii: “Îmi simțeam nucleul «eului» meu în afara lumii obiective din preajmă. Doar la periferie veneam în contact cu această lume” (Nikolai Berdiaev, **Cunoașterea de sine**, București, 1998, p.51). După filosoful rus, singurătatea este legată de neacceptarea datului universal, a ordinii prestabilite și a banalității cotidiene, pe care Heidegger o numește *das Man*. Deși recunoaște, în “exercițiul său de autobiografie filosofică”, faptul că a fost nevoit să fie un amestec de om introvertit și de om extravertit (în termenii lui Jung), a fost cu precădere atras de ceva ce trece dincolo de limite și hotare, de ceva ce cuprinde în sine misterul, adică de *transcendent*. Nu a fost, spune Berdiaev, un învingător al singurătății, căci el însuși s-a simțit străin de sine, detestabil, *haissable*, dar a purtat ceva în el care i-a fost mai aproape decât el însuși. Evitând să exprime tragismul inferior al vieții sale și recunoscând ceea ce numește “așteptarea eshatologică”.

Singurătatea își dovedește, la Eminescu, ultimele sale efecte neantizatoare. Omul eminescian apare acum ca un Rege Lear, aflat în de-Lear-ul înstrăinării. Viața, visul intră în regimul devitalizator al stingerii, eul în cel al pierderii totale a identității, lumea (ca și gândirea poetului) e aruncată în umbra indeterminării, a ruinei, degradării, tocatal carului și țărâitul greierului semnificând surparea obscură a temeiurilor. În câmpul său solitar altcineva îi spune poetului povestea vieții pe de rost. El își pune, ca un Narcis tragic, oglinda spre a-și reflecta prima sfâșiere sufletească, prima prăbușire în hău, amintind de o fină observație camusiană din *Omul revoltat*: "Într-un anumit fel, absurdul care pretinde să exprime omul în solitudinea lui, îl face să trăiască în fața unei oglinzi. Sfâșierea inițială riscă atunci să devină confortabilă. Rana pe care o zgândări cu atâta solitudine îți face până la urmă plăcere".

În cazul omului eminescian e necesară precizarea că e vorba de trăirea unui prag autentic care impune neantizatorul sens al însingurării progresive, la cota complexului Lear. Trăirea singurătății presupune și trăirea fondului ei adânc demonic care ține de inconștient, de irațional. Există o demonie, o nebulie a solitarismului care-l determină pe omul eminescian – în spiritul negativismului titanian – să bea întreaga amărăciune a sentimentului: "Ai vrea să storc din mare amărăciunea-ntreagă / Și într-o picătură s-o beau, să-nnebunesc?" (*Codru și salon*). E firesc, astfel, să-l găsim adesea pe omul eminescian în ipostaza singuraticului demonizat care orbecăiește uneori, fantasmatic, în căutarea "limanului său": "Iar eu, eu singuratec în lumea cea pustie, / În haos fără stele și fără de nimic, / M-aș arunca – un demon – să cad o vecinicie / De-a pururea și singur deșertul să-l despic"; "Fantasmă nesfârșită și totuși diafană, / Din lume exilată neaflând limanul său, / Demon, gonit de-a pururi de ordinea tirană – / Acela să fiu eu" (*Codru și salon*).

De la neantul încă plin de sunetele identității al singurătății eminesciene nu este decât un pas până

la neantul însingurării bacoviene cu sunetele de flaute din stânci de mare: "O, gând amar... / Singurătăți, / Pribege seri de primăvară, / Parfumuri ce se duc pe vânt – / Și flaute din stânci de mare... / – A fost ca niciodată... / Și valuri ce foșnesc la țârm, / Îngrijitoare așteptări, / Singurătăți, / Și flaute / Din stânci de mare..." (*La țârm*).

Sunt singurătăți alunecătoare, vapoaze, disparente. *Golul* singurătății se transformă în *goluri* ale singurătății, pluralitatea sugerând senzația de instalare a pustiului prin fuga contururilor realului, prin instaurarea lui "a fost ca niciodată", a fantomei irealului și indeterminatului de basm. Neantul prezentului alunecă în neantul trecutului, senzația de singurătate se risipește în senzațiile multor singurătăți, printr-un efect al multiplicării lor nucleare, căci toate decurg din *gândul amar*, gândul exilării ființei și scoaterii ei la țârm, la marginea existenței.

MELANCOLIA

Când vorbim de *melancolie*, devenită în viziunea umaniștilor renașcentiști și a romanticilor, chiar figură simbolică, Melancolie, adevărată zeiță a aventurilor onirice, gândul ne duce – în direcții intersectate – atât la *Saturnus* care apare, în mitologia romană, ca zeu al adâncimilor terestre ascunse și al tainelor htoniene, identificat cu Titanul grec Cronos, cât și la *Saturn*, planeta nefastă a astrologilor, a cărei lumină palidă, difuză simbolizează suferința, cercul de încercări ale vieții. De Marele Malefic, după cum i se zice, sunt legate oprirea, obstacolul, inerția, fixarea, frustrarea.

Filosofii hermetici îl asociază culorii negre care este a materiei în degradare, putrefacție. Chiar dacă reprezintă simbolic atât sfârșitul cât și începutul unui proces ciclic, el semnifică mai cu seamă o *ruptură*, un act de frânare a unui proces aflat în evoluție. Numele de Marele Malefic

îi este potrivit, căci “el simbolizează obstacolele de orice natură, oprirea, carența, ghinionul, neputința, paralizia” (cf. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **Dicționar de simboluri**, București, 1995, vol.3, p.194). Principiul concentrării, contractției, fixării, condensării și inerției lucrează, în viziunea astrologilor, împotriva oricărei schimbări.

Mitopoetica melancoliei își va însuși toate aceste sugestii într-un adevărat spectacol al polivalenței și tainei, căci Saturnus este un *deus absconditus* (un zeu al tărâmului ascuns, identificat cu Latiumul lui Ianus bitrons sau chiar un *deus otiosus*), iar Saturn prin lumina sa opalescentă, slabă, pâlâitoare, aruncă de asemenea totul în vag, tainic, incert. J.P. Richard vorbește, în **Étude sur le romantisme** (Paris, 1970) de o desființare a contururilor în *Meditațiile* lui Lamartine și de o “melancolie a indistinctului” (p.147).

Omul melancolic, iar omul eminescian este un om melancolic în esență, apare tutelat fatalmente de Saturnus și de Saturn. Nu întâmplător melancolia este asociată cu nebunia, în ea presupunându-se că lucrează, astfel, și principiul demoniei.

Prezența unei figuri simbolice cu aripi de heruvim în gravura celebră a lui Dürer *Melancolie* și a unei făpturi demonice ascunse în cutele poalei este semnificativă în acest sens. Un demon înaripat figurează și în eminesciana *Melancolie*.

Că melancolia este o stare sufletească profundă, o “umoare”, o pasiune dominantă vecină cu nebunia și cu absurdul, sugestie ascunsă în dorința de a deveni bufon și în viziunea lumii ca “spectacol jalnic”, ne vorbește și Shakespeare în *Cum vă place*. Jacques Melancolicul are un suflet alcătuit din “drojdia și scururile melancoliei”, dezechilibrat și dezabuzat, care caută tămăduirea în bufoneria debordantă și interminabilă și care degustă îndelung starea sa de permanentă tristețe și singurătate: “Eu mă pricep să sug

tristețea dintr-un cântec așa cum suge nevăstuica gălbenușul din ou” (trad. Virgil Teodorescu).

Duhul demonic răvășitor, dezordonator, ruinător domină melancolia, opusă bucuriei existenței și pătrunsă de fluxul ascuns al inconștientului. Ea presupune nu doar intrarea prin vis într-o stare de “repaus într-o lume frumoasă” (Ludwig Tieck), când sufletul își întoarce privirea de la spectacolele terestre, descoperind acele țări vrăjite și necunoscute unde se joacă lumini feerice și delicate și unde suferința dispăre – tărâm al libertății dumnezeiești în infinitul fără margini... Descoperirea transcendenței ideale sub semnul beatitudinii, păcii, vrăjii e însoțită și de primejdiile Morții-Somn, de potențarea în vis a suferințelor și neliniștilor, despre care vorbește același Ludwig Tieck în *Phantasia*: “Toate suferințele și toate neliniștile pe care le avem când suntem treji nu sunt nimic față de lacrimile pe care le vărsăm în vis și bătăile de inimă din timpul somnului. În vis, tot ce e aspru în firea noastră se topește, sufletul nostru întreg se revarsă în valuri de durere. Când suntem treji rămâne întotdeauna câte un colț de stâncă de care valurile se sparg”.

Starea modernă de melancolie nu se datorează atât unei predispoziții umorale, prilejuite de suprasedeșterea bilei negre (așa cum credeau, în temeiul teoriei lui Hipocrate, oamenii Renașterii) și de producerea unui dezechilibru natural, cât unei *rupturi* ce are loc în ființa omului covârșită de revelația adâncurilor ascunse, care aduce dialectica împletire a plăcerii și groazei, a dulceții și otrăvii, a visului luminos și visului obscur, sub vâlul amăgitor al Somnului-Moarte, al “Somnului, frate-al morții”, după cum apare în *Mureșanu* sau *Gemenii*.

Novalis, prin personajul său Heinrich von Offerdingen, vorbește anume despre producerea acestei *rupturi* în perdeaua misterului, țesută de reverie: “Visul, chiar și cel mai dezordonat, nu e oare acel fenomen

neobișnuit care, fără ca măcar să in-voce o origine divină, face o prețioasă spărtură sfâșiind misterioasa perdea coborâtă, cu miile sale de cute, până în fundul sufletului nostru?”

E, de fapt, o dublă *spărtură*, dacă ne gândim la evoluția simțirii moderne: spre fundul ființei ei, spre abisul neființei. E o fisură *ontică*, deci produsă în real, și o fisură ontologică, produsă – prin urmare – în ființa coborâtă în adâncimile ascunse ale inconștientului, în straturile mai profunde ale eului, care-l făcea pe Tieck să spună că nici măcar nu știm câte simțuri avem, la cele ce evocă nemijlocit lucrurile nevăzute, depărtate, întunecate de o lungă uitare, adăugându-se presimțirea sub formă de spaime ciudate produse de freamătul subtil al acestor senzații, în care se împletesc plăcerea și groaza și care fac parte din stratul mai adânc al ființei.

Melancolia, sub presiunea accentuării și potențării spaimei, a devenit, la moderni, *spleen*, suferință de durată și intensă, *Weltschmerz*. Melancolia ca un continuum de natură romantică al sensibilității a cedat locul spleenului de esență baudelairiană ca un continuum al insensibilității, efect al blazării, al invadării nonsensului, al tocirii nervilor, al eminescienei sfărâmării a cordelor și înnebuniri a maestrului. Dintr-o predispoziție omorală, genuină, dat al structurii somatice, melancolia s-a transformat într-o stare sufletească predestinată, într-un dat existențial. Efectul ei armonizator și echilibrator s-a diminuat complet, rămânând doar acțiunea efectului separator și descumpănitor.

De altfel, în gravura lui Albrecht Dürer predomină dezordinea, tristețea Heruvimului-Gânditor fiind o tristețe a dezordinii. Aripile lui angelice sunt masive, grele, covârșite de materialitatea lucrurilor risipite. El însuși este o prezență masivă, materială, în care orice urmă de spiritualizare a dispărut. Doar o pliere ușor demonizată a veșmântului, de asemenea greu, cu

falduri neglijente, dezordonate, aduc aminte de o (fostă) mobilitate aeriană. Scara (cunoașterii) este întreruptă. Instrumentele, recipientele, alchimia și corpurile geometrice – ferăstrăul, echerul, rândeaua, compasul, clepsidra, clopotul, poliedrul, sfera, piatra de moară – sunt dispuse haotic și fixate într-o rigiditate sumbră; cheile atârnă neputincioase de a mai deschide ceva. Clepsidra, clopotul și tabela magică de cifre și litere stau înțepenite pe frontul unei închipuiri de edificiu (turn? casă? observator?). Statueta lui Amor din mijloc și animalul de jos sunt și ele pline de tristețe într-o poziție fixă, cu capetele aplecate umil. Semicercul de lumină (al cunoașterii) este proiectat într-un plan îndepărtat, în colțul stâng de sus. Simbolul central este, după părerea noastră, cumpăna cu un taler coborât mai jos sugerând *descumpănirea*, *dezechilibrarea*, *oprirea pe loc*.

Melancolia este o stare ambiguă, chiasmatică (încrucișată), adunând în sine luminile și umbrele, hubris-ul și pragul de jos ale unei stări și punându-le pe un fir al neantizării graduale. E o stare bazată pe închidere procesuală, pe însingurare abisală care implică tonul elegiac sau lugubru, căci intră și în zona groazei de moarte, a angoasei. Arcul tristeții senine se prelungește adesea în cercul închis al tristeții macabre. Caracterul ei ambivalent e fixat și în spusa oximoronică a lui Hugo: “Melancolia este fericirea de a fi trist”. Cei doi cavaleri shakespearieni ai melancoliei – Hamlet și Jacques – reprezintă polii acestei stări ambigue care se încadrează între un *otium elegans* ce echilibrează excesul de vitalitate și un *tedium vitae* ce te împinge dincolo de viață din preaplin, din sațietate. Ar fi două spețe de melancolie: una *vulgaris* și alta *nobilis* (a se vedea și analiza doctă a motivului melancoliei făcută de Zoe Dumitrescu-Bușulenga în **Eminescu: viață, operă, cultură**, București, 1989, p. 246-258).

Omul melancolic poartă atât rasa de călugăr, schimbată uneori

cu veșmântul demonizat al îngerului, cât și boneta bufonului, căci melancolia poate fi o formă (disimulată) a nebuniei, așa cum ne demonstrează Jacques al lui Shakespeare. Din complexitatea sa face parte, astfel, și duplicitatea. Survine în această țesătură complexă și ironia, generând, printre altele, viziunea asupra lumii ca teatru.

Melancolia este stare muzicală prin ea însăși, melodie involuntară ce se naște pură din esența intimă a ființei, de *profundis clamavi*, sub semnul unui *lamentoso* de o generalitate impersonală, universal.

Propriile acorduri jeluitoare, mereu surdinizate, topite în tăcere mută – o transformă într-un *carmen lamentabile*, parcă fără început și sfârșit, intonat, astfel, de undeva dintr-un punct al continuumului melodic în care vibrează înseși străfundurile sufletului. Prin filtrul subtil al melancolicului poezia se epurează în mod spontan de idei, precepte și fapte, ceea ce îl determină pe Lanson să califice poezia profund melancolică, elegiacă, delicată, grațioasă și nonșalantă a lui Lamartine drept poezie absolută, poetul nefiind nici pictor, nici gânditor. Melancolia este “dispoziția fundamentală” a sufletului autorului **Meditațiilor** (Gustave Lanson, **Histoire de la littérature française**, Paris, 1967, p.950). În arta plastică melancolia poate fi exprimată prin linia elegantă, ca la Botticelli, prin conturul alungit, ca la Modigliani, sau prin “culoarea tânguioasă”, ca în cazul lui Delacroix. Predeterminarea lăuntrică a poetului și condiționarea lui de soartă le recomandă programatic și Horațiu: “Format enim natura prius nos intus impellit ad iram... / Si dicentis erunt fortunis absona dicta” (“Ne modelează natura lăuntric de mai înainte, / După cum soarta ni-i însăși și dă bucurie, mânie... / Vorbele spuse să fie mereu potrivite cu soarta” – **Epistula ad Pisones de arte poetica**).

Manifestarea dezinvoltă, spontană și evazivă a melancoliei face ca

starea sufletească a poetului să-și găsească proiecție simbolică în priveliștea obișnuită ce se așterne chiar sub ochii săi. Eforturile fanteziste sunt inutile în cazul în care momentul sufletesc supranatural își găsește în chipul cel mai spontan expresia: “În anumite stări sufletești aproape supranaturale, profunzimea vieții se revelă întregă în priveliștea, oricât de obișnuită, pe care o ai sub ochi. Ea îi devine simbol” (Charles Baudelaire, **Critică literară și muzicală. Jurnalul intime**, București, 1968, p. 284).

Starea sufletească înțeleasă ca stare supranaturală asigură și proiecției simbolice un mod de manifestare spontan, ingenuu. Supranaturalul urmează să fie conceput ca grad de intensitate a naturalului, “priveliștea obișnuită” apărând ca o adevărată *mise-en-abîme*, ca un mod de oglindire adâncită, perspectivă. Narcisul oglindit în singurătatea esențială a universului adună în viziunea speculară, adică în cele două oglinzi paralele, două singurătăți. E vorba de o oglindire pură, care dă naștere discursului autoreferențial absolut.

Prin urmare, narcisismul fundamental eminescian își găsește o proiecție ideală în starea supranaturală melancolică.

Omul romantic este prin excelență un *homo melancholicus*. *Existența melancolică* este, însă, “alimentul” de bază din care se nutrește întreaga poezie modernă și postmodernă, Baudelaire fiind acela care impune *programatic* o mitopoeică a melancoliei.

Pentru autorul **Florilor răului** melancolia este esența intimă a poeziei, condiția ei *sine qua non*, fiindcă ia naștere din această secreție interioară care îi este suficientă sieși. Declicul, dacă e să folosim un termen hermeneutic de azi, momentul de declanșare este această iluminare cu propria lumină, această desfășurare de fire de mătase din propria crisalidă. Numai că Baudelaire nu concepe o atare desfășurare din sine și în sine în regim natural, ci în unul suprana-

tural. Naturalitatea este potențată cu o încordare nervoasă, cu o notă obligatorie de straneitate, de violență în pasiune și în voință.

Pentru poemul său *Corbul* Edgar Poe a ales tonul *cel mai poetic* dintre toate – *tonul melancolic*, pasărea cea mai stranie, înzestrată în imaginația populară cu un caracter funest și fatal, și refrenul cel mai scurt și cel mai reprezentativ pentru melancolie și desperare. Principiul poeziei este, potrivit lui Baudelaire, o Frumusețe superioară mereu aspirată și manifestată printr-un entuziasm sufletesc cu totul independent de pasiune, care “e beția inimii” și de adevăr care e “hrana rațiunii”: “Căci pasiunea e ceva *natural*, prea natural chiar pentru a nu aduce un ton jignitor, discordant în domeniul Frumuseții pure, prea familiară și prea violentă pentru a nu scandaliza Dorințele pure, grațioasele Melancolii și nobilele Disperări care își au lăcașul în regiunile supranaturale ale poeziei” (Charles Baudelaire, **Critica literară și muzicală. Jurnal intime**, București, 1968, p.104). Puritatea, noblețea și grația sunt cele ce instaurează regimul supranatural al Melancoliei, care se află în compania Dorinței și Disperării.

Este cu adevărat demn de numele de poem doar cel care a fost scris numai și numai pentru plăcerea de a scrie un poem. Or, nu excesul de plăcere poate să-ți umple ochii de lacrimi, acestea fiind mai degrabă “mărturia unei melancolii iritate, a unei posturări a nervilor, a unei naturi exilate în imperfecțiune și care ar vrea să ia în stăpânire neîntârziat, încă de pe pământ, paradisul revelat” (Ibidem, p.136). Limba poeziei, spune Baudelaire atunci când se referă la Théophile Gautier, este “un fel de vrăjitorie evocatoare”. Pe de o parte, el a continuat marea școală a melancoliei creată de Chateaubriand, melancolia lui având chiar un caracter mai pozitiv, mai carnal și înrudit “uneori cu tristețea antică”. Sunt menționate, în special, poemele din **Comedia Mor-**

ții, inspirate de șederea sa în Spania, “în care se vădese ameteala abisală și groaza de neant”. Unele fragmente parafrazează cugetarea înscrisă pe orologiul lui Irún: *Vulnerant omnes, ultima neecat* (*Toate erele rănesc, ultima ucide*).

Nu Bucuria, ci Melancolia este ilustra însoțitoare a Frumuseții, se spune în **Rachete**, căci nu este vreun tip de Frumusețe în care să nu apară Nefericirea.

(Plăcerea narcisiacă de a se scufunda în meditație o fixează ca sens al melancoliei și unele dicționare românești, bunăoară cel al lui A.T. Laurian și I. C. Massim: “dispozitione a sufletului în care cineva fuge de alte plăceri, și afla sengur’a plăcere în meditații, foră neci unu planu, în idee estravaganti”.)

Ingenuitatea, “plăcerea de a scrie”, nu anulează tensiunea, ci o sporește prin aceeași trecere de la natural la supranatural și prin contopirea organică cu Frumusețea care este perisabilă, cu Voia Bună care “își pune degetele la gură”, cu Bucuria a cărei miere se dovedește a fi amară, otrăvitoare, căci aduce suferința (John Keats, *Odă Melancoliei*).

Melancolia este generată, în esență, de o viziune *schizomorfică* asupra Lumii sub semnul lui Saturnus și Saturn. E vorba deci de pătrunderea unui duh demonic care o răvășește, înlocuind principiul ordinator cu unul dezordonator. Armonia îi cedează locul discordanței. Prin Lume trece o fisură. Schizomorfia se înstăpânește asupra autoreferențialului mitopo(i)etic. *Schizo* înseamnă etimologic *despicare, fisurare*. Fisura se produce deopotrivă în Lumea Eului, și în Eul lumii. Peste identitatea unuia și a altuia se așază lumina palidă, ștergătoare de contururi, a lui Saturn, care vine “de sus”, se întâlnește cu un con de umbră survenitor din adâncurile sufletului. Despicarea perspectivă din afară și cea dinlăuntru își dau întâlnire într-un metacentru supranatural. Totul se suspendă și încremenește în această fisură, care

reamintește “existenței” sensul ființei în care este angajată, proiectând, așa cum precizează Cornel Mihai Ionescu într-un dens eseu, catastrofa originară a “uitării” acestui “sens”, “căderea din «existențial» în «existentiel», din «ontologic» în «ontic», din înțelegere în facticitatea Dasein-ului.

În cazul stării melancolice se impune o autoritară structură chiastică, o linie mediană între drumul de sus și drumul de jos (conform paradoxului heraclitean). Deconstrucția se face din însuși interiorul construcției printr-un “mecanism” complex de suspensii, conversiuni, paralelisme, repetări compulsive și simulacre. Este o **punere în abis** paralelă, de o parte și de alta a Eului, printr-o corespondență simetrică între cele două planuri. Chiasmul, anunțat în “strâmbele cruci”, își dovedește întreaga sa forță constructiv / deconstructivă, atrăgând în linia fisurătoare deopotrivă planul “ontologic” și planul “ontic”: “mausoleului mândru” de sus îi corespunde “biserica-n ruină” de jos, solitudinii lumii (revelată tot printr-un chiasm: “albă regina nopții moartă”) i se asociază “câmpul solitar” al lumii de jos și “țintirimul singur” care veghează cu “strâmbele cruci” și singurătatea adâncă a Eului în “cercul strâmt” al căreia are loc o progresivă degradare a identității acestuia și o fisurare procesuală a însuși Eului, cu identitatea înstrăinată “revestită” de o “străină gură”, de un Altul rostitor disimulat de Eu.

Kiasmos, însemnând în grecește încrucișare, structura chiastică presupune, firește, o *rețea de încrucișări*. Paralelismul merge în adânc, angajând inversiuni și conversiuni și o repetiție procesuală care naște un discurs circular, un “chiasm încercuit” (cu termenul lui Jacques Derrida). Ființa în cadrul stării melancolice nu-și reamintește originea, ci însăși uitarea originii, “re-vestirea” sugerând nu “re-povestirea”, ci “re-povestirea”. Omul melancolic își amintește, în mod surdinizat (ca la Eminescu), uitarea sensului uitat al

“ființei”, la care propriul eu participă fără a-l epuiza în manifestarea sa “existențială”: “În distincția dintre «viața» proprie («*viața-mi*») și «re-povestirea» ei de către o «străină gură» (“Și când gândesc la viața-mi, îmi pare că ea cură/ Încet repovestită de o străină gură...”), Eminescu a intuit sciziunea psihismului omogen între un “eu imaginar” și un “subiect simbolic”, așa cum va fi formulat mai târziu de Freud și Lacan. După cum în reprezentarea cercului acentrat el anticipă, într-o formă radicală, ceea ce psihanaliza va numi, eufemistic, “descentrarea” psihicului, iar în paradoxul “revestirii” care povestește nu povestea “vieții” ci a “repetiției”, adică a repetiției ca repetiție a seriei care începe cu simulacrul (niciunui prototip), reprezintă mecanismul descris de Freud ca “automatism de repetiție” (Wiederholungszwang) (Cornel Mihai Ionescu, *Hermeneutica melancoliei, Chiasm și schizomorfie*, în *Viața Românească*, 2000, nr.3-4, p.234).

Titu Maiorescu consideră că *Melancolie* e “o neagră viziune, dar e o nebunie plină de spirit” (Mite Kremnitz, *Amintiri fugare despre Eminescu*). Poemul lui Eminescu conturează mai întâi primul plan ontic al priveliștii siderale prototipale: “Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă./ Prin care trece albă regina nopții moartă. —/ O, dormi, o dormi în pace printre făclii o mie/ Și în mormânt albastru și-n pânze argintie./ În mausoleu-ți mândru, al cerurilor arc./ Tu adorat și dulce al nopților monarcl!”. Cel de-al doilea plan ontic apare imediat în continuare, ca o proiecție în proiecție, ca priveliște în priveliște, de fapt ca un Succedaneu-simulacru al celui dintâi plan: “Bogată în întinderi stă lumea-n promoroacă./ Ce sate și câmpie c-un luciu vâl îmbracă;/ Văzduhul scânteiază și ca unse cu var/ Lucesc zidiri, ruine pe câmpul solitar./ Și țintirimul singur cu strâmbele cruci veghează./ O cucuvaie sură pe una se așează./ Clopotnița trosnește, în stâlpi izbește

toaca,/ Și străveziul demon prin aer
când să treacă./ Atinge-ncet arama
cu zimții-aripei sale/ De-auzi din ea
un vaier, un aiurid de jale./ Biserica-n
ruină/ Stă cuvioasă, tristă, pustie și
bătrână./ Și prin ferestre sparte, prin
uși țiuie vântul –/ Se pare că vrăjește
și că-i auzi cuvântul –/ Năuntru ei pe
stâlpii-i, păreți, iconostas,/ Abia con-
ture triste și umbre au rămas;/ Drept
preot toarce-un greier un gând fin și
obscur,/ Drept dascăl toacă cariul sub
învechitul mur.”

Cea de-a doua jumătate care
urmează după linia punctată ce va
să însemne o schimbare perspecti-
vică a viziunii conține două planuri
ontologice. Primul plan prezintă
spectacolul dramatic al pustiirii sufle-
tești, al pierderii sensului “poveștilor
feerici”: “Credința zugrăvește icoanele-
n biserici –/ Și-n sufletu-mi pusese
poveștile-i feerici,/ Dar de-ale vieții
valuri, de al furtunii pas/ Abia conture
triste și umbre-au mai rămas./ În van
mai caut lumea-mi în obositul creier,
/ Căci răgușit, tomnatec, vrăjește
trist un greier; Pe inima-mi pustie
zadarnic mâna-mi țiu./ Ea bate ca și
cariul încet într-un sicriu”. Cel de-al
doilea plan din a doua jumătate și
ultimul, cel de-al patrulea, din poem
ne propune “spectacolul” tragic al
“reinvestirii” vieții de o voce străină:
“Și când gândesc la viața-mi, îmi
pare că ea cură/ Încet reinvestită
de o străină gură./ Ca și când n-ar fi
viața-mi, ca și când n-aș fi fost,/ Cine-i
acel ce-mi spune povestea pe de rost/
De-mi țin la el urechea – și râd de
câte-ascult/ Ca de dureri străine?..
Parc-am murit de mult”.

Principiul *încrucșării*, deci
esențial chiasmatic, se revelă la nivel
structural adânc. Cele patru planuri
se încrucșează ele în de ele (primele
două și ultimele două), pentru ca
să se contopească în două jumătăți
care se încrucșează de asemenea
una cu alta.

Structural, planurile se configu-
rează ca niște sub-proiecții: planul
2 reia într-o perspectivă îngustată
planul 1, planul 3 reia într-o perspec-

tivă mai îngustă planul 2, iar planul
4 – planul 3, planurile 3-4 reiau în
pereche planurile 1-2 omologate.
Planul 1 și planul 3 sunt prototipale
în raport cu planul 2 și planul 4, iar
planurile 1-2 apar ca prototipale în
raport cu planurile 3-4 luate la un loc.

Este vorba, firește, de prototi-
puri negative subproiectate în și mai
negativ, căci este sugerată o degra-
dare progresivă: un cer *degradat*
stăpânit de o lună “moartă” (chiar
dacă e numită “regina nopții” și “al
nopților monarc” ea inculcă, după
cum preciza Zoe Dumitrescu-Bușu-
lenga, senzația de oprire a funcțiilor
fenomenale și de regresie nominală),
o lume sublunară *degradată*, o biseri-
că *degradată*, un eu *degradat*.

Avem, apoi, două axe moti-
vice marcate de același vers “Abia
conture triste și șterse au rămas”.
Îngustarea perspectivei spațiale e de
asemenea treptată și se proiectează
în scara inversă a sub-proiecțiilor:
orizont cosmic, orizont pământean
reduș la “câmpul solitar” al satelor
și la “țintirumul singur”, spațiul îngust
al “bisericii-n ruină” și cercul mic al
Eului ce gândește la viața sa. Pla-
nurile motivice se dublează și se
dedublează: singurătatea regală a
lumii se intersectează cu singurătatea
lumii-n promoroacă, ce, la rândul ei,
se răsfrânge asupra singurătății Eului
care se proiectează stins în alteritatea
simțită ca ceva străin, ca moarte pro-
prie ce se proiectează invers într-un
“de mult”. Tema țintirimului (singur)
se încrucșează cu contratema inimii
care “bate ca și cariul încet într-un
sicriu”, punând în evidență caracterul
lugubru, sepulcral al întregii viziuni,
sugerată încă din incipit de “mormân-
tul albastru”, de noaptea moartă și
“mausoleul mândru”. Ruinarea bise-
ricii este corelatul obiectiv al ruinării
sufletești, iar toarcerea greierului și
tocarea cariului proiectează contra-
punctic vrăjirea tristă a greierului în
creierul poetului. Poveștile puse de
credința în suflet se sting progresiv
în re-povestirea vieții. Complexa stare
melancolică însăși se proiectează

litatic, într-un *diminuendo* general, în sunetele încete și “curgătoare” ale re-povestirii.

Picturalul se “încrușișează” cu muzicalul, asociind contratematic contururile triste și umbrele cu aiuritul de jale al clopotniței, sunetele triste, tomnatice și răgușite ale greierului și tocatul sec al cariului, cu acordurile surdinizate în spațiul alterității ale “străinei guri”. În fine, se încrușișează și abisurile, cel cosmic în care se înfundă somnoroasă “albă regina nopții moartă”, cel terestru pe care-l sugerează “țintirimul singur” și “gândul fin și obscur” al greierului și cel al inimii pustiite a poetului, a cărei bătaie e similară bătăii cariului în sicriu și bineînțeles cel al senzației proprii morți care a avut loc “de mult”.

De fapt avem, în *Melancolie*, o fisurare progresivă, care demonizează și condamnă la încetinire, repetare și stingere treptată. Fisura apărută în planul onticului (ruinarea) este contrapunctată de cea produsă în planul ontologicului (ruinarea sufletească, re-povestirea propriei vieți: de un Altul, senzație stranie “că a murit de mult”). Viziunea se încheia circular, murirea “de demult” legându-se cu prefigurările morții de pe parcursul poemului, acest cântec “subteran” *de profundis*, al morții nutrină irezistibilă efuziune a melancoliei.

După Platon, Sufletul, obținând trup, nu rățăcește atunci când descoperă ceva identic cu sine (“căci neschimbătoare și identice cu sine sunt și cele cu care vine în contact”); în schimb atunci când vine “în contact cu lucruri nestatornice și tulburi este el însuși nestatornic, tulbure și amețit ca de beție” (**Phaidon**, 79 c și d, Platon, **Opere**, IV, București, 1983, p.84). Întâlnindu-se cu schimbătorul, cu ceea ce devine, spiritul se mișcă dezordonat și irațional, rățăcind pe toate cele șase direcții posibile: înainte și înapoi, la dreapta și la stânga, în sus și în jos. “Mișcărilor circulare ale sufletului”, întâmpinând lumea exterioară – a identicului sau a diferitului –, devin false și fără noimă. Ele “nu

guvernează și nu sunt cârmuitoare”. **Timaos** (Ibidem, VII, p.159-160). Dezarmat, spiritul recurge la “divinație”, la entuziasm, la nebunia sacră sau la somn, tristețe, maladie.

Melancolia devine expresia acestei rățăcirii a spiritului care nu se întâlnește cu identicul. Orizontul melancoliei este prin definiție orizontul departelui, proiectat de obicei prin vis. (Cei trei crai de curte veche ai lui Mateiu Caragiale sunt melancolicii stăpâniți de patima departelui, revelată de valsul cu “legănarea lui molatecă” din începutul și finalul romanului).

Eul melancolic este un eu bolnav (“în sens platonician”) care colorează întregul univers cu palidele culori ale agoniei și care își găsește un colorat simbolic în *biserica ruinată*, întâlnită încă în drama de tinerețe *Mira*. Inima “tristă, încinsă de durere”, cu “arătări, visuri mândre, doruri din cer, stinse, urâte” se transplantează în inima bolnavă a eului din *Melancolie* care, după cum am văzut, figurează un univers *mort*. Melancolia este starea ființei care nu mai are sentimentul identității și care descoperă, așa cum spunea Ioana Em. Petrescu, că verbului *a fi* îi lipsește persoana întâi: “melancolia” e “oboseala gândului de a-și mai susține lumea în ființă («În van mai caut lumea-mi în obositul creier»)” (Ioana Em. Petrescu, *Mihai Eminescu – poet tragic*, **Eminesciana-56**, Iași, 1994, p.47). În cadrul ruinător al înstrăinării melancolia poate deveni dulce tângire după pacea morții (în *Peste vărfuri*) sau rățăcire incertă în universul cosmic și interior: “Opusă credinței și poveștii, adică formelor gândirii mitice, creatoare de sens, melancolia este starea «gândirii înstrăinate care i-realizează universul»” (Ibidem).

Peste vărfuri, desăvârșita piesă lirică, ne oferă însăși reprezentarea acustică a melancoliei. Se aud, în ea, acordurile căderii în neantul ne-ființei. Este o alunecare în tăcerea finală printr-un *continuum sonor* ce se surdineză progresiv, trecând

printr-o alternanță de sunuri vii, rezonante, deschise, luminoase și sunuri moarte, stinse, închise, întunecate. Perspectiva e liniștită, legănătoare, "lină", animată însă ușor de rezonanțul *r* care se distinge printre ternele, mutele *p*, *v*, *f*, *t*, *d*, *c*, *b* și de întăritorul *n* cu fermitatea lui melodică din *lună*, *frunză*, *lin*, *dintre*, *arin*, *melancolic*, *cornul* și *sună* și înmuierul dar totodată activizantul *l* urmat de vocale închise și deschise *u*, *i*, *a*, ("Peste vârfuluri trece lună,/ Codru-și bate frunza lin./ Dintre ramuri de arin/ Melancolic cornul sună".)

Punctul central al semiozei e, în prima strofă, lexemul *melancolic*, care realizează prin însăși structura lui sonoră un efect tânguitor, ușor-languros, trăgănător. Prin reiterare anagorică se adâncește, în cea de-a doua strofă, perspectiva *îndepărtării* și încetării, adâncire dulce, vicleană, căci întinde sufletului "nemângâiet" o capcană: e însăși dulceața acaparantă a "dorului de moarte": "Mai departe, mai departe,/ Mai încet, tot mai încet./ Sufletu-mi nemângâiet/ Îndulcind cu dor de moarte". Să observăm și rima de mare efect semantic *departe-moarte* care sugerează anunțul neființei ascunse în îndepărtarea spațială a sunetului cornului.

Această asociere profundă a lexemelor rimate, care încadrează pe mai ascunsul, *încet-nemângâiet* ce sugerează creșterea golului provocat de încetinire în suflet, pregătește, conform logicii cratiliene a discursului poetic, tăcerea iubitei și tăcerea definitivă a golului neființei, în care s-au stins sunetul cornului și a cărui repetare *pentru* poet (pentru mine) se pune sub semnul indecisului, al întrebării: "Mai suna-vei dulce corn,/ Pentru mine *vre odată*?" cu acest accent final al semiozei: *vre odată*? ("De ce taci, când fermecată/ Inimami spre tine-ntorn?/ Mai suna-vei dulce corn/ Pentru mine *vre odată*?").

Lucian Blaga demonstrează prin exemplul poeziei *Peste vârfuluri* esența metaforică a limbajului poetic care nu se concentrează întotdeauna în

"noduri metaforice": "Cuvântul «suna-vei» are, prin neobișnuitul inversiunii gramaticale, carate rare, un aer indecis între firesc și solemn; cuvântul «dulce» din complexul «dulce corn» obține, prin sonoritatea sa, el însuși o nuanță de dulceață sufletească; iar cuvântul «corn», scurt și de o substanță vocalică relativ profundă, are ceva dintr-o melancolie nesentimentală, organic stăpânită, a unui om care nu se complace deloc în prelungirea retorică a stărilor sufletești. Cuvântul «vreodată», pus la urmă, sugerează, prin poziția sa în frază chiar, ceva din pierderea contemplativă în timp. Pe urmă întregul acestor două versuri se leagă, definitiv, în sine, ca un monom, pe care nimic nu-l mai poate sparge, ca un monolit fără fisuri și atât de închegat că pare a rezista în materialitatea sa oricărei chimii adverse" (Lucian Blaga, *Opere*, 9, *Trilogia culturii*, București, 1985, p. 390-391).

În această piesă monomică și monodică, articulată perfect și închisă ca o monadă, sunetul cornului e corelatul ființei, el amintind de existența eului în spațiul sublunar și în timpul prezentului și, totodată, prin extincție progresivă, inexorabilă de alunecarea lui în departele spațial și temporal, în care tronează indeterminatul sugerat de *vre odată* pus în registru interogativ.

Universul omului eminescian este străbătut și de "cugetări melancolice", de viorii și melancolice umbre, de râuri care se ciorovăiesc în josul brâielor melancolicelor stânce, și, bineînțeles, de razele lunii, aducătoare de "nespusă melancolie".

Melancolia, așadar, i-realizează universul, deschide un spațiu care este al "arătării"/ascunderii ființei, înstrăinării, al alunecării în neființă printr-o "amăgire" a sufletului cu "dulceața dorului de moarte" și printr-o pierdere contemplativă în timp, după cum zice Lucian Blaga.

Vasile CIOCANU

SCRIITORII BASARABENI ȘI UNIREA PRINCIPATELOR ÎN 1859*

În aceste zile, când consemnăm unul dintre cele mai importante evenimente din istoria României și a națiunii române, este de datoria noastră să ne întoarcem cu gândul la acei care la mijlocul sec. al XIX-lea au realizat Unirea Principatelor. Printre promotorii activi ai acestei idei au fost și scriitorii basarabeni, unii dintre ei – Alecu Russo, Alecu Donici și B. P. Hasdeu – stabiliți cu traiul în dreapta Prutului.

Este bine cunoscută contribuția lui Alecu Russo la promovarea ideii Unirii Principatelor. Scriitorul nostru a fost printre semnatarii a două documente importante elaborate la Brașov, în mai-iunie 1848, de către refugiații politici din Moldova: *Printipiile noastre pentru reformarea patriei și Proclamația partidului național către români*. Punctul 6 al *Printipiilor* prevedea “unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatârnat românesc”. Este pentru prima oară când într-un document oficial revoluționar se cere Unirea Principatelor într-un stat unitar, independent. Luptător consecvent pentru realizarea idealurilor naționale, autorul impresionantului poem în proză *Cântarea României*, al *Amintirilor și Cugetărilor*, al altor scrieri prin care s-a învrednicit din partea lui G. Ibrăileanu¹ de calificativele “om complet (...), spirit liber, spiritul cel mai liber pe care l-au avut românii”, Alecu Russo și pe patul de suferință era preocupat de destinul patriei. Ul-

tímele sale cuvinte înainte de a-și da obștescul sfârșit, la 4 februarie 1859, în toiul evenimentelor ce au marcat istoria neamului nostru, au fost un îndemn către confracții săi de idei: “Curaj, prieteni, deșteptați-mi patria, dacă vreți să pot dormi în pace”.

În perioada luptei pentru înfăptuirea Unirii Principatelor Alecu Donici colaborează la zierele unioniste *Steaua Dunării*, *Buciumul* și *Opiniunea* (ultimele două apăreau la Paris). Aici el a publicat unele fabule și poezii care propagau ideea Unirii: *Vaporul și calul*, *Présura*, *La Buciumul*. Poeziile sale *La Ceahlău* și *Dorința românului din 1862* constituie o sinceră pledoarie întru cauza Unirii. Unele catrene din poezia *Dorința românului din 1862* au fost preluate ulterior în revista *Viața Basarabiei*, iar în timpurile noastre în săptămânalul *Literatura și arta*, sub titlul *Rostiri adânci*:

“Să fie România de-acum în veci
unită
Și propășind în toate să fie ea
menită
La răsărit să-nalțe pavilionu-i
sus,
Ca cele de apus.
Să aibă România industrie
și arte,
Școli bune, răspândite în
orișicare parte...
Să fie România întinsă, mare,
lungă,
Ca cei ce o aspiră la sânu-i să
n-ajungă...”

La fel și Bogdan Petriceicu Hasdeu, stabilit în anul 1858 la Iași, se include cu toată ființa în lupta pentru Unirea Principatelor. În articolele sale inserate în prima publicație periodică editată de el la Iași – *România*, “angajată plenar în lupta decisivă pentru realizarea unirii”², tânărul om de știință și publicist pleda pentru respectarea cu strictețe a prevederilor Convenției de la Paris din 7/19 august 1858, semnată de Marile Puteri ale Europei, privind desființarea privilegiilor și rangurilor boierești în principate. În demersurile sale B. P. Hasdeu se sprijinea și pe ideile promovate de părintele său, Alexandru Hâjdeu, în *Epistolă către români*, publicată în numărul din 2 ianuarie 1859 al ziarului

* *Variantă de revistă a comunicării prezentată în cadrul lucrărilor Congresului Spiritualității Românești, ediția a VI-a, Alba-Iulia, 29 noiembrie 2002.*

România. De menționat că Alexandru Hâjdeu, locuind în Basarabia, a fost acela care a susținut financiar primele publicații periodice ale fiului, inclusiv ziarul *România*.

Epistolă către români este un adevărat manifest de adeziune totală la cauza întregului neam românesc. Bineînțeles că fiind vorba de un document de asemenea importantă politică, B. P. Hasdeu, sosit din Basarabia, l-a publicat în ziar cu un pseudonim: Alexandru Hotineanu, pseudonim, de altfel, destul de transparent pentru a putea fi identificat autorul. "Cu dragoste frățească, frați români, cităm din această epistolă a lui Alexandru Hâjdeu, mă bucur că v-ați unit, și înalt ruga mea către Domnul Dumnezeu, cel ce a scăpat și a păstrat Muntenia și Moldova în mijlocul tuturor cataclisnelor, al tuturor prefacerilor și nimicirilor ce de atâtea ori au schimbat fața Europei, atunci când statele cele mai puternice cădeau pentru a nu se mai ridica. Să dăruiască Dumnezeu vouă și viitoarelor lăstare ale voastre acele zile senine de fericire și slavă, de cari s-au bucurat strămoșii voștri sub scutul celor de către Dumnezeu așezați și de Dumnezeu înălțați Domnitori Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul! Vă trimit urări de bine din partea Basarabiei, pentru care sunt scumpe și pline de însemnare viitoarele destine ale României unite, patria-mumă; primiți urări ale mele ca un glas sufletesc al unui frate, pentru că eu sunt trup din același trup și os din aceleași oase, din cari sunteți plămădiți voi, și în vinele mele curge același sânge românesc care curge în vinele voastre".

Alexandru Hâjdeu și-a construit epistola pornind de la zisa biblică: "este vreme de a tăcea și e vreme de a vorbi". A fost un timp când românii au tăcut "și tăcerea lor lungă a fost adâncă", scria A. Hâjdeu. "Dar acea tăcere n-a fost deloc semn că au pierit la români simțământul național și cugetarea națională; dimpotrivă, în mijlocul tăcerii nu numai se păstrau, ci încă se dezvoltau, creșteau și se întăreau simțul românesc și gândirea românească". Când a sunat ceasul pentru români de a vorbi, ei și-au spus cuvântul lor în Divanurile ad-hoc.

Dar precum "este vreme de a tăcea și este vreme de a vorbi, scria Hâjdeu, asemenea este vreme de a vorbi și este vreme de a lucra". A. Hâjdeu îi îndeamnă pe frații români la acțiune. "...Sunteți datori de a dovedi că dorințele rostite în Divanurile ad-hoc nu sunt niște visuri nerealizabile sau niște fantome imposibile, niște teorii abstracte, plâsmuite de imaginația deputaților celor împuterniciți de a spune dorul națiunii". Și mai departe: "Sunteți datori a dovedi înaintea Europei că românii au nu numai dreptul, dar și capacitatea pentru autonomie, pentru cârmuirea prin sineși".

Problema ce stătea în fața promotorilor Unirii era "măreață și grea", scria A. Hâjdeu, **măreață** având în vedere că de modul în care se va lucra la dezlegarea ei atârna viitorul țării și al națiunii, și **grea**, pentru că felul în care urma a fi rezolvată problema presupunea realizarea unei legături firești între trecutul și viitorul națiunii române.

În continuare autorul se referă la câteva aspecte ale problemei de care, în opinia sa, trebuiau să se călăuzească liderii politici în soluționarea echitabilă a sarcinilor puse pe seama lor de acel moment istoric.

Chestiunea Unirii Principatelor preocupa foarte serios și populația Basarabiei. Tratatul de pace de la Paris din 18/30 martie 1856, prin care s-a decis retrocedarea către Moldova a județelor din partea ei de sud, a făcut să sporească speranța basarabenilor că se apropie ziua reîntregirii patriei, că Prutul nu va mai fi hotăr între cele două părți ale vechii Moldove. Aceleași speranțe le nutreau și puținii literați rămași în Basarabia sau stabiliți, în diferiți ani, în spațiul dintre Prut și Nistru.

Aceștia nu aveau nici libertatea și nici posibilitatea de a publica, de a-și exprima deschis atitudinea în această problemă majoră, deoarece în regiune lipsea presa în limba populației băștinașe. Unicul organ de presă era un buletin oficial în limba rusă ce apărea la Chișinău din iunie 1854. De aceea scriitorii, oamenii de cultură băștinași, care locuiau în Basarabia nu aveau altă soluție decât să publice

în ziarele și revistele din principate, cum a și procedat A. Hâjdeu.

Încă în toiul războiului din Crimeea Constantin Stamati publică în *Foiletonul Zimbrului* din Iași, din 20 februarie 1855, una dintre creațiile sale cele mai inspirate, poemul *Dorință sau videnie*, preluat mai apoi cu același titlu în *Atheneul român* (1866, nr. 6-7, noiembrie-decembrie) și inserat în variantă definitivă în volumul său **Muza românească. Compueri originale și imitații din autorii Europei**, Iași, 1868, fiind intitulat *Dorul de patrie. Dedicat României*.

Evocând trecutul glorios al Moldovei, eroismul bravilor ostași ai lui Ștefan cel Mare, Stamati își încheia poemul în varianta inițială cu următoarele versuri ce exprimau speranța de realizare a visului de întregire a Moldovei:

“Mă uit și-n aer se vede
Deasupra vechiului leș
Geniul cel de nădejde
Crescând ca un urieș.

Și urzând cu râvnă mare
A țării înființare
Și-a ei glorie-nălțând
Precum au fost oarecând!”

Revenind asupra poemului după Unirea Principatelor și elaborând varianta inclusă în **Muza românească**, Stamati a redactat cele două catrene reproduce mai sus în felul următor:

“Mă uit și văzui deodată
Că ceriul ne-au trimes
Protecție neașteptată
Din a Europei congres,

Ce au urzit cu-ndurare
A românilor scăpare,
Și stima lor înălțând
Precum au fost oarecând!”

Stamati elogiază “a Europei congres”, “protecție înaltă” datorită căreia s-a împlinit visul de veacuri al națiunii, căci nici Ștefan cel Mare și nici Mihnea (Mihail Radu, comandant militar și domn al Țării Românești la 1658-1659) n-au reușit să realizeze unirea Moldovei și Munteniei într-un singur stat:

“Iar făr’ de-a ta apărare
Popoarele împilate
Nu-i chip să aibă scăpare
De a-și păstra libertate.

Precum Ștefan acel Mare
Și Mihnea cu bărbăție,
N-au izbutit îmbinare
Răzlețitei Românie.”

Poetul își exprima convingerea
“Că de acum România
Unită are să fie
În a sale vechi hotară
Cum au fost odinioară”.

Dar entuziasmul autorului, determinat de această izbândă epocală a conaționalilor din principate, era umbrit de regretul său, exprimat într-o poezie anexată poemului și intitulată *Un român înstrăinat*, în care își deplângea propriul destin și totodată destinul Basarabiei desprinse de la matca neamului:

“Măhnit și pe gânduri șad
posomorât,
Cu un dor nespus
Ș-întristat, și dornic trăind amărât,
Mă uit spre apus...

Acolo îi viața!
Acolo-i speranța!
Să fim fericiți
De-am fi toți uniți.

Eu tânăr fiind
Acolo lăsând
Strămoșești mormânturi, frați
ce mă iubea,
Și plină de grații, pe Moldova mea
Dornic părăsind.”

Problema unității naționale l-a preocupat și pe Teodor Vârnăv, autorul povestirii autobiografice *Istoria vieții mele*, scrisă în Basarabia, la Pociumbeni, în 1845. Una dintre puținele poezii ale acestui literat autodidact ce a ajuns până la noi e intitulată *Românilor*, fiind calificată de Șerban Cioculescu, descoperitorul manuscrisului, drept “un netăgăduit testimoniu al patriotismului lui Teodor Vârnăv”⁷³.

Meditând asupra situației deplorable a populației autohtone din spațiul basarabean, Vârnăv relevă starea de degradare a acesteia ca identitate națională

în condițiile de izolare culturală de restul țării, dezbinării “de arbor, turchină”. Poezia este semnificativă nu numai prin modul de a cugeta al autorului, dar și sub aspectul limbii utilizate:

“Cetind ce să scrie, cu dovezi
și tâlc,

Într-o istorie rusască, eu zic:

Noi dormim pe vatră, ca iarna
lăieșii:

Nu-ntrebăm vrodată ce fac
megieșii,

Ai noștri rumâni, frații cei viteji,
Când cu cei păgâni, avea

războaie, sfezi;

În noi s-au răcit sângele rumân,

El s-au hultuit acum cu strein.

Noi ne-am dezbinat de arbor,
turchină,

Care au umbrat slava cea
rumână.

Noi astăzi avem strein element,
Puținței suntem daco-români

drept:

De la noi lipsește enthuaz
și râvnă,

Ce le pomenește hronica rumână,
C-au fost oarecând la al nostru

neam,

În vreme de demult, când aveam
un han

Din al nostru sânge, din
a noastră viță

Care nu se stinge, au rămas
sămânță.

Ni s-au scurtat mîna, limba ni-i
legată

A face vreo mână nou nu se iartă.”

Șerban Cioculescu nu a precizat unde se păstrează manuscrisul. În două cazuri cercetătorul a făcut omiteri de text marcate prin puncte de suspensie, pentru a evita, probabil, anumite complicații la tipărirea poeziei. Dar și așa, cu finalul trunchiat, poezia exprimă clar ideea autorului:

“Și dar pentru noi alta nu
rămâne, ci a fi

Tot mai... S-așteptăm mai bine
Poate va urma vreo întrebare

și din nou

Cândva la a țării strănsoare...”.

A scris versuri consacrate Unirii Principatelor încă un literat al acelei epoci, comisarul Dimitrie Balica.

La 5 decembrie 1860 el îi expedia din Chișinău lui Vasile Alecsandri trei “poemuri”, inclusiv unul intitulat *Unirea Principatelor Române*. Într-o scrisoare ce însoțea poeziile, Balica își exprima admirația față de versurile “pline de entuziasm” ale “bardului de la Mircești”, rugându-l totodată să contribuie la publicarea “poemurilor” pe care, de altfel, i le dedica. Versurile lui Balica nu au fost publicate însă, fiind lipsite cu totul de fior poetic, ca cele pe care le reproducem aici:

“Să trăiască și prințul domnitoriu
Cu toți funcționarii buni patrioți
Și de acum și-n timpul viitoriu
Uniți să fim cu toții ca niște buni frați.”

În același context al interesului manifestat de intelectualitatea basarabeană față de Unirea Principatelor trebuie examinată și publicarea poeziei *Hora Unirii* a lui Vasile Alecsandri în buletinul oficial amintit deja *Bessarabskie oblastnâe vedomosti* din 8 octombrie 1860, în traducere rusească a unui tânăr literat, Apolinarie Filatov, ca și includerea aceleiași poezii de către publicistul Gheorghe Gore într-unul din articolele sale consacrate lui V. Alecsandri, apărut în același ziar, la 24 februarie 1868, de astă dată în original și în expunere liberă în limba rusă. Nu-i exclus ca acesta să fi constituit motivul înlăturării lui Gore din postul de redactor al buletinului regional, care a survenit la numai două săptămâni după apariția articolului cu pricina. Peste puțin timp ziarul a abandonat aproape cu desăvârșire problema privind cultura națională a populației băștinașe.

Faptele expuse de noi demonstrează că literații basarabeni au făcut ceea ce a fost pe măsura posibilităților lor pentru realizarea Unirii Principatelor, act politic prin care s-au pus bazele statului național român.

¹ G. Ibrăileanu. *Spiritul critic în cultura românească*. – Iași, 1970, p. 94.

² I. Opreșan, *Romanul vieții lui B. P. Hasdeu*. – București, 1990, p. 174.

³ Șerban Cioculescu. *Viața și opera lui Teodor Vărnăv*: Discurs rostit la 3 februarie 1975, în ședința solemnă a Academiei Române. – București, 1975, p. 16.

G.D. ISCRU

NICOLAE IORGA SAU DESTINUL PERSONALITĂȚII LA ROMÂNI

Spațiul carpato-danubiano-balcanic, cu armonia, bogăția și cu frumusețea lui, unice în lume, de la culmile Carpaților, unde a avut loc, în istoria noastră mitologică, întâlnirea cu zeii și până la „drumul fără pulbere” al Dunării, și de aici mai departe până la Balcani și Rodopi, a fost *matcă a civilizației Europei*. În acest oval al antropogenezei continentale și al primelor deveniri etno-naționale, Spațiul carpatic a fost Marele Centru Spiritual și Politic al „Giganților” și al „Titanilor” mitologici, apoi al urmașilor lor. Aici, mai ales, în Spațiul geto-dacilor ce se considerau nemuritori, a trăit vârstă matusalemică și a rămas simbolul renașterii/regenerării, simbolul tinereții fără bătrânețe și al vieții fără de moarte – esența filosofiei vieții la oamenii locului! – sub chipul unei păsări fermecate, pe care grecii, ulterior, au numit-o Phoenix.

„Roiurile”, adică prea-plinul demografic, au pornit din acest Spațiu al „Vechii Europe”, pe cele patru direcții cardinale, ducând cu ele, în noile spații de sedimentare, amintirea armoniei, bogăției și frumuseții locurilor natale, deopotrivă cu învățăturile despre tot și toate, contribuind, acolo, în mare măsură, la inițierea sau amplificarea proceselor istorice de devenire etno-națională.

Cei care au rămas pe loc, în marele amfiteatru natural carpato-danubiano-balcanic, au fost consemnați de istoria scrisă sub numele de illiri, traci, geți, daci și altele mult peste suta de denumiri, dar toți alcătuind un *Neam Unic*, o *Națiune Unică*. Într-o nouă etapă, istoria i-a consemnat sub numele de *vlahi*, *valahi*, *rumâni* și, în sfârșit, *români*. Și tot istoria, prin vitregiile ei, i-a silit pe aceștia să-și restrângă statalitatea la nord de Dunăre și pe litoralul Mării.

Ei bine, acest Spațiu carpatic, cu armonia și frumusețile lui, dar cu statalitatea restrânsă așa cum am precizat, a devenit, în timp, „cheia” unor *probleme continentale majore*. De altfel, ca și spațiul care continua la Sud de Dunăre.

Tentația și interesul Marilor Puteri de a avea în mână această „cheie” au fost deosebit de mari. „Incomodau” însă *oamenii locului*, care nu puteau fi smulși din pământul din care răsăriseră. Incomoda civilizația lor organică, răsărită, o dată cu ei, „din rădăcini proprii, în adâncimi proprii” (Eminescu). Incomodau și încă incomodează...

Iată de ce acest Spațiu n-a avut liniște în toată istoria lui. Au fost și continuă să fie asaltate, Țara și oamenii ei, prin strategii mai brutale sau mai abile, mai subtile, cu arme la vedere sau altele „sub acoperire”. Și Nicolae Iorga a cunoscut ca nimeni altul aceste strategii de anihilare până la desființare.

Ca pe orice câmp de luptă, personalitățile, generalii și ofițerii care au condus, prin timp, rezistența oamenilor locului, au fost, se înțelege, primii vizați de „lunetiștii” inamicului. Mulți, bine „luați la ochi”, au căzut, nu însă înainte de a prilejui „o gură de aer” luptătorilor de pe baricada rezistenței, pentru a putea să continue. Nicolae Iorga a ajuns la rangul de *lider spiritual* al Neamului său – expresie concentrată a *românismului*, a *naționalismului românesc*.

Un contemporan al lui, un filosof, Anton Dumitriu, cu un „urcuș” fericit al vieții, dar și cu o cădere din care nu s-a mai putut ridica, și-a pus continuu o întrebare majoră. Iar ca filosof, prin definiție și logician, a reușit să răspundă. „*Țara aceasta, România, este a lui sau el este al țării?*” – aceasta era întrebarea. Pentru unii, poate, un joc de cuvinte, dar o întrebare de fond pentru cei preocupați de esențe. Răspunsul, odată găsit, urma să-i explice drumul vieții, atât urcușul cât și căderea. „Când te întâlnești cu țara ta?”, s-a întrebat, mai pe la început, filosoful. „Vreau să spun: când ești conștient că trăiești într-un univers propriu, cu axele lui de coordonate, cu valorile lui, pe care le-ai admis fiindcă sunt ale tale, pe care nu le poți ignora fiindcă nu te poți ignora pe tine însuși?”. Și descrie

tabloul respectivului univers propriu: „Construită într-o unitate perfectă, cu un contur închis aproape circular de către mare, Dunăre și râuri, traversată de o coamă de munți care parcă ar vrea să fixeze această circularitate, țara noastră vorbește imaginației, așa cum plăsmuirile norilor pe cer vorbesc poezilor și visătorilor”. Și se întrebă, deci: „Când m-am întâlnit cu această formă și când mi-a vorbit atât de mult?”. Și își controlează, atent, memoria: „Am crezut că întâlnirea a avut loc în copilărie, când priveam fără să mă satur cursul Dunării și jocul ei (copilul se născuse undeva lângă marele fluviu, *n.n. G.D.I.*). Stăteam ore în șir, rezemat de un cilindru de fontă, din acelea care, nenumărate, sunt înfipte în chei, și de care se leagă parâmele șlepurilor și vapoarelor, și ascultam poveștile bătrânului Danubiu. Bulboanele și anafoarele lui, sau, uneori, pe timp de vijelie, valurile lui puternice făceau un zgomot ca și cum ar fi fost vocea mării, toate îmi cântau legende și vedeam aieva luntrii cu geți și daci sau trireme romane sau chiar caice otomane, care înfruntau pericole și adâncimea marelui fluviu.

Aceasta, am crezut, era țara mea”.

Era primul răspuns, care nu l-a satisfăcut. Și întrebarea l-a chinuit în continuare: „Mai târziu, când am privit de pe Bucegi în largul Spațiu românesc, și, într-o zi clară, am văzut Dunărea, și în închipuirea mea neînfrânată îmi imaginam că s-ar putea vedea și Marea, atunci mi-am spus că Țara românească este măsurată de privirea *Omului*, atât cât se poate întinde ea, de pe vârful cel mai înalt al munților și până la Dunăre, Tisa și Marea cea Mare.

Aceasta, am crezut, era țara mea”.

Filosoful mai urcase o treaptă a limpezirii gândului, dar aceasta nu era ultima. Și a pornit mai departe: „Iar când am trecut pe lângă munții Făgărașului și mi s-au arătat formele de basm pe care le plăsmuiau în întâlnirea cu cerul, atunci sufletul mi s-a umplut de poezie și mi-am spus: aceasta este țara mea. Dar nu era așa. Sau aceasta nu era totul” – constata, încă nesatisfăcut, filosoful.

Mai trebuia urcat ceva, pentru ca imaginea să-și impună conturul,

deplin. Sau poate trebuia coborât, prin cădere amețitoare, sau prin rostogolire peste colțuri de piatră care rănesc, care pot să șiucidă. Era chinul pe care, poate, în euforia urcușului, nu-l bănuise, dar care i-a fost impus, implacabil, ca o poruncă a destinului. Și abia la capătul lui avea să afle răspunsul căutat: „M-am întâlnit cu țara mea târziu – avea să constate gânditorul, împăcat cu sine și cu lumea, pentru că înțelesese tot! –, în orele cele mai grele ale vieții mele (în locurile comuniste de exterminare! – *n.n. G.D.I.*), atunci când problemele cele mai profunde ale existenței umane și cele ale dispariției ei s-au pus cu mai multă acuitate decât oricând.

Atunci am realizat acest adevăr ineluctabil: ***tot ce mi s-a întâmplat și tot ce mi se va întâmpla a avut loc și va avea loc din cauză că aparțin acestui pământ și acestui neam. Nu Țara era a mea ci eu eram al Țării. Eu aparțineam unui destin, unei istorii, care a determinat orbita pe care a evoluat întreaga mea viață... Istoria neamului românesc determină destinul oricărui român, destin care, ca și fluviul, îl poartă ca pe un val pe drumul prescris de geografie și de timp.***

Gânditorul înțelesese. Urcușul fericit și căderea până la limita lichidării fizice încheiau un destin. Al țării și al lui, îngemănate. Un „vârf” mai ales, o personalitate, dar și un simplu român, din aceia care duc Țara pe umeri, își împleteau destinul cu destinul ei. Și atunci – *ei erau ai Țării, nu Țara era a lor.*

Un alt contemporan, Nichifor Crainic, încă simțise pe propria-i viață, ce înseamnă să fii *naționalist* în România, adică să-ți iubești Țara până la sacrificiul suprem. Și a supraviețuit pentru a putea consemna: „**A fi naționalist în România... însemnează a te așeza pe un pisc în bătaia tuturor furtunilor urii și a trăznetelor războaii**”.

Or, Nicolae Iorga, aproape prin tot ce a făcut – gest și operă – a devenit *simbolul suprem al naționalismului românesc*. Își cunoștea valoarea și știa ce reprezintă, pentru conaționali dar și pentru inamicii națiunii sale. În anii încrâncenați de după începerea războiului „bradul bătrân” presimțea ceva...

Și acel „ceva” a venit, *dar nu ca o fatalitate ci ca încheierea unei „moni-*

torizări” tot mai stăruitoare, în acel *an negru* al Țării sale – 1940. Din punctul de vedere al inamicilor națiunii, simbolul trebuia lichidat! Și a fost lichidat! O crimă imprescriptibilă! După informațiile mele, nu conducerea legiunii a ordonat asasinatul din 1940, oricât de încordate ajunseseră raporturile dintre aceasta și istoricul savant. Dar într-o mișcare în care mulți ajung la fanatism, ucigași s-au găsit întotdeauna. Asasinii direcți au fost legionari. Ordinul a venit însă, fără îndoială, din sferele mai înalte, ale celor ce urmăresc lichidarea națiunilor. După cum pe **Mihai Viteazul**, simbolul primei Uniri, *nu românii l-au ucis*. Nici pe **Horia și Cloșca**, *nu românii l-au tras pe roată*, iar pe **Crișan** *nu românii l-au asasinat în închisoare*. Și nici pe **Tudor Vladimirescu** *nu românii l-au „ciocârțit” cu iataganele*, cum a spus-o cu durere însuși Nicolae Iorga. Pentru **căderea lui Cuza-Vodă**, celălalt simbol al Unirii, „*sugestia și impulsul au venit tot din acele „sfere mai înalte”*”, grupul de complotiști români fiind doar instrumentele. „*Monitorizarea, lichidarea fizică și apoi efortul de lichidare spirituală a lui Eminescu a fost „opera” acelorași forțe*. Și se pare că așa stau lucrurile și în cazuri mai recente, precum, **Nicolae Labiș, Marin Preda, Alexandru Oprea** și alții... *Moartea fulgerătoare și stupidă a lui Ionel Brătianu* – și el Simbol al Unirii, al Unirii celei Mari – *se pare că tot dintr-acolo a venit*.

Iar după ce s-a încheiat cel deal doilea război mondial, planificat de nebunii Planetei ca treaptă spre dominația lumii, și România, ca Țară, cu oamenii ei cu tot, a fost vândută celor mai înărășii dușmani ai națiunilor, aceștia au început „opera” diabolică de secătuire materială, ca și de *holocaust uman și cultural față de tot ce însemna personalitate a locului*, om de rectitudine și de atitudine. Ei credeau că vor reuși pe deplin, dar uitaseră că în Spațiul carpatic pasărea ancestrală a speranței se reîntrupează din energia primordială pe care numai pământeni știu s-o folosească.

Repetăm. Nu a fost și nu este fatalitate. *Ab initio*, Țara și oamenii locului – nu singuri, dar, pare-se, mai mult ca alții – au dus și duc o bătălie „*care pe care*”. I-au durut căderile dar le-a rămas speranța, dinamizată de acel simbol inițial al renașterii, propriu tuturor națiunilor, dar parcă

mai propriu Spațiului carpatic. Ne-am plâns simbolurile și ne-am plâns eroii martiri, dar am urmat mesajul primit de la ei, pentru continuarea luptei.

Ce mesaj ne-a lăsat Eminescu, murind? Ce mesaj ne-a lăsat Nicolae Iorga, murind? Ne sunt ele de folos, astăzi? ***Mai mult ca niciodată!***

Prin acel „alter-ego” al său din *Geniu pustiu*, Eminescu ne-a lăsat cuvânt testamentar:

„*Schimbați opinia publică, dați-i o altă direcțiune, răscoliți geniul național – spiritul propriu al poporului – din adâncurile în care doarme, faceți o uriașă reacțiune morală, o revoluțiune de idei, în care ideea românească să fie mai mare decât uman, genial, frumos, în fine, fiți români și iar români!*”. Este ceva mai actual decât acest mesaj?

Iar marile știutor de istorie – și *Istoria rămâne călăuza vieții!* –, de istorie a națiunilor în primul rând, la soarta cărora meditase îndelung și înțelese că acestea sunt *principala ei permanentă, Nicolae Iorga*, exact în anul în care trebuia tunurile și cădeau, rând pe rând, state naționale mai mari și mai mici, anul în care avea el însuși să cadă, **lansa**, prin gazeta *Neamul românesc*, mesajul său și **cuvântul său testamentar**, ca pe o axiomă, încurajând în primul rând speranțele viitoare ale națiunilor și ale liderilor lor autentici: „***Mai e națiunea. Ea nu se poate umili pentru totdeauna și nu se poate nimici de nimeni nici de-a lungul sutelor de ani. E lucrul primordial și plastic. De la dânsa vine totul. Ea întinde Statul (național – n.n., G.D.) în ceasurile bune; ea, în ceasurile rele îl resoarbe, îl ascunde în misterul ei sacru, până la o altă tresărire în afară, ca arborele care-și întinde vlaşa în toamnă pentru o nouă primăvară. Deci, orice ar fi, pentru cei mici și amenințați, – înapoi la națiune!***”.

Este un mesaj mai actual decât acesta, azi, când „doctrinarii” unei așa-zise „Noi Ordini Mondiale” pun sub semnul întrebării Statul național și națiunea, iar mulții politicieni ireponsabili deja își arogă dreptul de a nimici națiunile și statele lor naționale?

Să reflectăm, să ne asumăm răspunderea și să urmărim mesajul, pentru viața noastră și a urmașilor noștri.

Andrei EȘANU

**DESCRIPTIO MOLDAVIAE
ÎN CULTURA EUROPEANĂ****MOTTO:**

“Sufletul odihnă nu poate afla, pînă nu găsește adevărul, care îl cearcă orcît de departe și orcît de cu trudă i-ar fi a-l nimeri.”

Dimitrie Cantemir. **Hronicul...**, p. 139**INTRODUCERE**

Viața lui Dimitrie Cantemir a fost plină de căutări și de muncă asiduă. Operele sale demonstrează cu prisosință erudiția-i excepțională. Savant de talie mondială – istoric, geograf și orientalist – D. Cantemir a fost, în același timp, un adevărat poliglot: în afară de limba maternă cunoștea limbile greacă, latină, slavă veche, turcă, arabă, persană, italiană, franceză și rusă. Personalitate înzestrată cu multiple calități intelectuale, a lăsat posterității lucrări nemuritoare în cele mai diverse domenii: literatură, filozofie, istorie, geografie, cartografie, muzică ș.a. Însă geniul său creator s-a manifestat pregnant în domeniul științelor istorice și geografice. Au intrat pentru totdeauna în fondul de aur al valorilor spirituale ale poporului român operele sale **Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul, Istoria ieroglică, Descrierea Moldovei, Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman, Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor** ș.a. Multe din aceste capodopere au fost scrise de Dimitrie Cantemir în Rusia, unde marele nostru cărturar se refugiase după campania de la Prut (1711).

Activitatea savantului român în Rusia a suscitat, pe bună dreptate, un viu interes din partea oamenilor de știință, interes manifestat și de țarul Petru cel Mare. Cunoscînd îndeaproape acest mediu, Ion Neculce va scrie mai tîrziu în **Letopisețul** său: “Deci și moscalii cei mari încă-l urîsă, pentru căci îl iubea împăratul și-i dedesă nume mai sus decît a tuturor”¹.

Cercetătorii au atras atenția, în repetate rînduri, asupra evoluției considerabile a concepției lui Cantemir în perioada aflării sale în Rusia. Ambianța culturală și politică din această țară a influențat puternic viziunea lui Dimitrie Cantemir. Spiritul nou, modernizator al reformelor lui Petru I, cu repercusiuni importante pentru Imperiul Rus, a pătruns și în majoritatea operelor scrise în această perioadă de Dimitrie Cantemir, între care un loc aparte îl ocupă **Descrierea Moldovei**.

Deopotrivă cu istoricul elaborării acestei opere, în prezenta lucrare vom încerca să arătăm, pe cît ne-au permis sursele accesibile pentru studiu, raporturile lui Dimitrie Cantemir, după 1711, cu oamenii de știință și cultură din Rusia și din Germania, inclusiv cele ce țin de realizarea, difuzarea și circulația **Descrierii Moldovei**; atenția acordată lucrării de către cercurile politice și savante din

---

Apreciatul istoric Andrei Eșanu, membru corespondent al Academiei de Științe a Republicii Moldova, doctor habilitat, a finalizat o nouă scriere monografică: **Dimitrie Cantemir. Descriptio Moldaviae în cultura europeană**. Domnia sa a încredințat revistei *Limba Română* spre publicare această lucrare.

Rusia și din alte centre științifice europene, atât în timpul vieții autorului, cât și de-a lungul secolelor, după plecarea sa în neființă, dar nu și în neantul uitării.

Deși bibliografia lucrărilor despre opera și activitatea multilaterală a lui D. Cantemir este apreciabilă, după cum menționa cercetătorul Vasile Coroban, “viața și opera lui Dimitrie Cantemir, oricât ar fi de paradoxal, rămâne deocamdată un continent puțin cunoscut”². Constatarea este valabilă, în mare măsură, și pentru **Descrierea Moldovei**, care nu a avut parte de cercetări aprofundate.

Pînă în prezent au fost întreprinse doar încercări sporadice de a examina această operă sub diferite aspecte și unghiuri de vedere cu ocazia întocmirii unor ediții, precum și cu alte prilejuri (jubilee cantemiriene, articole în mass-media ș.a.). Tocmai de aceea, în studiul de față, ne-am propus să ne referim mai ales la unele probleme ce țin de elaborarea și etapele redactării, valoarea științifică a operei, precum și la destinul manuscriselor și edițiilor tipărite ale acestei lucrări – una din primele scrieri cu conținut descriptiv geografic, etnologic, istoric, spiritual și politic în cultura românească.

Aspectele abordate în prezenta lucrare pentru prima dată sînt studiate într-o strînsă corelație. În special, vom evidenția principalele etape ale procesului de elaborare a **Descrierii Moldovei**, de asemenea împrejurările în care a fost concepută și scrisă lucrarea, relațiile științifice ale lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin și rolul acestora în elaborarea și definitivarea de către cărturarul român a celebrei sale **Descrieri...**; vom face o trecere în revistă a manuscriselor latine, ajunse pînă în zilele noastre, împreună cu istoricul lor, încercând, totodată, să schițăm profilul probabil al manuscrisului original autograf (încă nedescoperit) al operei. O importanță deosebită se acordă suplimentului **Descrierii... – Hărții Moldovei**, istoriei acestuia, precum și primelor ediții ale **Descrierii Moldovei**: versiunilor în limbile germană (1769-1770, 1771), în rusă (1789) și română (1825), importanței lor în răspîndirea operei cantemiriene în întreaga Europă etc.

Descrierea Moldovei ocupă un loc deosebit în creația științifică a lui Dimitrie Cantemir, în istoria culturii și spiritualității românești în general. Ne exprimăm speranța că modestul nostru studiu va contribui, într-o anumită măsură, la elucidarea unor aspecte ce țin de istoria elaborării, a circulației în manuscrise și tipărituri a **Descrierii...**, precum și de integrarea ei treptată atât în știința și cultura europeană, cât și în cea românească.

Lucrarea a fost realizată cu sprijinul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei și al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române.

Exprim sincere mulțumiri soției mele Valentina pentru ajutorul acordat la redactarea prezentului studiu.

Capitolul I

DESCRIEREA MOLDOVEI DE DIMITRIE CANTEMIR

1. Descrierea Moldovei – operă reprezentativă a epocii

În istoriografia românească, această lucrare cantemiriană s-a bucurat de multiple aprecieri elogioase. Nicolae Iorga, de exemplu, a definit **Descrierea Moldovei** drept “o antropogeografie à la Ratzel”³, iar Dimitrie Ciurea – ca pe o replică eficientă la numeroasele “descrieri” ale unor străini.

Dimitrie Cantemir a trăit și a activat într-o perioadă de grele încercări pentru Țara Moldovei, care, aflîndu-se de mai multă vreme sub stăpînire otomană, în ultimele decenii ale sec. al XVII-lea și primele decenii ale sec. al XVIII-lea trecea printr-un cumplit declin economic. Stăpînirea otomană a influențat puternic întregul conținut al creației marelui cărturar și îndeosebi pe cel al **Descrierii Moldovei**. Autorul își propunea să atragă atenția opiniei

publice europene asupra stării nedrepte de înrobire a Moldovei, exprimînd, cu o claritate și convingere nemaîntîlnite la nimeni altul pînă la el, idealul independenței politice a țării. D. Cantemir, ca luptător consecvent pentru libertatea și neaflîrnarea poporului său, în **Descriere...** a scos în evidență urmările nefaste ale dominației turcești în Moldova și necesitatea imperioasă de a elibera țara de sub stăpînirea otomană.

Totodată, prin această operă, Dimitrie Cantemir urmărea scopul de a-și prezenta patria și poporul sub aspect descriptiv geografic, istoric, social-politic, etnologic, cultural și bisericesc, lucrarea fiind calificată drept una științifică, cu caracter enciclopedic. **Descrierea Moldovei** constituie nu numai o primă expunere privind geografia și situația social-politică a Moldovei, un monument al gândirii științifice și politice românești de la începutul sec. al XVIII-lea, dar și o vibrantă pledoarie pentru neaflîrnare. **Descrierea...** însemna un omagiu adus țării natale, un imn de dragoste înălțat rîurilor, munților și codrilor Moldovei, obiceiurilor străvechi, fecundității pămîntului și mitologiei poporului român⁴.

Precum se consideră, **Descrierea...** face corp comun cu **Hronicul...** și cu alte scrieri dedicate istoriei culturii și civilizației românești. Spectrul de probleme, abordat de Dimitrie Cantemir în această scriere monografică, este deosebit de extins. Prin **Descrierea Moldovei**, Dimitrie Cantemir devine un adevărat deschizător de drumuri în cele mai variate domenii ale culturii și spiritualității românești. El a lărgit substanțial orizonturile cunoașterii cu privire la trecutul și prezentul poporului român.

Opera lui D. Cantemir, în special **Descriptio Moldaviae**, are calități incontestabile din mai multe puncte de vedere. Ea relevă nivelul deosebit de elevat al autorului. Însă adesea se regăsește aici amprenta trecutului, a științei și scolasticii medievale. Cu toate acestea, importanța vastei moșteniri culturale și istoriografice a lui Dimitrie Cantemir în dezvoltarea gândirii științifice și spirituale românești rămîne de neegalat. Unul din marile merite ale lui Dimitrie Cantemir constă în aceea că prin **Hronicul...**, **Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman**, **Descrierea Moldovei** și alte lucrări face un pas hotărâtor de la cronografie, cu specificul și viziunea ei într-un fel limitată, la autentice cercetări istoriografice, de factură întru totul modernă, bazate pe izvoare documentare, pe acte și hrisoave oficiale, pe cronici românești și străine, pe operele multor autori antici și medievali și pe scrierile unor istorici europeni contemporani lui, în special din Polonia, Imperiul Otoman și Rusia lui Petru cel Mare.

Luată aparte, **Descrierea Moldovei** are un caracter descriptiv geografic, de tip modern; asemenea cercetări se efectuau și se publicau pretutindeni în Europa de atunci. În tratarea unor astfel de subiecte cum ar fi trecutul și prezentul poporului român și ale altor popoare; bogățiile țării, valorificarea lor, rolul acestora în dezvoltarea economiei; structurile politice, sociale și statale; rolul personalității în istorie, al monarhiei absolute și luminate, în special, al celei ereditare, **Descrierea...** are similitudini cu lucrări de un conținut geografic-descriptiv din alte țări europene. Ea este considerată pe bună dreptate un model de monografie a Țării Moldovei, în care toate aspectele: istoric, geografic, etnografic, social, politic, economic, lingvistic, cultural și bisericesc sînt prezentate și analizate⁵.

Descrierea Moldovei a fost elaborată în Rusia. De aceea transformările radicale, înfăptuite aici în primul sfert al sec. al XVIII-lea, l-au influențat mult pe cărturarul nostru, făcîndu-l să se situeze prin această operă pe poziții deosebit de avansate pentru vremea sa. Astfel, în deplină concordanță cu spiritul timpului, în **Descrierea Moldovei** autorul a manifestat un viu interes față de bogățiile naturale ale țării sale, descriind cu lux de amănunte apele, pădurile, munții, cîmpiile, zăcămintele și importanța lor economică pentru Țara Moldovei. În paralel, în **Descriere...**, Cantemir manifestă un deosebit interes față de viața poporului Moldovei, față de îndeletnicirile gospodărești ale populației, situația economică a statului în general în condițiile stăpînirii Porții Otomane, precum și organizarea politică a țării.

În **Descriere...** Dimitrie Cantemir prezintă, în spiritul epocii sale, și structura socială a societății. “Primul loc, desigur, a fost dat boierilor, pe care domnitorul îi ridicase la slujbele cele mai înalte de stat, ori celor născuți din sângele lor... Pe a doua treaptă se află curtenii... ultimii sînt răzeșii, pe care mai degrabă i-am numit țărani liberi decît boieri”⁶. Din categoriile de jos ale societății, conform lui D. Cantemir, fac parte orășenii, iobagii și robii țigani. Deosebirea dintre primii și ultimii el o vede în faptul că orășenii sînt persoane libere și se supun numai domnului, pe cînd iobagii lucrează pentru feudali. Dar dacă D. Cantemir condamnă înrobirea răzeșilor de către boieri, aservirea țărănilor el o considera absolut firească, deși recunoștea, că anume aceștia erau principalii producători ai bunurilor materiale. În inegalitatea socială (împărțirea oamenilor în bogați și săraci) D. Cantemir vedea izvorul plăcerilor pentru cei bogați și al chinurilor celor săraci: “cel bogat rîde, iar cel sărac plînge”. Dar în societatea divizată în avuți și neavuți o altă situație, după D. Cantemir, nici nu poate fi, deoarece “bunăstarea și măreția unora sînt imposibile fără nefericirea și umilirea altora”. Ca reprezentant al clasei dominante, D. Cantemir nu a fost în stare să înțeleagă adevărata cauză a productivității reduse a muncii țărănilor. În condițiile aprige ale declinului economic și ale creșterii fără precedent a dărilor și birurilor de tot felul, ei erau aduși la condiția de a nu mai fi cointeresați să producă mai mult decît le era necesar pentru menținerea existenței lor mizere.

Dintre toate formele de conducere D. Cantemir dădea prioritate celei monarhice ereditare. În opinia lui, monarhul luminat trebuie să aibă grijă de bunăstarea societății, de înflorirea economiei, științei și culturii, însă nu observa laturile negative ale monarhiei absolute, care acorda drepturi nelimitate suveranului, cu atît mai mult, dacă la putere se afla un om care nu știa să aprecieze ceea ce i se oferea prin dreptul de moștenire⁷.

Așadar, **Descrierea Moldovei**, prin conținutul și concepția ei de ansamblu, este o creație reprezentativă a epocii, iar autorul ei este un cărturar, cu idei avansate, moderne care a intenționat să convingă opinia publică europeană de necesitatea salvării cît mai grabnice a unui popor nobil, a Țării Moldovei de sub stăpînirea otomană.

2. Parametrii de bază ai *Descrierii Moldovei*

Descrierea Moldovei e recunoscută drept una dintre cele mai desăvîrșite scrieri cantemiriene. Ea se impune astăzi nu numai ca o lucrare complexă și valoroasă a timpului în care a fost concepută și elaborată ci, mai ales, ca un izvor istoric de epocă extrem de prețios, la care fac apel permanent specialiști din diverse domenii: istorici, etnografi, geografi ș.a. Este o primă prezentare de sinteză a Țării Moldovei din punct de vedere geografic, istoric, etnografic, lingvistic, social, politic, economic, cultural și religios.

Cercetătorul rus D.M. Lebedev, într-o lucrare dedicată problemelor dezvoltării științei geografice în Rusia pe timpul reformelor lui Petru I, apreciază **Descrierea Moldovei** în felul următor: “Prin claritatea și caracterul sistematic al expunerii, prin vastitatea aspectelor vieții țării, surprinse în ea, scrierea lui D. Cantemir poate fi considerată drept una din operele proeminente de tip descriptiv-geografic, realizate în Europa în prima jumătate a sec. al XVIII-lea”⁸. Avînd un caracter enciclopedic, **Descrierea Moldovei** include într-o formă rezumativă multiple informații despre teritoriul și populația Țării Moldovei.

Lucrarea este alcătuită din trei părți ample: partea întâi – *geografică*, partea a doua – *politică* și partea a treia – *Despre starea bisericească și literară a Moldovei*.

Prima parte cuprinde șapte capitole. Fiecare dintre ele are obiectul său de studiu: despre numele vechi și cele de azi ale Moldovei; despre așezarea Moldovei; despre hotarele din vechime și cele de azi și despre clima țării; despre apele Moldovei, începînd cu cele mai mari – Dunărea, Nistrul, Prutul, Siretul – și terminînd cu mulțimea rîulețelor și pîraielor aproape fără

număr; despre ținuturile (împărțirea administrativă), târgurile (orașele) și cetățile Moldovei; despre munții și mineralele (bogățiile subterane) Moldovei, relevându-se mari cantități de aur în apele de munte, apoi minereul de fier și "păcura, care izvorăște pe valea Tazlăului", bogăția de sare și silitră. Un capitol este consacrat câmpiilor Moldovei, bogate în cereale, unde în anii favorabili pentru agricultură "grâul dă de 24 de ori mai mult decât cantitatea semănată, orzul – de 60 de ori, iar meiul – de 300 de ori, ceea ce greu poate crede cine n-a văzut", adaugă D. Cantemir, pentru a-l convinge pe cititor. Pomii roditori formează adevărate "păduri", iar viile de la Dunăre pînă la Cotnari, al căror vin învechit ia foc ca rachiul și întrece toate vinurile europene, inclusiv Tokay-ul, sînt o bogăție de seamă a țării. În același capitol sînt descrise și pădurile țării. Moldova are, arată Cantemir, și păduri întinse, "stejarul moldovenesc" fiind foarte apreciat la construirea corăbiilor. În capitolul referitor la "animalele sălbatice și domestice" se menționează existența a numeroase turme de oi și cirezi de boi, care asigură țării un mare volum al exportului; faimoșii cai, care i-au făcut pe turci să spună, că "un tânăr persan și un cal moldovenesc sînt cei mai laudați"; albinele ce aduc un mare folos prin mierea și ceara lor, autorul evidențînd și apreciînd înalt mai ales ceara neagră, de fapt, verde-închisă, cu aromă puternică. Cît privește animalele sălbatice, D. Cantemir acordă o atenție deosebită zimbrului (ce ocupă un loc destoinic în stema țării), apoi calului sălbatic de Bugeac, oii sălbatice ș.a.

Partea a doua a lucrării, deși este intitulată – "politică", vizează un număr mult mai vast de aspecte decât organizarea politică propriu-zisă a țării. Ea include 19 capitole cu următoarele compartimente: despre organizarea statului moldovenesc; despre alegerea domnilor Moldovei; despre datinile de demult și cele de azi la înscăunarea domnilor Moldovei; despre confirmarea domnilor, precum și despre scoaterea din scaun; despre boierii Moldovei și treptele (ierarhia) lor; despre armata țării; despre ceremoniile Curții Domnești la ieșirea și ospețele domnilor, despre vînătorile domnești, despre înmormîntarea domnilor; despre legile Țării Moldovei; despre scaunul de judecată al domnitorului și al boierilor; despre veniturile de altădată și cele de azi ale Moldovei; despre tributul și darurile, pe care Moldova le plătește Porții Otomane; despre boierimea moldovenească (dinastiile lor) din acea vreme; despre ceilalți locuitori ai Moldovei; despre obiceiurile moldovenilor. În capitole aparte sînt reliefate ceremoniile moldovenilor de logodnă și de nuntă, cele de înmormîntare.

D. Cantemir împărtășește întru totul concepția originii romane a poporului român, care în timpul năvălirilor barbare s-a retras în munți, apoi "s-a reîntors" pe pămîntul Moldovei. Dintre domnitorii Moldovei, al căror șir îl începe cu Dragoș, "vînătorul de zimbri", și-l încheie cu Mihai Racoviță, D. Cantemir îl distinge pe Ștefan cel Mare (după autor – Ștefan al V-lea⁹, supranumit cel Mare) – "domnitor mai presus de toată lauda" și "apărătorul cel mai viteaz al patriei sale împotriva încălcărilor tuturor vrăjmașilor din toate părțile".

Partea a treia, cea mai scurtă (alcătuită din cinci capitole), tratează probleme privind starea bisericească și literară a Moldovei, vizînd următoarele aspecte: despre religia moldovenilor; despre ierarhia bisericească locală și mănăstirile Moldovei; despre limba și literele (alfabetul și literatura) moldovenilor. Un capitol din această parte este consacrat credințelor și eresurilor populare, farmecelor și descîntecelor. Capitolul "Ierarhia bisericească" se referă la Mitropolia Sucevei și la cele trei episcopii moldovene – de Roman, Rădăuți și Huși. Obiectul de studiu al următorului capitol îl formează mănăstirile din partea locului, pe care autorul le împarte în "închinat" și "neînchinat" locurilor "sfinte". Limba română, care constituie subiectul celui de-al IV-lea capitol, este "scoborîtoare din limba latină", dar e "mult mai coruptă", fiind amestecată cu termeni străini. Ultimul capitol al părții a treia este dedicat literelor moldovenești și culturii scrise la moldoveni, în care, printre altele, se afirmă, de altfel eronat, că literele chirilice au fost introduse în Moldova abia după Conciliul de la Florența din 1439¹⁰.

Privită în ansamblu, **Descrierea Moldovei** impresionează prin structura (arhitectonica) sa concisă, prin amplitudinea și diapazonul larg de probleme abordate, prin bogăția de informații și idei, prin laconismul și claritatea gândurilor.

Indiscutabil, **Descrierea...** este o lucrare cu viziune modernă asupra stării de lucruri din Moldova în primele decenii ale sec. al XVIII-lea. Această viziune a fost influențată, potrivit unor cercetători, de realitățile și mediul cultural de atunci din Rusia¹¹, drept urmare a faptului că Dimitrie Cantemir și-a definitivat opera în această țară.

Ținând cont de epoca în care a fost întocmită lucrarea, surprinde varietatea și profunzimea informației pe care aceasta o cuprinde. **Descrierea Moldovei** își păstrează pînă astăzi valoarea și actualitatea științifică. Fiind o operă reprezentativă a epocii, un monument de cultură scrisă, ea este, în același timp, o sursă istorică și de informare în general.

Bineînțeles, în opera cantemiriană, prezentată sumar, sunt și anumite lacune, inadvertențe, fapt întru totul explicabil, dacă luăm în considerare atât nivelul de atunci de acumulare a cunoștințelor în general, cît și circumstanțele în care D. Cantemir și-a definitivat lucrarea, aflându-se departe de patrie. Evident, la data scrierii multe din cele expuse de autor nicidecum nu puteau fi verificate la fața locului sau în baza unor materiale documentare originale.

Cantemir rămînea în multe privințe omul epocii sale: conform mentalității de atunci credea în cele auzite despre fenomenele supranaturale, despre efectul descîntecelor, al vrăjilor ș.a. Însă, desigur, nu acești parametri sînt definitorii în aprecierea valorii operei cantemiriene.

Ca supliment și, în același timp, parte integrantă a **Descrierii Moldovei** este harta Țării Moldovei, alcătuită de D. Cantemir concomitent cu textul lucrării. Ea reprezintă pentru acea perioadă o mare realizare cartografică, depășind vădit nivelul științific al hărților anterioare ale Moldovei. Savantul a depus o muncă enormă la întocmirea hărții, realizată la cel mai înalt nivel de atunci al cartografiei europene. Harta Moldovei cuprinde aproape 1000 de elemente, printre care 654 de localități, inclusiv orașe și cetăți; 182 de ape – fluvii, râuri, riulețe și lacuri; împărțirea administrativă în ținuturi; munții, pădurile, cîmpiile, hotarele țării ș.a.

Această hartă, care se bucură pînă în prezent de cele mai înalte aprecieri în lumea savantă, a avut o largă circulație și utilizare în întreaga Europă. Ea a fost editată pentru prima dată la Amsterdam, în 1737. Ulterior, fiind copiată sau tirajată în mai multe variante, a fost calificată drept cea mai bună hartă geografică a Moldovei pînă în ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea. Cu părere de rău, originalul ei nu a fost deocamdată descoperit. De aceea, cînd se vorbește despre harta lui Dimitrie Cantemir, cercetătorii operează doar cu diferite variante – copii posterioare vieții autorului, mai mult ori mai puțin fidele originalului, dintre care amintim ediția de la Amsterdam, copia cartografului francez d'Anville, varianta anexată la ediția germană, lucrări cartografice la care vom reveni într-un capitol aparte.

Descrierea Moldovei, creație de prim rang în cultura românească, a cunoscut pe parcursul secolelor XVIII-XX o largă circulație în Europa, atât sub formă de manuscris, cît și în numeroase ediții, care în totalitatea lor au contribuit la cunoașterea aprofundată nu numai a celebrei scrieri cantemiriene, dar și a țării descrise. Aceste aspecte vor constitui obiectul de studiu al unor compartimente speciale ale lucrării noastre. Alături de **Istoria Imperiului Otoman**, **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor**, **Descrierea Moldovei** este lucrarea ce a contribuit mult la întărirea faimei în lume a savantului român.

3. Opera și denumirea ei

Întrucît manuscrisul original autograf definitivat al **Descrierii Moldovei** de D. Cantemir nu a fost descoperit pînă în prezent, nu putem stabili cu exactitate cum l-a intitulat inițial autorul. Denumirea **Descrierea Moldovei** (**Descriptio**

Moldaviae) este, după cum vom încerca să arătăm, doar unul din titlurile date de autor în perioada de concepere a operei, care cu timpul s-a impus tot mai mult, devenind, astfel, unanim recunoscut. Se știe că în procesul de lucru la monografia sa despre Țara Moldovei D. Cantemir a avut câteva variante de titlu, unele dintre care s-au dovedit a fi provizorii. Astfel, referindu-se la **Descriere...**, în **Hronic...** autorul o numește *Geografia noastră pentru Moldova* (p. 106), *Geografia Moldovei* (p. 131, 249), *Hotărîrea Moldovei. Cu tabla geografică* (p. 179) ori *Cartea Hotărîrii Țării Moldovei* (p. 471), iar cînd în același **Hronic...** vorbește de “boierimea Țării de Sus”, arată că “pentru podanii (supușii, populația – n.n., A.E.) Moldovei avînd noi deosebit dzis în *Descripția Moldovei* (n.n., A. E.) mai mult nu avem a zice” (p. 325)¹².

Într-un captivant studiu introductiv la **Vita Constantin Cantemirii...** Andrei Pippidi arată, pe bună dreptate, că Dimitrie Cantemir pe parcursul elaborării **Descrierii...** era în căutarea unei denumiri cît mai adecvate a operei sale. Astfel, dacă pe la 1714 Dimitrie Cantemir își intitulase lucrarea în curs de elaborare **Historia Moldaviae**, apoi în 1716 o intitulă deja **Descriptio veteris et novae Moldaviae**.¹³ Însă și această denumire s-a dovedit a fi temporară, deoarece căutările lui Dimitrie Cantemir au continuat și după data respectivă, ceea ce ne-o demonstrează titlurile din manuscrisele latine ajunse pînă în zilele noastre.

S-a constatat că nici unul din manuscrisele latine ale **Descrierii Moldovei**, cunoscute pînă în prezent, nu poartă aceste titluri. În cele ce urmează vom încerca să stabilim cum și-a intitulat D. Cantemir manuscrisul original autograf definitiv și de unde provine denumirea cea mai răspîdită și, de fapt, cea consacrată – **Descrierea Moldovei**. Cel mai vechi manuscris latin cunoscut al **Descrierii...** este cel păstrat astăzi în Arhiva Institutului de Orientalistică al Academiei de Științe a Federației Ruse, secția din Petersburg (Fond. 25, D. 7), intitulat **Demetrii Cantemiri, principis Moldaviae. Descriptio Moldaviae**. Inițial acest manuscris avea titlul **Historia Moldovei**, apoi cuvîntul **Historia** a fost înlocuit cu **Descriptio**. Deoarece manuscrisul este datat încă din timpul vieții lui D. Cantemir, nu este exclus, ca redactarea titlului să fi aparținut chiar autorului (amintim de un “autographum auctoris in margine” de pe acest manuscris).

Al doilea manuscris, deținut de aceeași arhivă, datează din 1727 fiind, prin urmare, o copie, și poartă un titlu desfășurat: **Demetrii Cantemiri, principis Moldaviae. Descripta antiqui et hodierni status Moldaviae, descripta ex apographo, quod ejus filius mecum communicavit (Dimitrie Cantemir, principele Moldovei. Descrierea stării antice și actuale a Moldovei)**.

Un alt manuscris, ce se păstrează în Biblioteca regională din Odesa (Ucraina), este intitulat **Moldaviae Descriptio in tres partes distincto**, adică **Descrierea Moldovei în trei părți distincte**.

Edițiile germane (din 1769-1770 și 1771) au fost intitulate devîindu-se de la denumirile întîlnite în manuscrisele latine ale **Descrierii Moldovei**. Denumirea pe fila de titlu: **Demetrii Kantemirs. Historische-geographische und politische Beschreibung der Moldau...** (Dimitrie Cantemir. **Descrierea istorică-geografică și politică a Moldovei**) și denumirea prescurtată de pe copertă **Beschreibung der Moldau (Descrierea Moldovei)**.

Prima ediție rusă (Moscova, 1789)¹⁴ și prima ediție românească (Mănăstirea Neamț, 1825)¹⁵, fiind traduceri ale celei germane din 1771, au reproduș și titlul acestei versiuni. Edițiile ulterioare din România, iar mai tîrziu și cele din Republica Moldova apar cu titlul propus de Constantin Negruzzi – **Descrierea Moldovei**, acesta înlocuindu-l pe cel de la 1825, **Scrisoarea Moldovei**¹⁶.

Astfel, în majoritatea edițiilor, indiferent de limba în care au văzut lumina tiparului, lucrarea a rămas ca **Descrierea Moldovei**.

Sistematizînd cele expuse mai sus, ajungem la concluzia că **Descriptio Moldaviae (Descrierea Moldovei)** nu este altceva decît una din variantele de titlu propuse chiar de Dimitrie Cantemir în procesul compunerii și definitivării scrierii sale. Așadar, titlul lucrării pare să fi fost dat de autor, la redactarea efectuată în manuscrisul original autograf, și să se fi încetățenit mai tîrziu pe deplin în știință și în numeroase manuscrise și ediții.

4. Considerente privind data elaborării *Descrierii Moldovei*

Istoria cunoaște mai multe opere notorii, care au fost scrise într-o perioadă extrem de scurtă. **Descrierea Moldovei** poate servi drept exemplu în acest sens. Majoritatea absolută a cercetătorilor susține, cu argumente concludente, precum că **Descrierea Moldovei** a fost elaborată între anii 1714 și 1716¹⁷, înaintea **Hronicului...**¹⁸, pe când unii cercetători consideră că lucrarea a fost terminată pînă la stabilirea lui D. Cantemir în Rusia¹⁹. Există și o altă opinie, conform căreia, deși D. Cantemir în linii mari încheiase lucrul la **Descriere...** prin 1716, totuși, a continuat să revină la ea cu precizări pînă prin 1718²⁰. În ceea ce ne privește, considerăm că descrierile minuțioase ce apar pretutindeni în opera dată, caracterul ei vast nu ne permit să susținem că a fost concepută fără o pregătire temeinică și îndelungată. Anume acest fapt i-a determinat, probabil, pe unii cercetători să admită că lucrarea a fost gîndită și proiectată în întregime în timpul aflării lui D. Cantemir în scaunul domnesc (1710-1711) sau chiar mai înainte. Se pare că asemenea lucrări cu caracter fragmentar, cum ar fi **De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus (Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei)** și **Historia moldo-vlahica**²¹, care pot fi date cu dificultate, ar putea reprezenta, în viziunea noastră, variante și fragmente preparatorii care au condus în cele din urmă atît la ideea elaborării, cît și la realizarea propriu-zisă a scrierilor fundamentale de mari proporții: **Descrierea Moldovei** și **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor**²². Întocmirea acestor scrieri poate fi calificată drept rezultat al unor investigații de durată ale lui D. Cantemir în trecutul și prezentul patriei sale, Țara Moldovei, și ale poporului român în general.

Reflectînd asupra lucrării cantemiriene **De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus**²³, reputatul cantemirolog român Virgil Cândea notează între altele: „sfîrșitul brusc al textului arată că ne aflăm în fața unei încercări abandonate, care nu și-a aflat în forma inițială locul în alcătuirile ulterioare ale lucrării principelui. Intenționa autorul să folosească părți din această lucrare pentru o formă dezvoltată din **Descrierea Moldovei**?” Același cercetător răspunde, în opinia noastră întru totul judicios la întrebare, arătînd că „așa s-ar părea după indicația autografă de la fila 153, sus (este vorba de manuscrisul latin al lucrării **De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus – n.n., A.E.**), pe marginea paragrafului privind originea latină a limbii române... Acest capitol este al patrulea din partea a treia a **Descrierii**. Spre o relație între cele două scrieri (**De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus** și **Descrierea... – n.n., A.E.**) ne orientează însuși textul primului capitol din partea întîii a **Descrierii**²⁴. Despre legătura organică între aceleași opere cantemiriene ne vorbesc și editorii scrierii **De antiquis...** Ei comentează același text de la fila 153 cu nota marginală a lui Dimitrie Cantemir, „ceea ce demonstrează strînsa relație dintre textul de față și geneza **Descrierii Moldovei**”²⁵.

Să apelăm, spre exemplu, și la harta Moldovei, alcătuită și anexată la manuscris de D. Cantemir. Desigur, autorul a putut recurge la lucrări cartografice mai vechi, care existau pe atunci în Europa. S-a constatat însă că el nu a copiat documentele respective, ci a avut o atitudine deosebit de critică față de aceste izvoare, arătînd că toate hărțile din trecut ale Moldovei au fost întocmite „absurd și eronat”²⁶. Astfel, se admite că autorul ar fi efectuat unele lucrări și măsurări pe teren, de unde am putea conchide, că în timpul aflării sale în Moldova (atît în perioada celor două domnii ale fratelui său Antioh, cît și a scurtei sale domnii) Dimitrie Cantemir a elaborat unele schițe pregătitoare pentru viitoarea hartă a Moldovei.

Se presupune, de asemenea, că tot în timpul aflării sale, în cîteva rînduri, în Moldova, D. Cantemir s-ar fi folosit de documente de arhivă din cancelaria domnească și în baza unor extrase din ele a putut indica în lucrarea sa, în fapte și cifre concrete, tributul plătit Imperiului Otoman de Țara Moldovei în diferite epoci. Iar în capitolul din **Descrierea Moldovei**, consacrat ceremonialului de

investitură la Poartă a domnitorilor Moldovei, autorul face o expunere atît de precisă, încît citează cuvînt cu cuvînt un număr mare de formule complicate, ce se rosteau cu asemenea ocazii, iar inscripția de pe o lespede de piatră, descoperită nu departe de Galați în timpul vieții lui D. Cantemir, este reprodușă textual în **Descriere...**

Vasile Harea aduce precizări importante asupra faptului că Dimitrie Cantemir, în perioada aflării sale ca ostatic sau reprezentant al fratelui său Antioh pe lîngă Poarta Otomană (în anii 1688-1710), a avut parte de șederi destul de îndelungate în Moldova. Într-un studiu cercetătorul demonstrează precum că D. Cantemir a stat la Constantinopol de fapt nu 22 de ani, ci doar 18 (trei ani între 1688 și 1691; șase ani între 1693 și 1699 și nouă ani între 1701 și 1710)²⁷. Celălalt interval de timp, în total patru ani, cărturarul nostru s-a aflat în patrie, timp în care s-a dedat ocupațiilor științifice menționate mai sus. Astfel, în perioada unei reveniri la Iași, tînărul Dimitrie participă alături de tatăl său la expediția seraschierului Daltaban spre Soroca²⁸, moment reflectat și în **Viața lui Constantin Cantemir**. Probabil, asemenea acțiuni i-au oferit viitorului autor prilejul să cunoască în detaliu pe teren realitățile patriei sale. V. Harea mai observă că în biografiile lui D. Cantemir sînt menționate și alte călătorii de durată ale cărturarului în Țara Moldovei²⁹. În timpul unei șederi la Iași, de exemplu, este văzut în 1699 de către solul polonez Rafael Leszczynski, acesta caracterizîndu-l drept o persoană deosebit de cultă, care vorbește curent limba latină³⁰.

Prin urmare, D. Cantemir, adunînd astfel de materiale încă pînă la stabilirea sa în Rusia, urmărea un scop bine determinat în vederea elaborării unei sau cîtorva lucrări științifice despre Țara Moldovei, despre istoria, cultura și civilizația poporului român în general. Faptul îl denotă, credem noi, atît bogăția și varietatea materialului, cît și precizia informației, cunoașterea profundă, detaliată a datelor istorice, etnologice, culturale și bisericești ale Moldovei.

Deosebit de interesantă, în acest context, ni se pare și ipoteza cercetătoarei Maria Holban, care presupune că D. Cantemir, cunoscînd operele lui Miron Costin **De neamul moldovenilor** și **Poema polonă**, încă prin 1700 ar fi încercat să scrie o lucrare asemănătoare cu cele ale vestitului cronicar moldovean. „S-ar putea ca și acea lucrare pe care o va propune el Academiei din Berlin în 1714, «scrisă în limba țării și care urmează să fie tradusă», să nu fie o simplă traducere a scrierii lui Miron Costin **De neamul moldovenilor**, cum a fost ispitit să creadă P. P. Panaitescu, ci o încercare efectivă de reluare a temei acestuia...”³¹.

Așadar, se poate afirma cu certitudine că D. Cantemir își pusese în gînd să scrie o serie de lucrări despre trecutul și prezentul poporului și ale patriei sale cu mult înainte de 1714. În acest scop, pe parcursul anilor a acumulat un bogat material documentar, pe care în bună parte l-a luat cu el în Rusia și l-a utilizat cu multă pricepere ulterior. În caz contrar, ar fi prea puțin întemeiat să admitem că marele cărturar s-a bazat în principal pe memorie (chiar dacă avea o memorie excepțională) și pe mărturiile unor boieri ce-l însoțiseră în Rusia.

Este greu de presupus că din acele timpuri, adică pînă la stabilirea sa în Rusia, D. Cantemir își dădea bine seama cu ce se va solda munca sa grea și migăloasă de nesfîrșite căutări privind trecutul și prezentul patriei. Un lucru, însă, e cert: că aceste investigații l-au pasionat permanent și le făcea cu mare dăruire de sine, acumulînd cu multă răbdare tot ce se putea afla referitor la istoria și starea de lucruri de la intersecția secolelor XVII-XVIII în Țara Moldovei. Probabil, tot atunci îi încolțise în minte gîndul de a-și dedica întreaga viață și activitate celui mai mare scop – luptei pentru eliberarea Moldovei de sub nesuferita stăpînire otomană, gînd pe care îl tănuise cu grijă mulți ani, dar pentru a cărui realizare D. Cantemir acumula cunoștințe și puteri.

Elaborarea și redactarea definitivă a **Descrierii Moldovei**, după cum mărturisește personal D. Cantemir, precum și a altor materiale documentare, au avut loc, totuși, în Rusia. Dintr-o scrisoare de la începutul anului 1714, adresată corespondentului său berlinez, probabil reprezentant al Academiei

din Berlin, ne dăm seama că savantul român nu poate propune acestuia decât o lucrare ce amintește vag de viitoarea **Istorie a Imperiului Otoman** și alta ce avusese drept model **De neamul moldovenilor** de Miron Costin, deoarece D. Cantemir, după cum s-a constatat mai târziu, luase cu sine în Rusia o copie a lucrării din urmă³².

La 31 mai 1714, pe cînd aveau loc dezbaterile în vederea primirii lui D. Cantemir în calitate de membru titular al Academiei din Berlin, în procesul-verbal al ședinței Secției literar-orientalistice a instituției în cauză se spune doar că prințul Dimitrie are “o istorie completă a împăraților turci cu portretele lor, pe care, tradusă în latinește, vrea să o editeze cu observații scurte”. La aceeași ședință se acceptă oferta de primire a lui D. Cantemir ca membru titular al Academiei din Berlin și “i se cere să comunice o informație demnă de încredere cu privire la adevărata situație și la granițele principatelor române Valahia și Moldova, în privința cărora geografii sînt atît de deosebiți (în păreri – *n.n.*, *A.E.*)”³³.

Prin urmare, aceste informații par să arate că D. Cantemir a început întocmirea **Descrierii Moldovei** în baza materialelor acumulate mai înainte, aproximativ în a doua jumătate a anului 1714. P. P. Panaitescu arăta, pe bună dreptate, că, deși a fost începută după **Istoria Imperiului Otoman**, **Descrierea Moldovei** a fost terminată înaintea acesteia. În **Istoria Imperiului Otoman** D. Cantemir amintește de cartea sa de geografie a Moldovei, spunînd, că în scurt timp aceasta va vedea lumina tiparului, ceea ce însemna că elaborarea ei, cel puțin în linii mari, era deja încheiată. Și deoarece **Istoria Imperiului Otoman**, precum arată P. P. Panaitescu, a fost definitivată după luna august și înainte de 14 noiembrie 1716³⁴, apoi **Descrierea Moldovei** a fost finalizată ceva mai înainte, dar tot în același an, 1716. Urmînd șirul precizărilor, același cercetător afirmă că lista domnitorilor Moldovei, pe care o prezintă D. Cantemir în **Descrierea Moldovei** ajunge în ordine cronologică pînă la domnia a treia a lui Mihai Racoviță (25 decembrie 1715 – 5 ianuarie 1716). Despre această domnie, care continua pe atunci, autorul nu spune nimic, dovadă că era încă la începutul ei³⁵. Așadar, **Descrierea Moldovei** a fost definitivată mai curînd în prima jumătate a anului 1716. În deplină concordanță cu această opinie este și textul latin al **Istoriei Imperiului Otoman**, lucrare definitivată către sfîrșitul lui 1716, în care autorul menționează **Descriptio Moldaviae** ca pe o scriere încheiată ceva mai înainte³⁶. Încercînd să determine consecutivitatea elaborării lucrărilor dedicate Țării Moldovei, Dan Slușanschi conchide că Dimitrie Cantemir mai întîi a întocmit **Harta Moldovei**, apoi forma românească a textului **De origine nostrae gentis**, după care au urmat **De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus** – capitolul I al **Descrierii...** cu scurte note, apoi varianta aceluiași capitol cu adnotări marginale mai ample, după care vine o primă variantă a **Historia Moldo-Vlahica**, cu adnotări marginale adăugate imediat. Abia după aceasta, susține Dan Slușanschi, vine în ordine cronologică **Descriptio Moldaviae**, care presupune mai multe faze de lucru, deocamdată nedefinite. Atestăm ulterior a doua variantă a lucrării **Historia Moldo-Vlahica** cu adnotări finale, cu numeroase citate din izvoare, noi referiri interioare ș.a. În cele din urmă, a fost elaborat **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor**, tradus și dezvoltat după **Historia Moldo-Vlahica**, a doua variantă, sau fiind o ipotetică reluare pe curat a acesteia³⁷.

Avînd în vedere că **Descrierea Moldovei** era întocmită concomitent cu **Istoria Imperiului Otoman** (în manuscris – 1018 pagini), cu **Hronicul...** (alte peste 1000 de pagini), putem admite că **Descrierea Moldovei** este una dintre acele opere geniale, realizate într-un timp extrem de scurt: a doua jumătate a anului 1714 – prima jumătate a anului 1716. Și dacă scrierea propriu-zisă a lucrării a durat un timp relativ scurt, perioada de acumulări, care a precedat geneza ei, a fost mult mai mare. Se prea poate că ea a început pe timpul cînd Dimitrie Cantemir făcea studii sub îndrumarea lui Ieremia Cacavelas și a durat pînă în 1711, cînd marele nostru gînditor a fost nevoit să-și părăsească patria.

(Va urma)

NOTE

¹ Ion Neculce. *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de Iorgu Iordan, București, 1959, p. 258.

² Vasile Coroban. *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist*, Chișinău, 1973, p. 12.

³ Nicolae Iorga. *Originalitatea lui Dimitrie Cantemir*, București, 1935.

⁴ Vasile Netea. *Descriptio Moldaviae*, în *Luceafărul*, București, 1967, nr. 8, p. 3.

⁵ M. Nicolescu. *Personalitatea lui Cantemir*, în *300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir*, București, 1974, p. 12.

⁶ D. Cantemir. *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1982, p. 156-157.

⁷ Nicolae Iorga. *Practica Domnească a unui ideolog: Dimitrie Cantemir*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom XVI, București, Ședința de la 12 Aprilie 1935, p. 1-9. (211-219); V. N. Ermuratschi. *Dimitrie Cantemir*, Chișinău, 1978, p. 60-61.

⁸ Д. М. Лебедев. *География в России Петровского времени*, Москва-Ленинград, 1950, с. 328-331.

⁹ În realitate Ștefan cel Mare era al III-lea voievod cu acest nume, după Ștefan I (circa 1394-1399) și Ștefan al II-lea (1433-1435, 1442-1447), fiul lui Alexandru cel Bun.

¹⁰ Considerat în Biserica catolică drept Sinod ecumenic.

¹¹ Dimitrie Cantemir. *Descriptio Moldaviae*, București, 1973, p. 16-17, 19, 34, 38; Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*. Trad. de Petre Pandrea cu o prefață de C.I. Gulian, București, 1956, p. 10. În această perioadă în Rusia au fost traduse și editate o serie de importante lucrări geografice din știința vest-europeană: *География или краткое земного круга описание*, Москва, 1716. Autorul și traducătorul nu sînt indicați; Верный Бернгард. *География генеральная*, Москва, 1718. Traducere din limba latină; Иоганн Гибнер. *Земноводного круга описание*, Москва, 1719. Traducere din limba germană.

¹² D. Cantemir. *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, București, 1901. Cîteva referințe la *Descrierea Moldovei* aflăm și în *Istoria Imperiului Otoman*, dar nimic concludent referitor la denumire.

¹³ Andrei Pippidi. *Introducere*, în *Dimitrie Cantemir. Opere complete*, vol. VI, tom. I, București, 1996, p. 36.

¹⁴ Дмитрий Кантемир. *Историческое, географическое и политическое описание Молдавии*, Москва, 1789.

¹⁵ Cantemir Dimitrie. *Scrisoarea Moldovei*, Mănăstirea Neamț, 1825.

¹⁶ Este vorba despre cea de-a doua ediție în limba română (efectuată de cunoscutul clasic al literaturii române Constantin Negruzzi la Iași, în 1851), care apare pentru prima dată cu titlul *Descrierea Moldovei*.

¹⁷ P.P. Panaitescu. *Contribuții la opera geografică a lui Dimitrie Cantemir*, București, 1928, p.7, nota 4; George Pascu. *Note despre Cantemir (Descrierea Moldovei)*, în *Revista critică*; București, 1928, nr. 4, p. 231-232; A. Borșci. *Dimitrie Cantemir și opera sa "Descrierea Moldovei"*, în *Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei*. Chișinău, 1957, p.11; P. P. Panaitescu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958; B.H. Ермуратский. *Дмитрий Кантемир и его „Описание Молдавии“*, в кн.: *Дмитрий Кантемир „Описание Молдавии“*, Кишинев, 1973, p. XIV.

¹⁸ Vezi, de exemplu: Dan Slușanschi. *Introducere*, în *Dimitrie Cantemir. Opere complete*, vol. IX, partea I, București, 1983, p. 12, 18.

¹⁹ G. Vâlsan. *Opera geografică a principelui Dimitrie Cantemir*, Cluj, 1926; D. Bădărău. *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, București, 1964, p. 167-168.

²⁰ Maria Holban. *Introducere*, în *Dimitrie Cantemir. Descriptio Moldaviae*, București, 1973, p. 7-15.

²¹ Aceste opere sînt incluse în *Dimitrie Cantemir. Opere complete*, vol. IX, partea I, București, 1983.

²² Abordînd problema datării **Hronicului...**, Stela Toma, sprijinindu-se chiar pe spusele lui Dimitrie Cantemir, arată că, deși elaborarea propriu-zisă a operei date a durat un timp relativ scurt, acestei munci i-a precedat o îndelungată perioadă de acumulări

(Stela Toma. *Studiu Introductiv*, în Dimitrie Cantemir. *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, vol. I, București 1999, p.VI-IX). Academicianul Virgil Cândea, atingând problema limitelor cronologice ale elaborării *Descrierii...* precum și a altor opere cantemiriene dedicate istoriei și civilizației românești (*De antiquis...*, *Historia moldo-vlahica*), consideră că acestea din urmă trebuie plasate cronologic între *Descriere...* și *Hronic...* (Virgil Cândea. *Un proiect cantemiresc abandonat*, în *Manuscriptum*, 1976, An. VII, nr. 2 (23), p. 9). Indiferent însă de ordinea în care au fost realizate aceste patru lucrări, putem observa cu ușurință că ele au fost scrise între 1714 și 1718. Prin urmare, aceste opere de proporții considerabile au fost elaborate într-un termen extrem de limitat. Să nu uităm totodată că de aceeași perioadă ține și elaborarea *Istoriei Imperiului Otoman*. Or, toate acestea ne fac să considerăm că perioada respectivă a fost cea mai fructuoasă din întreaga activitate cărturărească a lui Dimitrie Cantemir.

²³ Tradusă și publicată în variantă de revistă, text paralel în limba latină și în română de Dan Slușanschi și Radu Lăzărescu (*Manuscriptum*, 1976, An. VII, nr. 2 (23), p. 10-26; nr. 3 (24), nr. 4 (25), p. 15-27; 1977, An. VIII, nr. 1 (26), p. 95-106; nr. 2(27), p. 17-36) și în Dimitrie Cantemir. *Opere complete*, IX, Tomul I. Ediție îngrijită de Virgil Cândea, București, 1983, p. 27-123.

²⁴ Virgil Cândea. *Un proiect cantemiresc abandonat*, în *Manuscriptum*, 1976, An. VII, nr. 2(23), p. 8-10.

²⁵ Dimitrie Cantemir. *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus*. Ediție de Dan Slușanschi și Radu Lăzărescu, în *Manuscriptum*, 1976, An. VII, nr. 3 (24), p. 25, nota 77.

²⁶ D. Cantemir. *Istoria Imperiului Otoman. Creșterea și scăderea lui. Trad. în română de Dr. Ios. Hodosiu*, București. Partea I, 1876, p. 177. Recent a văzut lumina tiparului ediția facsimil a originalului în limba latină a acestei opere: Demetrii Cantemirii. *Incrementorum et decrementorum aulae othmannicae libri tres*, București, 1999, 1064 p.

²⁷ Vasile Harea. *Primele trei biografii ale lui D. Cantemir*, în Vasile Harea. *Dimitrie Cantemir și fiul său Antioh*, Iași, Editura Universității "Al. I. Cuza", 1999, p. 27.

²⁸ Ibidem, p. 28.

²⁹ Ibidem.

³⁰ P.P. Panaitescu. *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, p. 115.

³¹ Maria Holban. *Introducere*, în Dimitrie Cantemir. *Descriptio Moldaviae*, București, 1973, p. 25.

³² P. P. Panaitescu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*. București, 1958, p. 149; O. Densusianu. *Noțițe asupra lui Dimitrie Cantemir*, în *Revista de critică literară*, II, 1894, p. 66-67; D. Bădărău. *Dimitrie Cantemir – academician*, în *Revista de filozofie*, 1966, nr. 9, p. 1001-1009.

³³ E. Pop. *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*, în *Studii. Revistă de istorie*, 1969, nr. 5, p. 825-847; T. Trușter. *Aspecte inedite privind relațiile lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin*, în *Forum. Revista învățământului superior*, București, 1971, nr. 10, p. 77-81.

³⁴ P. P. Panaitescu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 149.

³⁵ Ibidem.

³⁶ M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru. *Dimitrie Cantemir, istoric al Imperiului Otoman*, în *Studii. Revistă de istorie*, București, 1973, nr. 5, p. 983.

³⁷ Dan Slușanschi. *Introducere*, în Dimitrie Cantemir. *Opere complete*, vol. IX, tom. I, București, 1983, p. 19.

Lucia ȚURCANU

“**MOARTEA
AUTORULUI**” ÎN
POSTMODERNITATE
PRO ȘI CONTRA
ÎN OPERA LUI BORGES

*“Dacă spațiul este infinit,
ne aflăm în oricare punct
al spațiului. Dacă timpul
este infinit, ne aflăm în
oricare punct al timpului”.*

(Jorge Luís Borges)

Prozatorul argentinian Jorge Luís Borges elaborează o operă ce oferă multiple posibilități de interpretare și reflectă multidimensional existența omului contemporan, fiindă problematică, eu dedublă, căutător al sinelui sau al Divinității, cu numeroase aspirații și fobii. Lumea transformată într-o imensă bibliotecă, labirintul ontologic, imposibilitatea trăirii imediate și culturalizarea sentimentelor umane, viața și moartea, perenul și efemerul, visul și veghea sînt cîteva dintre problemele ce îl preocupă pe Borges. Concomitent, scriitorul se arată interesat de propria scriitură, de relația personaj-autor, de comunicarea cititorului cu cartea.

Întrunind elemente clasiciste, romantice, baroce, textele lui Borges sînt reprezentative și pentru fenomenul trecerii de la structuralism la poststructuralism, al intrării în postmodernism sau al “decentrării structurii”.

În plină epocă a “pluralității”(1), epocă ce se lasă cucerită de modelele **diseminării**, Jorge Luís Borges transpune poetic constatarea lui Jean-Louis Baudry referitoare la legătura între “disparația” Autorului și nihilismul metafizic de sorginte nietzscheană: “...după sau înainte de moarte, [Shakespeare] s-a pomenit odată în fața lui D-zeu și i-a spus: *Eu, care în van am fost atîția*

oameni, doresc să fiu doar unul și eu însumi. Glasul lui D-zeu răspunde din mijlocul unui vârtej: *Nici eu nu sînt; și eu am visat lumea așa cum tu îți ai visat opera, iubite Shakespeare, iar între înfățișările visului meu te afli tu, care ești, ca și mine, mulți și nimeni”* (**Everything and nothing**). Este comunicată, în aceste rînduri, “dimensiunea fractală” (2) a eroului borgesian. Puține sînt cazurile cînd personajul nu trăiește drama propriei identități, sau nu luptă cu *alter-ego*-ul, pentru a-și regăsi *sinele*. Eroul lui Borges este construit fractural, asemenea unei păpuși rusești; el descoperă în interiorul său o pluralitate de voci, care, succedîndu-se permanent, catalizează confuzia între persoană și mască, sfidînd bornele dintre eul real și eul inventat, imaginat sau defulat.

În volumele **Aleph**, **Făuritorul**, **Relatarea lui Brodie**, **Cartea de nisip**, **Memoria lui Shakespeare**, se produce un adevărat “joc al alterității” (3). Afirmății de tipul “Eu sînt Vincent Moon”, “Eu sînt Funes”, “Eu eram el” sînt dovada diseminării eului-narator. Borges renunță la “el”, ca “principal mijloc de a controla lumea așa cum vrea”(4), și acceptă “eul” polifonic.

Atestăm diferite mijloace de scindare/dedublare a eului. Datorită oglinzii, bunăoară, se produce determinarea reciprocă de roluri; “masca” își cîștigă autonomia față de chip sau, mai mult, chipul ajunge să derive din mască. Visul, mai exact coșmarul, oferă șansa cunoașterii monstruosului, a inexplicabilului din fiecare “eu”. Astfel se realizează tendința de recunoaștere a “sine”-lui în ceilalți. Această relație pluridimensională – Eu-Acela, Eu-Tu – este abordată de Martin Buber: “Nu există nici un eu în sine, afirmă filozoful, ci numai eu din cuvîntul fundamental Eu-Tu, și Eu din cuvîntul fundamental Eu-Acela” (5).

În structura diegezei borgesiene, relația se stabilește între eul narator și “măștile” pe care și le pune acesta de fiecare dată cînd vrea să relateze una din tainele propriului “nepătruns”. În accepția pe care i-o dă Borges, rimbaudiana “*Je est un autre*”

ar deveni “*Je est aussi les autres*”, eul asumîndu-și experiența celorlalți și etalîndu-și conștiința palimpsestică. Una din finalitățile acestui joc al identității ar fi cunoașterea integrală a sinelui, prin anularea convenției crono- și topo-grafice.

Un alt obiectiv al alternanței identitare rezidă în tendința prozatorului de a diminua rolul demiurgic al autorului în originarea textului literar. Eul auctorial se vrea dispărut. El renunță la omniprezență și omnisciență; se oferă locul personajului-narator ca principiu inițiator, ca “pol al narațiunii și al acțiunii” (6). Cunoașterea evenimentelor încetează să fie rezervată numai autorului și devine accesibilă personajului. Asistăm la **decentrarea structurii**, ca rezultat al unei mișcări care, după Jacques Derrida, este “rupere de sine însuși a identicului, ieșire a lui în afară, punere a lui Același drept Altul, ca diferență” (7). Vocea auctorială devine, în acest caz, vocea naratorului, producîndu-se, conform concepției lui Roland Barthes, “moartea Autorului”. În discursul narativ sînt implicați “autori de gradul II”, iar marele Autor devine “tu” căruia i se adresează naratorul, și se transformă în interlocutor, martor-ascultător, prezența sa făcînd parte din ritualul narării. Personajele, la rîndul lor, sînt subiecte ale enunțării. Referindu-se la această diminuare a subiectivității auctoriale, Roland Barthes observa că “scriitorii nu trebuie să fie considerați decît ca niște participanți la o activitate care îi depășește ca indivizi, la fel cum, în societățile numite primitive, vrăjitorul participă la o funcție magică, singură funcția poate să constituie obiect al unei științe” (8).

În proza lui Borges, autorul se retrage demonstrativ în culise, lăsîndu-și personajele să-și povestească istoriile. În majoritatea lucrărilor, personajele nu acționează, ci narează fapte și evocă figuri umane.

Un exemplu elocvent l-ar constitui *Omul din colțul străzii roșietice*, o povestire din volumul **Istoria universală a infamiei**, în care impresionează acest schimb al rolurilor: autor, narator, personaj. Eul din

debutul lucrării se vrea ascultător, deci obiect în actul narării: “*Mie, mai întîi de toate, să mi se vorbească despre Francisco Real*”. Pe parcurs, însă, el își asumă și rolul de narator, reconstituind evenimentele, ca în final să se adreseze către un ascultător neimplicat pînă acum în enunțare: “*Și-atunci, Borges, am scos din nou cuțitul scurt și tăios pe care-l purtam aici, în tivul vestei, sub subsuoara dreaptă, l-am cercetat și era ca nou, fără nici o pată de sînge*”. Personajul-narator se vrea, astfel, modelator al autorului; narînd, implicîndu-l deci ca martor, el și-l creează ca autor.

Personajul trăiește criza propriei identități. Inițial, el povestește istoria cuiva, ca, în final, acest cineva să se dovedească a fi însuși povestitorul: “*...eu sînt ceilalți, fiecare om este toți oamenii, Shakespeare este, într-un anumit mod, mizerabilul John Vincent Moon [...] Eu sînt Vincent Moon*”. Adresarea către un ascultător real e prezentă și în **Forma spadei**: “*Borges: dumitale, care ești un necunoscut, ți-am făcut această mărturisire*”.

Într-un interviu, J. L. Borges constata: “*Nu, n-am creat nici un personaj. Era întotdeauna același bătrîn Borges ușor deghizat*”. Se produce deci o diseminare programată a autorului. Acesta, creîndu-și personajele, pătrunde în text pentru a fi modelat, re-creat de ele. El renunță la capacitățile sale demiurgice, permițîndu-le personajelor să-i inoculeze imagini și istorii.

Personajul Borges, pasiv de cele mai multe ori, are însă conștiința scriitorului, a creatorului de texte. El nu renunță, de fapt, la funcțiile sale auctoriale. În parabola “**Borges și eu**”, se insistă asupra dedublării, a scindării într-un eu care trăiește, contemplă și într-un eu care plămăiește literatură, spre a justifica prezența celui alt. Dispariția autorului / personajului Borges din text devine imposibilă, or inventînd lumi, acesta se re-creează pe sine.

“Moartea Autorului”, care înseamnă, de fapt, diseminare, la

Borges, nu vine să accentueze criza modernistă, ci s-o pună, la modul postmodernist, sub semnul îndoielii. Prozatorul constată că Autorul nu trebuie să dispară, ci să-și re-modeleze conștiința.

Moartea autorului-păpușar (creator de destine) s-a produs cu adevărat; se impune epoca autorului-scriptor (creator de texte). De aceea autorul Borges nu iese în afara lumii pe care o prezintă, ci alcătuiește, împreună cu ea, un univers al posibilului și imposibilului, al verosimilului și neverosimilului. Borges renunță la hotarul dintre lumea reală și carte. Universul însuși fiind o bibliotecă, livrescul cu realul se confundă. Datorită acestui fapt, e posibilă prezența lui Borges în text, în toate trei ipostazele: omul, autorul, personajul.

Poststructuralistul Jacques Derrida vorbea despre un raport, mereu schimbător, între o prezență și o absență a Autorului în cadrul Fiecărui text. Anume acest raport caracterizează proza lui Borges. Nu se produce o "moarte" exclusivistă a autorului, dar nici nu se reabilitează conceptul subiectivității. Literarul și biograficul

se întâlnesc pentru a face posibilă "reîntoarcerea Autorului" (Roland Barthes). Textul, pentru Borges devine biografie, tot așa cum biografia devine text. Autorul, parte din fiecare dintre personaje, nu le manipulează, ci le permite să se "automanifeste", el fiind doar martor, intermediar pasiv între personajul-narator și lector.

BIBLIOGRAFIE:

1. Gianni Vattimo, *Sfârșitul modernității*, Constanța, Pontica, 1993, p. 186.
2. Ion Manolescu, *Călătorie pe continentul fractal // "Echinoc", nr. 4-5-6, 1997, p. 24-25.*
3. Maria Șleahțișchi, *Jocurile alterității*, Chișinău, Cartier, 2002.
4. Roland Barthes, *Scritura romanului // Romanul scriiturii*, București, Univers, p.57.
5. Martin Buber, *Eu și tu*, București, 1992, p. 30.
6. Claude Bremond, *Logica povestirii*, București, Univers, 1981, p. 399.
7. Jacques Derrida, *Scritura și diferența*, București, Univers, 1998, p. 390-391.
8. Roland Barthes, *Scritori și scriitori, // Romanul scriiturii*, ed. cit., p. 127.

Pompei și Vezuviul

Vitalie RĂILEANU

RECEPTIVITATE ȘI CUNOAȘTERE

Editarea volumului II al manualului-crestomație **Literatura română veche**, elaborat de conferențiarul universitar Gheorghe Dodiță, a completat fericit un gol existent de mai mult timp în Republica Moldova la capitolul literatura medievală.

În derutanta policromie a tipăriturilor menite atât universităților, cât și școlilor de astăzi, doar ochiul atent al cititorului familiarizat cu problema disciplinei discerne, din când în când, și apariții notabile. Un exemplu elocvent ne poate servi și volumul apărut la Centrul Editorial al Universității de Stat din Moldova și căruia îi consacram însemnările de față.

Pe parcursul secolelor s-a constatat că o carte se recomandă singură prin conținutul său și prin utilitate. Expunerea istoriei literaturii române

vechi s-a făcut în numeroase rînduri pe secole, personalități sau curente. Pornind de la afirmația că secolul este o unitate calendarico-istorică destul de comodă, am putea adăuga că el (*secolul*) nu exprimă întotdeauna măsura reală de împărțire a evoluției faptelor. De multe ori evenimentele, cu efectul lor, depășesc datele rigide, fixe ale cronologiei. Am mai insistat și asupra faptului că istoria literară nu poate fi considerată o galerie de portrete și nici o simplă expunere de fapte, evenimente, idei etc.

Manualul-crestomație la care ne referim se adresează deopotrivă profesorilor din instituțiile de învățământ superior și preuniversitar, oferindu-le fragmente de texte vechi, foarte bine selectate, și studenților, liceenilor, care au la dispoziție informația esențială, redată într-o formă concretă, de care au nevoie la realizarea unor lucrări de sondaj, teze, examene de curs etc. De la lectura primelor pagini găsești în volumul recenzat de noi un bogat material ilustrativ: tabele sinoptice, frontispicii ale cărților vechi, portrete, mostre de caligrafie slavonă și greacă, scheme, foi de titlu ș.a. asemenea.

Conceput în conformitate cu actualele cerințe didactice universitare și liceale, conținutul, riguros structurat, vizează specificul literaturii medievale de la începutul secolului al XVII-lea pînă la punerea în circulație și la noi a cărților populare din veacul respectiv. Autorul, conf. univ. Gh.Dodiță, filtrează o bogată informație: bibliografia selectivă însușează 24 de titluri, iar izvoarele de referință, sintezele fiind 40 la număr.

Chiar dacă nici în hainele străine ale limbilor slavonă sau elenă, n-au lipsit câteva monumente de aleasă spiritualitate, cum este cazul faimoaselor *Învățăturile ale lui Neogoe Basarab către fiul său Theodosie* (1518-1521), operă moralizatoare, oarecum în genul *Principelui* lui Machiavelli (vezi Gh.Dodiță, *Litera-*

tura română veche, vol. I, Chișinău, 2000, p. 149), adevărata literatură veche se datorează scriitorilor bisericești și cronicarilor care s-au exprimat în limba autentică a neamului românesc. În paginile manualului autorul insistă asupra modelelor de texte desăvârșite, ce au introdus în vechile tipare o multitudine de calități estetice și modalități de artă literară, care vor pregăti terenul pentru apariția celor dintii manifestări ale creației originale în accepția modernă a cuvîntului. Dintre numeroasele traduceri religioase ieșite de sub pana lui Simion Ștefan în Transilvania, Udriște Năsturel în Muntenia și Varlaam în Moldova, al cărei mitropolit era, edificatoare rămîne **Cazania** sau **Carte românească de învățătură** (1643, p. 3-34), la care trebuie adăugată, după încă 30 de ani, **Psaltirea în versuri** a celui alt mitropolit al Moldovei, Dosoftei, înzestrat poet și prozator, precum și **Biblia de la București** (1688), în traducerea fraților cărturari Greceanu, toate constituind un temeinic suport al viitoarei limbi române literare.

În ediția respectivă, Epoca marilor cronicari (secolul XVII) alcătuiește momentul de vîrf al manualului-crestomație (p. 70-254), grație selectării fragmentelor istorice și noutății abordării unor căi fecunde în cercetarea textului vechi românesc. E remarcabil faptul că volumul nu este doar o însumare a unor texte din lucrările similare: viața și activitatea înaintașilor, respectiv, operele selectate ca reprezentative beneficiază de comentarii pertinente.

Urmărind istoria țării, nu a domniilor, cu atît mai puțîn a unei familii, letopisețele moldovene din secolul al XVII-lea sînt grupate pe principiul continuității care funcționează însă exclusiv la nivelul cronologiei, hașurînd cu șirul anilor considerabile discontinuități stilistice. O altă zonă de interes relevă fiecare din cronici, chiar dacă ar fi să nu angajăm în argumentație decît cele dintii reacții de lectură. În felul dat, pe mari spații,

întîiul letopiseț scris în limba română de Grigore Ureche ilustrează stadiul de excelență al narațiunii lineare, fragmentele selectate sînt întemeiate pe înscrierea de acte (p. 82-83; 86-100; 110-123), pe cînd în cronica lui Miron Costin (p. 150-176) se simte peste tot un gust al problematizării, al identificării cauzelor, al explicării înfrîinate doar de tot atît de puternica aspirație constructivă, în care este implicată o mare încărcătură afectivă. Evenimentul de ordin istoric, expus răs-picat, în cea mai bună tradiție latină de către Gr.Ureche, reconstituit cu rîvnă și intenție compozițională de M.Costin, impresionează în mod deosebit. Necesitatea suplinirii unor informații care poate lipsesc studentului sau chiar și lectorului de astăzi nu mai trebuie argumentată. În cartea conferențiarului Gh.Dodiță, această necesitate este întărită de convingerile sale. Obiectivul real al unui manual este acum, la noi în mod special, așa cum spune autorul, de a "încerca o reevaluare și reconsiderare a întregului nostru patrimoniu spiritual" (**Literatura română veche**, vol. I, Chișinău, 2000, p. 3).

Extrasele din unele scrieri ale lui Nicolae Milescu ne apropie de cultura orientală, iar prin altele – "în special prin discuția dacă este cultura elină superioară celei latine" și prin **Jurnalul de călătorie în China** – Spătarul N. Milescu se apropie de cultura europeană (p. 243-254).

Gh.Dodiță aduce drept exemplu și cîteva pasaje din **Letopisețul Cantacuzinesc**, considerat, după cum observăm, ca model de pionierat al pamfletului literar românesc (p. 283).

În manualul-crestomație au fost valorificate și texte din cărțile populare de largă circulație în epoca dată.

Literatura veche (și cu deosebire cea a cronicarilor) are, după cum remarcă autorul în comentariile la fragmentele alese, avantajul de a sfîrni și interesul lingvistic, stilistic, atît prin ceea ce o apropie de modalitatea narativă modernă, cît și prin ceea ce

o opune acesteia. Disecarea episoadelor și a comentariilor nu are rost în cazul acesta, căci s-ar destrăma vraja consecutivității fragmentelor trecute în cuprins, inegalabilă calitate a acestui manual-crestomație.

Volumele **Literatura română veche** ale profesorului universitar Gheorghe Dodiță se situează printre cărțile de valoare din fișierul bibliografic al unui cititor aflat într-un inovator și performant univers al lecturilor.

BIBLIOGRAFIE:

1. Gheorghe Dodiță, *Literatura română veche*. Manual-crestomație, volumul I, Centrul Editorial al U.S.M., Chișinău, 2000.
2. Gheorghe Dodiță, *Literatura română veche*. Manual-crestomație, volumul II, Centrul Editorial al U.S.M., Chișinău, 2002.

Mănăstirea Țâpova

Diana NEDELCEA

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ SUB COMUNISM

Sub egida prestigioasă a Academiei Române și a Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului a apărut, în 2001, o valoroasă lucrare semnată de Cristina Păiușan și Radu Ciuceanu: **Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist**, vol. I, care cuprinde perioada 1945-1958. Este un volum de documente din Arhivele Securității care ilustrează convingător raporturile Bisericii Ortodoxe și ale celorlalte culte, ale ierarhilor bisericești cu statul român aflat și el sub ocupație bolșevică. Faptul că unul dintre autori, Radu Ciuceanu, a participat la rezistența armată anticomunistă din munți, pentru care a făcut ani grei de pușcărie, ne îndreptățește să credem, din capul locului, în spiritul de obiectivitate al lucrării înseși; Biserica „a fost una dintre componentele esențiale ale rezistenței neamului nostru”, cum precizează Radu Ciuceanu în *Cuvânt înainte*, acesteia nemairămânându-i „decât ca o dată cu recunoașterea în slavă și cinste a aceluia care i-au salvat ființa, fie din Dealul Mitropoliei, din minele de plumb de la Căvnic și Baia Sprie sau pe Canalul Morții în Dobrogea, să-și deschidă arhivele pentru a completa imaginea Bisericii luptătoare văzută de partea aceasta”.

Documentele cuprinse în volum (de la note informative la fișe de cadru sau rapoarte-sinteză) ilustrează sânguința și perseverența organelor Securității, aflate, în această perioadă, sub directa îndrumare și supraveghere ale consilierilor sovietici, de a urmări pe ierarhii Bisericii Ortodoxe Române (B.O.R.), ca instituție mistico-religioasă, care proteja și încuraja elementele subversive, antisociale și anticomuniste din rândul clerului ortodox, de a informa

organele puterii politice despre relațiile ierarhilor B.O.R. cu celelalte culte, cu celelalte Biserici-surori (Biserica romano-catolică și greco-catolică). Cum spune Cristina Păiușan în studiul introductiv: „*Informațiile cuprinse în acest volum se axează pe două coordonate: stricta supraveghere a elementelor subversive și verificarea sau întocmirea dosarelor unor ierarhi, preoți sau călugări. Tonul documentelor reprezintă de asemenea un pas spre înțelegerea atmosferei epocii și a spiritului de care erau cuprinși cei pentru care supravegherea ținea de normalitate, iar „armata neagră” a călugărilor, cum o numea sinistrul Ministru de Interne Alexandru Drăghici, reprezenta un dușman redutabil ce trebuia anihilat*” (p. 17).

Înțelegerea pleneră a persecuțiilor împotriva Bisericii trebuie privită în contextul politic postbelic, când U.R.S.S. și-a propus un control, o supraveghere și o îndrumare ideologic-ateistă a vieții statelor pe care și le-a dorit în raza de influență. Se știe despre încercările lui Stalin, ca Moscova să devină „a treia Romă”, autocefalia Bisericilor ortodoxe să se limiteze, spațiul religios să se omogenizeze. În acest scop are loc vizita Patriarhului Moscovei în România, între 29 mai și 12 iunie 1947, la invitația organelor politice. Patriarhul Nicodim Munteanu primește cu răceală vizita, iar Securitatea constată că în „*cercurile umaniste se discută că Patriarhul Alexei ar fi un simplu enkavedist deghezizat*” (p. 70).

La Catedrala Patriarhală, „*Alexei anunță un congres panortodox la Moscova, pentru toamna ce vine, să se discute probleme de interes comun*” (p. 73-74), pentru a crea un „*front mondial*” contra „*catolicismului imperialist*”.

Prin alegerea, cu sprijin politic, a Patriarhului Justinian Marina (1901-1977) s-a crezut că alinierea Bisericii Ortodoxe Române la directivele politice se va împlini. Dar cruntă dezamăgire. El se opune arestării preoților, desființării de biserici, mănăstiri și schituri, se înconjoară de personalități eclesiastice de prim rang (Tit Simezea, Benedict Ghiuș, Bartolomeu Anania, Teoctist Arăpașu etc.), dar care nu erau pe

placul regimului, are relații firești și frățești cu Bisericile-surori (greco-catolică și romano-catolică); cu monseniorul Grigore Ghika, sprijină „Oastea Domnului”, refuză să confirme pe acei preoți socotiți „prea roșii”, demonstrează „șefilor Cultelor că el personal este acela care conduce efectiv viața religioasă în R.P.R.” (p. 128), că Patriarhul și consilierii săi „sunt mai presus de organizațiile politice care ar fi trebuit să asculte dispozițiile lor” (p. 173), sau cum îl descrie inspectorul patriarhal Gh. Ghiță, nepotul ministrului Stanciu Stoian: „Patriarhul este un mare pezevenchi. În mod precis joacă în două tablouri. Face pe omul regimului, dar nu pierde contactul nici cu oamenii de ieri și de mâine” (p. 184).

Un raport al conducerii Securității, din iunie 1950, îl descrie cum nu se poate mai bine:

„Deși lumea democratică pusesese mari nădejdi în buna credință a Patriarhului Justinian, prin comportarea de după alegerea sa ca Patriarh, a izbutit să dezamăgească pe toți cei care l-au sprijinit. Ca Arhiereu Vicar și apoi ca Mitropolit, a fost pe linie democratică, schimbarea de front a făcut-o abia după alegerea sa ca Patriarh. Atitudinea sa prezentă este absolut incorectă, atât din punct de vedere politic, cât și din punct de vedere material, jucând pe două tablouri. Politic, Patriarhul Justinian prigonește pe toți preoții care au făcut și fac politică alături de partidele democratice. Îndepărtează pe preoții atașați politicii democratice, pentru ca regimul să creadă că numai el este singurul om din Biserică cu sentimente adânc democratice. A uneltit și mai uneltește prin toate mijloacele ca Arhimandritul Valerian Zaharia și Arhiepiscopul Emilian Antal să nu poată intra în Episcopat, pentru ca singur să fie ierarh democrat și regimul să nu poată lucra cu alte persoane. Uzând de poziția importantă pe care o are, a manevrat de așa manieră încât nu s-au desființat toate organizațiile preoțești și sindicatul, pentru ca preoții să nu poată face politică și deci să nu aibă cui se plânge de măsurile lui abuzive și despotice. Intenționează să facă din preoțime o masă de oameni ascultători numai de

el, pentru ca de la adăpostul masei preoțești să poată trata cu Partidul de la egal la egal, lucru absolut periculos pentru desfășurarea vieții religioase din Republică și străin spiritului Ortodoxiei, care s-a împotrivit întotdeauna tendințelor cezaro-papiste ale Mitropoliților și Patriarhilor”.

Mai târziu, în 6 octombrie 1958, sub semnătura temutului Ministru de Interne Al. Drăghici, se întocmește un „Referat al D.G.S.S. despre activitatea contrarevoluționară din cadrul mănăstirilor în cursul anului 1958”. Bine informați, despre Patriarhul Justinian se spune: „În urma transformărilor revoluționare din țara noastră, anumite elemente aparținând claselor exploatatoare sau foste în serviciul acestora, nemaivăzând alte posibilități de viață, conformă cu concepția lor, în noua societate, precum și elemente dezorientate și bigote din rândurile țărănimii s-au îndreptat spre mănăstiri. Folosind acest fenomen, conducerea actuală a B.O.R., în loc să-i facă față cu prudență, l-a acceptat, făcând din problema organizării vieții monahale una din preocupările cele mai de seamă. Această acțiune este «inițiată și condusă direct de Patriarh» (revista **B.O.R.**, 1953, p. 458), care de altfel ține să sublinieze deseori că «Biserica noastră are cele mai mari mănăstiri din lumea bisericii creștine» (revista **B.O.R.**, 1953, p. 967). În concepția Patriarhului mănăstirile trebuie să fie «ca un far care luminează în mijlocul mării drumul corăbiilor» (Justinian, **Pilde și Îndemnuri**, p. 97). El pune accentul pe «organizarea unei vieți duhovnicești temeinice» în mănăstiri și pe «rolul de misionari» al călugărilor și călugărițelor (Justinian, **Pilde și Îndemnuri**, p. 97).

Seminariile monahale au ca scop pregătirea unei „elite călugărești” și organizarea lor (înscrisă și în statutul bisericii), face parte dintr-un plan care tinde să redea mănăstirilor „rolul și rostul lor de odinioară” (revista **B.O.R.**, 1951, p. 394-395).

Patriarhul a acordat și acordă o atenție deosebită cultivării intense a unui spirit mistic între călugării și călugărițele din țara noastră, prin seminariile monahale și Institutele

teologice. Dacă până la instalarea actualului Patriarh seminariile monahale erau frecventate de cca 90 călugări și călugărițe, iar Institutul teologic de numai 3-4 călugări, după aceea, situația s-a schimbat radical, ea prezentându-se în momentul de față astfel:

– La seminarul monahal Agapia frecventează 53 călugărițe;

– La seminarul monahal Horezu frecventează 70 călugărițe;

– La școala de cântăreți bisericesti Neamț frecventează 20 călugări.

Aceasta înseamnă că numărul călugărilor și călugărițelor, care frecventează școlile monahale sau similare lor, este de 143, deci, o dată și jumătate față de numărul existent în perioada 1941-1948.

În afară de aceștia, Institutul Teologic din București este frecventat de 21 călugărițe și 30 călugări, iar 5 călugări frecventează cursurile magisteriului (pentru a-și lua doctoratul în Teologie).

Paralel cu aceasta, pentru masele de călugări s-au înființat în mănăstiri școli elementare de 7 ani, școli în care predomină educația mistică. Ceea ce este interesant, este faptul că, cultivarea intensă a acestei „armate negre” a călugărilor și călugărițelor – nu este făcută și nici utilizată pentru combaterea sectelor (cum ar fi fost firesc)” (p. 322-323).

Ierarhi de real prestigiu sunt urmăriți îndeaproape de organele de Securitate și sub etichetarea de „legionar”, deosebit de gravă sub raportul Codului penal al vremii, era inclusă activitatea acestora, ostilă regimului de ocupație comunistă. Membrii celebrului „Rug Aprins” de la Mănăstirea Antim din București (Sandu Tudor, Alexandru Mironescu, teologul Antonie Plămădeală, viitor mitropolit al Ardealului, Dumitru Stăniloae, Radu Gyr, mitropoliții Nicolae Bălan, Firmilian Marin, Justin Moiescu, arhiepiscopul Antim Nica, Nicolae Popovici, arhimandriții Cleopa și Sofian Boghiu etc. sunt prezenți în numeroase note sau rapoarte ale Securității.

Bartolomeu Anania, implicat în manifestările studențești proromânești din Clujul universitar al anului 1946, arestat și condamnat de mai multe

ori, adus de Justinian la Patriarhie spre a-l apăra de prigoana organelor politice, „nu-și ascunde nici în prezent atitudinea dușmănoasă față de regim” (Nota din 4 octombrie 1949, p. 155), „a sprijinit moralicește și materialicește o serie de legionari, printre care și legionarul Radu Gyr, după ce acesta a ieșit din închisoare” (Raportul D.G.S.S. din 6 octombrie 1958, semnat de Al. Drăghici, p. 323). Nota din 10 decembrie 1958, care a dus la arestarea sa, este un dur rechizitoriu al Securității la adresa lui Bartolomeu Anania: „a dus o intensă activitate de agitație contrarevoluționară și de defăimare a regimului democrat popular din R.P.R.” (p. 343), acuzat de ascultare „a posturilor de radio imperialiste și răspândirea de zvonuri tendențioase”, că a organizat simpozioane în cadrul cărora „se prezentau scrieri cu conținut mistico-naționalist” (p. 343). Iată deci ce înțelegeau atunci organele de securitate prin activitate legionară: activitate „cu conținut mistico-naționalist”.

Organele Inspectoratului de Siguranță semnalează la 11 decembrie 1948, că „Firmilian Marin al Craiovei a trimis în toată Oltenia preoți și misionari pentru a difuza și vinde calendarul religios pe 1949 și cu scopul de a «ține trează flacăra credinței românești». Firmilian Marin încurajează tendințele mistice și obscurantiste ale călugărilor din raza eparhiei sale” (p. 101).

Dintr-o altă Notă, din 30 august 1949, aflăm că Firmilian „duce o intensă propagandă contra actualului regim, exprimându-se pretutindeni că astăzi avem în țară un regim de teroare comunistă, care se va prăbuși cât mai curând, la intervenția forțelor opuse” (p. 145).

Raportul ministrului Al. Drăghici, din 6 octombrie 1958, consemnează faptul că Firmilian a dat sume importante pentru Ajutorul Legionar și că „a avut cunoștință de faptul că în mănăstirile de pe raza Mitropoliei sale sunt găzduiți ilegal fugari și sprijiniți materialicește” (p. 328).

Deși tânăr student, nu scapă din vizorul Securității nici Nestor Vornicescu (1927-2000), mitropolitul de mai târziu al Olteniei. Urmărit fiind că-

lugărul Gr. Cobzaru de la mănăstirea Podul Coșnei pentru „manifestările dușmănoase ale acestuia”, informatorul a reușit să descopere, în 1953, că acest călugăr „primește vizite din partea lui Nestor Vornicescu, student al Institutului Teologic din București, element suspect pentru Securitate”, așa cum se menționează în „Referatul privind mănăstirile și schiturile ortodoxe de pe teritoriul R.P.R. și starea muncii informativ-operative în aceste obiective”, întocmit de Ministerul Afacerilor Interne (p. 300).

Actualul Patriarh al B.O.R., P.F. Teoctist, a devenit „obiectiv” pentru Securitate încă din ianuarie 1947, pentru relațiile sale cu greco-catolicii și cu monseniorul romano-catolic Vladimir Ghika, pentru „legături suspecte” cu oamenii ostili regimului politic instaurat în țară cu tancurile sovietice. Se recomandă ca în Sinod să fie introduși ierarhi „strict verificați politicește”, dar „în nici un caz să nu fie lăsați Teoctist Arăpașu și Antim Nica a gira aceste eparhii, întrucât au făcut numai greșeli pe linie politică, cât timp au avut răspunderea conducerii acestor eparhii” (p. 231). Cu toate acestea, Patriarhul Justinian îl promovează, devenind unul dintre ierarhii bisericești care, alături de Patriarh, s-a opus imixtiunii politicești în viața religioasă.

Ca membru în Cabinetul Patriarhal, alături de episcopul vicar Antim Nica, bibliotecarul Bartolomeu Anania, teologul Andrei Scrima, Teoctist este acuzat, la cel mai înalt nivel polițienesc, de însuși Ministrul de Interne general-colonel Al. Drăghici, în Referatul din 6 octombrie privind „activitatea contrarevoluționară din cadrul mănăstirilor în cursul anului 1958”.

„În general, nu se vede din partea conducerii Bisericii Ortodoxe dorința sinceră de a remedia actuala stare de lucruri. Dacă uneori a semnalat organelor competente activitatea dușmănoasă desfășurată în unele mănăstiri (cum a fost aceea de la mănăstirile Tudor Vladimirescu și Sihăstria), conducerea Bisericii nu a făcut acest lucru decât în momentul în care acestea loveau în autoritatea bisericească, cu toate că activitatea dușmănoasă din mănăstirile sus-men-

ționate era bine cunoscută conducerii bisericești cu mult timp înainte.

Justificându-le ca pe o necesitate socială și îmbrăcându-le abil în haină democratică, măsurile luate de conducerea Bisericii au fost îndreptate spre extinderea și învierea vieții mănăstirilor de care în bună parte are cunoștință. Atitudinea Patriarhului în această problemă este în bună măsură rezultatul influenței exercitate asupra sa de elementele de care s-a înconjurat.

Sub acest aspect însă, trebuie menționat faptul că, de la venirea sa la conducerea Bisericii Ortodoxe, Patriarhul a acționat în mod sistematic pe linia înlăturării elementelor cunoscute ca progresiste și promovării elementelor celor mai reacționare din rândul clerului, în special a legionarilor. S-a ajuns ca la Cabinetul Patriarhal, în rândul consilierilor Patriarhului, ca și în alte posturi de răspundere, numărul elementelor reacționare să fie covârșitor.

Astfel, la Cabinetul Patriarhal au fost aduși numai legionari: Episcopii Vicari Antim Nica și Teoctist Arăpașu, bibliotecarul Palatului Patriarhal Anania Bartolomeu (arestat), ajutorul acestuia Scrima Andrei trimis de Patriarh în India pentru studii și care, din datele pe care le deținem, rezultă că nu se va mai întoarce în țară, Cazacu Nițșor, secretarul Cabinetului patriarhal” (p. 330).

Documentele din acest volum certifică, fără tăgadă, că Biserica Ortodoxă Română, prin conducerea ei, și-a dovedit rolul de biserică națională fiind un factor major de rezistență a poporului român, confirmând pe deplin sintagma „unde-i turma, acolo-i și păstorul”. Cartea demonstrează, totodată, că așa-zisul „colaboraționism” al ierarhilor bisericii ortodoxe este o etichetă reactualizată în anii postdecembriști de nostalgicii antinaționaliști și internaționaliști pe principiul: „Hoții strigă: hoții!”.

Lucrarea constituie, cum menționează Mihai Ungheanu în „Introducere”, „o mină de aur pentru istoriografia română, pentru istoriografia Bisericii. E sigur că despre Biserica Ortodoxă Română astfel se va vorbi după publicarea lor”, adică și a următoarelor volume, strict necesare pentru o documentată istorie a Bisericii Ortodoxe Române sub comunism.

Dumitru CRUDU

DE LA APOLLINAIRE LA PROLET CULTISM

Eleonora Hotineanu este o cunoscută traducătoare, din română în franceză, a literaturii de ultimă oră care se face în Republica Moldova. O recentă realizare a sa în acest domeniu o constituie niște transpuneri în franceză din poezia lui Nicolae Popa. Eleonora Hotineanu a selectat un ciclu de versuri din cartea **Lunaticul Noptii Scitice**. Traduse, textele lui Nicolae Popa au apărut în prestigioasa revistă *Europa*, redactată de un grup de scriitori din Paris, mulți dintre ei, nume sonore ale culturii franceze contemporane.

Nu de mult, Eleonora Hotineanu a debutat într-o nouă calitate: de istoric literar. Distinsa doamnă a publicat volumul **Lirica interbelică din Basarabia și poezia franceză modernă**, o culegere de eseuri, însoțită și de o antologie poetică, ce a văzut lumina tiparului la Editura Athos din București. Lucrând la această carte, autoarea a întâlnit nenumărate obstacole, despre care aflăm din prefața cărții. Despre ce e vorba? Multe publicații din perioada interbelică au dispărut sau au devenit rarități bibliografice. Pentru a le găsi, Eleonora Hotineanu a depus eforturi uriașe. Dar „chinurile” ei nu s-au redus la aceasta. Cea mai „gravă” și „curioasă” problemă cu care s-a confruntat dna Eleonora Hotineanu a fost aceea că mulți poeți basarabeni, în urma schimbării regimului politic, în 1940, și apoi după cel de-al doilea război mondial, și-au „redactat” unele dintre creațiile lor din perioada interbelică. Este cazul poezilor Nicolai Costenco și Bogdan Istru, care și-au adaptat poeziile scrise în anii '30-'40 la realitățile sovietice, eliminând din ele elementul avangardist. Autoarea a depășit însă aceste inconveniente reușind să restabilească sursa inițială. Pentru aceasta, a consultat 12 cotidiene și 9 hebdomadare ce au existat între anii 1918 și 1940 în Basarabia, dar mai ales publicațiile periodice care au avut viața cea mai lungă: **Viața Basarabiei, Cuget moldovenesc, Pagini basarabene, Bugeacul și Itinerar**.

La lectura cărții, virtualii cititori vor avea mari surprize: **Lirica interbelică din Basarabia și poezia franceză modernă** scoate în evidență faptul că numeroși scriitori de-ai noștri au trăit în două lumi diferite, îmbrățișând cu același entuziasm idealuri total opuse. O parte din creatorii prezenți la apel în anii '30, admiratori ai valorilor literare europene, atunci când s-a schimbat regimul politic în Basarabia, au renunțat la acestea, devenind aproape că peste noapte promotori ai „realismului socialist”.

Cititorul va descoperi cu stupefație că mulți scriitori basarabeni, cunoscuți ca fiind niște proletcultiști declarați și inveterați, în perioada interbelică au fost niște poeți moderni, și, preocupați de înnoirea literaturii noastre, cultivau spiritul avangardei. Bogdan Istru este un exemplu sugestiv, în acest sens. Cine și-ar fi putut imagina că acest promotor al proletcultismului din R.S.S.M., în anii '30-'40 era un poet elevat și un fin teoretician al artei moderne? Articolul său *De la Apollinaire la Camil Petrescu* ne demonstrează clar: el nu numai că era la curent cu ultimele realizări literare din acele vremuri, dar se developa și ca un susținător al acestora, manifestându-se și ca un „cultivator” de poezie modernă. În acea perioadă, Bogdan Istru fusese unul dintre cei mai fervenți promotori ai valorilor culturale autentice. Întrebarea este: cum s-a întâmplat că asemenea scriitori cu o largă deschidere europeană au ajuns să slujească „idealurile” unui regim totalitar? Oare cum s-a putut produce această metamorfoză?

Compromisurile ideologice pe care le-au făcut unii – poate mulți – literați sub regimul sovietic le-au afectat și literatura pe care au scris-o. Ei nu numai că și-au redactat textele scrise în anii '30-'40, dar au mai produs și mostre odioase

de „realism socialist”. Dacă în anii '30-'40 același Bogdan Istru era o speranță a literaturii române, apoi doar peste un deceniu și-a ratat harul scriitoricesc. Concluzia ce se impune este că nu poți să fii un scriitor bun și, în același timp, să cochetezi cu regimurile autoritare, cu cel sovietic în cazul nostru.

Au existat însă și condeieri care nu au făcut compromisuri politice și/sau (i)morale în perioada postbelică. Unul dintre ei a fost George Meniuc. Eleonora Hotineanu susține că acest maestru al cuvîntului a sesizat contradicția și discrepanța dintre idealul artistului modern și canoanele ideologiei comuniste. Poetul a militat, într-o perioadă istorică vitregă, pentru o artă autentică, compatibilă cu valorile culturii europene. Dar scriitorii ca George Meniuc pot fi numărați pe degete, ne sugerează autoarea volumului de eseuri la care ne-am referit.

ÎN CĂUTAREA UNUI LIMBAJ POTRIVIT PENTRU A VORBI DESPRE SACRALITATE

Căutarea semnelor sacralității este tema centrală a poeziei lui Emilian Galaicu-Păun în volumele **Cel bătut îl duce pe cel nebătut și Levitații deasupra hăului**, volume care l-au impus ca pe unul dintre cei mai importanți poeți postmoderni din spațiul românesc. Iată concluzia la care ajunge Ana Bantoș în cartea **Dinamica sacrului în poezia basarabeană contemporană**, apărută la Editura Fundației Culturale Române. Criticul literar, conf. univ. dr. Ana Bantoș, consideră că „această căutare atinge în poezia lui Emilian Galaicu-Păun tensiunea unui raport religios”. Poetul din Chișinău, la fel ca și colegii săi din România, caută semnele sacralității în cotidian, în banalitatea de zi cu zi și în profan. Spre deosebire însă de mulți, Jertfa ispășitoare a lui Iisus este proiectată într-un context anumit, fiind asimilată sacrificiului poporului român din decembrie 1989. Emilian Galaicu-Păun o identifică în felul următor: „Iarna era de Crăciun o promisiune a desprimăvăării / prin luturi, prin apele adînci ca bulbucii de aer colindelor morților de sub pămînt răzbăteau/ sub Timișoara sub Jiu sub Brașov/ Bucurați-vă Nașterea Domnului se contopește cu Învierea.” Plecînd de la o slujbă de pomenire a victimelor revoluției, Emilian Galaicu-Păun ajunge să vorbească despre răstignirea și Învierea Mîntuitorului. Ana Bantoș observă că această suprapunere a istoricului și religiosului, a violenței și non-violenței este partea rezistentă a poeziei lui Emilian Galaicu-Păun. Autoarea **Dinamicii...** citește poezia lui Emilian Galaicu-Păun prin prisma teoriei lui Mircea Eliade, conform căreia sacrul se ascunde în profan. Poezia sa validează un asemenea tip de lectură pentru că poetul nostru descoperă semnele sacralității peste tot, chiar și într-o farmacie: „Dumnezeu este un somnifer dizolvat în ceruri”. Dar și într-un ceas fixat pe perete, acele căruia sînt „Crist și Iuda”.

Această căutare a atributelor divinității în cotidian are în ea ceva tragic. Dar, așa cum ar spune René Girard, citat de Ana Bantoș, această tragedie este una a imposibilității tragicului. Criticul face și un inventar al imaginarului lui Emilian Galaicu-Păun: Trupul lui Iisus Hristos de pe cruce este comparat cu miera de albine sau cu roua ce cade în zorii zilei, iar cerul ajunge să fie o horă, o cină de taină sau un inel de aur sîngerînd pe deget. Acest imaginar, afirmă Ana Bantoș citîndu-l pe criticul Alexandru Cistelean, trădează o imensă sete de revelație.

Postmodernismul lui Emilian Galaicu-Păun, deși religios ca factură, are ceva special: căutarea semnelor sacralității nu se mai vrea finalizată. Altfel spus, poetul nu vrea neapărat să-l găsească pe Dumnezeu, ci să găsească un limbaj potrivit în care să poată vorbi despre sacralitate. Iată o altă concluzie, la care ajunge Ana Bantoș în această carte de dreaptă, nepărtinitoare analiză critică, zidită pe trei piloni ca o Sfîntă Treime: Sacrul, Dinamica, Poezia basarabeană.

„AJUNGI SĂ URĂȘTI ACESTE LUCRURI”

Dicționarul de simboluri literare al lui Michael Ferber, tradus de Florin Sicoe și publicat relativ recent de Editura Cartier din Chișinău, cuprinde istoria constituirii și impunerii a 175 de simboluri, începînd cu primele apariții în **Vechiul Testament** și terminînd cu ultimele lor manifestări în literatura modernă. M. Ferber arată mai întîi de toate felul cum a ajuns un oarecare semn lingvistic să fie un simbol literar. El descrie evoluția simbolurilor în timp, punctînd transformările pe care acestea le-au suferit. Ferindu-se să dea definiții și evitînd să tragă concluzii, M. Ferber narează istoria unui sau altui simbol ca și cum ar vorbi despre istoria unui... stat, de exemplu. Nu-i scapă nimic: nici perioada de germinare, de înflorire, dar nici cea de declin. Metoda sa de lucru este a unui observator neutru care nu se implică deloc în descrierea evenimentelor lingvistico-literare. Le lasă pe acestea să se releve singure, el înșurind mai degrabă exemple și fapte decît adagii și sentințe.

Cum oare, se întrebă M. Ferber, un banal cuvînt ca *anotimpurile*, bunăoară, a devenit un simbol literar? Punerea acestei probleme i-ar putea surprinde pe foarte mulți, deoarece simbolistica anotimpurilor este în fond una banală, iar semnificația ei e cunoscută de toată lumea. Nu este om care să nu știe că anotimpurile semnifică vîrstele vieții omenești. Astăzi, acest simbol este un bun comun. M. Ferber însă încearcă să vadă nu felul cum s-a banalizat simbolul nominalizat, ci cum a apărut și s-a consolidat ca simbol. Privit în acest mod istoric, simbolul anotimpurilor este deosebit de spectaculos. La început, ne spune autorul **Dicționarului**, lumea distingea numai două anotimpuri: iarna și vara. Poetul grec Alcman este primul care a vorbit de cele patru anotimpuri, iar poetul latin Ovidiu a fost cel dintîi care le-a asimilat etapelor vieții omenești. La acea oră, descoperirea era epocală. Comparația era proaspătă și autentică și avea o mare greutate în poemul **Metamorfozele**. Dacă ignorăm acest lucru și-l privim pe Ovidiu cu ochii unui cititor de astăzi, plictisit de asemenea asociere frecventă, nu vom înțelege niciodată resorturile profunde ale poeziei sale. M. Ferber încearcă însă să absolve poezia lui Ovidiu de acuza de banalitate, lecturînd-o cu ochii unui trăitor din acele vremuri, pentru care asocierea anotimpurilor cu vîrstele vieții omenești era nouă și șocantă. Observația este deosebit de importantă atunci cînd ne apropiem de literatura antică sau de cea din epoca medievală.

Un alt fapt, la care ne atrage atenția M. Ferber vizează semnificațiile contradictorii ale simbolurilor. *Albina* în **Vechiul Testament** reprezintă oștirea dușmană, iar în literatura Greciei Antice *albina* semnifică grația divină. Dacă nu cunoaștem aceste aspecte, am putea interpreta greșit o operă sau alta din acea perioadă. Cît privește istoria simbolului, în interiorul său s-a dus permanent o luptă, s-au ciocnit mereu sensurile opuse ce le conținea, fără ca ele să se contopească vreodată. Există însă cazuri cînd semnificații contradictorii se contopesc, totuși, formînd un corp comun, pe care M. Ferber îl numește corpul metafizic al simbolului. Așa s-a întîmplat, de pildă, cu noțiunea *albastru*, ce semnifică atît izbăvire, cît și tristețe, chiar doliu.

Precum am menționat deja, M. Ferber este interesat nu numai de originea și de „ascensiunea” simbolurilor, ci și de declinul acestora. Cercetătorul observă că, uneori, din cauza folosirii excesive a simbolurilor, multe dintre ele s-au banalizat, ajungînd să nu ne mai spună nimic. Simbolul *rouă* este una dintre aceste „jertfe”, el fiind utilizat astăzi în literatura modernă, dar cu o conotație ironică. În acest sens, M. Ferber îl citează pe W. Stevens: „Cîți bărbați au imitat roua pentru nasturi / cîte femei s-au acoperit de rouă cu ochi / de rouă cu pietre / de rouă cu / lanțuri de rouă capete ale celor mai înflorite flori / înrouate de cea mai înrouată / rouă/. Ajungi să urăști aceste lucruri.”

Descifrați, dragi prieteni, simbolurile. Citiți literatura simbolurilor. Sau, cel puțin, acest captivant **Dicționar de simboluri literare**, în care colectivul *Cartier* a investit nu numai bani, dar și speranța că lucrarea lor își va găsi neapărat destinatarul.

Lilia TRINCĂ

ETIMOLOGIA POPULARĂ – MIJLOC DE MOTIVARE A ARHAISMELOR DIN STRUCTURA UNOR FRAZELOGISME

Vorbitorii manifestă în permanență tendința de a îngloba fiecare cuvânt, mai ales din cele inaccesibile sau puțin inteligibile, într-o familie lexicală cunoscută și de a-l lega de alte cuvinte din limbă. Posedînd, într-adevăr, un „instinct etimologic” [1, 31-32], vorbitorii, în tendința lor către ordine, claritate și motivare a semnelor linguale, „încearcă să-și lămurească anumite cuvinte, noi sau învechite, rare sau izolate în limbă, cu un sens neclar sau cu o formă insolită, în general insuficient cunoscute sau, pur și simplu, susceptibile de o interpretare prin falsă asociație etimologică” [2, 206]. Acest fenomen e cunoscut în literatura de specialitate sub numele de etimologie populară¹.

Prin etimologie populară înțelegem, așadar, „fenomenul prin care subiectul vorbitor, bazîndu-se pe o serie de asemănări sau asocieri superficiale, alătură în mod spontan o formă lexicală (cuvînt) de o altă față de care nu este direct legată genetic” [3, 191].

Menționăm că etimologia populară este atestată în toate limbile, lăsîndu-și amprenta și privind elementele componente ale frazeologismelor. Or, frazeologismele constituie un inepuizabil tezaur al gîndirii, al observației și al experienței poporului, acumulat veacuri de-a rîndul. Aceste nestemate ale inteligenței și simțirii unui întreg neam s-au „cristalizat” pe parcursul secolelor și, ca rezultat al „pietrificării” lor, pot conserva în structură și unități lexicale învechite, forme și sensuri arhaizante. Astfel de cuvinte, necu-

noscute și deci lipsite de semnificații pentru majoritatea vorbitorilor, sînt, de regulă, evitate în vorbirea obișnuită. Cînd evitarea însă este imposibilă, mai ales în cazul în care termenii dați sînt elemente constitutive ale unor sintagme fixe, de mult „solidificate”, atunci acești termeni sînt adaptați formal sau, mai bine zis, substituiți prin alții cu o poziție certă în limbă. Mai mult decît atît, unitățile lexicale ieșite de mult din uz, nefiind noscote de cea mai mare parte a vorbitorilor sau, cel puțin, neclare pentru ea, „tulbură” imaginea ce stă la baza expresiei. Faptul dat implică necesitatea de intervenție a etimologiei populare, a cărei menire constă tocmai în a restabili imaginea și motivarea pierdută. În așa fel, fiind vechi documente istorice, unele frazeologisme conțin astfel de imagini refăcute printr-un proces de etimologie populară.

În studiul de față ne propunem să examinăm fenomenele de etimologie populară declanșate ca rezultat al dorinței de motivare, dezambiguizare a arhaismelor lexicale din structura frazeologismelor. Examinarea am efectuat-o conform modelului propus de Th. Hristea, ce are în vedere relațiile de ordin formal și semantic care există între elementul indus și cel inductor (a se vedea [2, 212-240])².

I. La început ne va preocupa cel mai răspîndit tip de etimologie populară produs cu un element component al frazeologismului, cînd „între cei doi termeni ai fenomenului există numai raporturi de natură formală, care merg de la vaga similitudine fonetică pînă la omonimie” [ibidem, 212].

Pentru producerea fenomenului de etimologie populară, similitudinile de ordin fonetic sînt de o importanță primordială, iar confuziile paronimice sînt principalii factori ce facilitează declanșarea ei. Cu timpul, elementul inductor se substituie celui indus și din paronime, cum erau inițial, unitățile lexicale în cauză devin omonime, iar uzul general și norma literară le acordă girul. Întrucît substituirea a avut loc prin acționarea formei materiale a cuvîntului, vorbitorii, în tendința de

a scăpa de caracterul nemotivat al semnului lingvistic, întreprind tentativa de a pune de acord, cel puțin parțial, forma cu conținutul, în felul acesta realizându-se o relativă motivare a semnului. De fapt, în majoritatea cazurilor, se întâmplă ca numai după producerea etimologiei populare și consacrarea fenomenului de către uz (eventual și înglobarea unui cuvânt într-o familie complet străină), vorbitorii, neapărat, tind să reliefeze anumite afinități semantice între cei doi termeni ai etimologiei populare³. „Dacă totuși avem impresia că putem descoperi afinități semantice chiar și în asemenea cazuri, consideră Th. Hristea, aceasta se întâmplă numai pentru că ținem cu orice preț să-i descoperim fenomenului un substrat logic, care, de cele mai multe ori, nu există” [ibidem, 215]. Expresiile examinate, în cele ce urmează, dovedesc cu prisosință acest fapt⁴. Frazеologismul (*a nu avea*) *nici în clin, nici în mîneacă* (*cu cineva*), cu accepția de „a nu avea nimic în comun, nici un amestec, nici o legătură cu cineva”, este atribuit, de către majoritatea cercetătorilor, limbajului croitorilor. Și, la prima vedere, faptul este motivat: *clinul* este „o bucată de pînză sau stofă, în formă triunghiulară, ce se pune la diverse părți ale cămășii sau ale hainei”, iar *mîneacă* – „partea îmbrăcămintei ce acoperă brațul”. Așadar, prezența *clinului* și a *mînecii* în această formulă se justifică. Rămîne nejustificată însă legătura logică între noțiunile pe care cele două lexeme le comunică și sensul expresiei, deși au existat lingviști care i-au găsit explicarea în moda vestimentară a sec. al XI-lea⁵.

Explicarea justă, în opinia noastră, o face V. Eftimiu care consideră că forma originară a expresiei a fost (*a nu avea*) *nici în clin, nici în mîneacă*, unde *clin* avea înțelesul învechit de „pantă pe care coboară carul” (sens neînregistrat de dicționar)⁶, iar *mîneacă* însemna „urcușul, acolo unde țăranul își mîină boii sau caii” (a se vedea [6, 153]). O dată cu dispariția din uzul curent a termenului *mîneacă* și interpretarea termenului *clin* drept „bucată de

pînză folosită la confecții”, vorbitorii, etimologia populară, modifică forma *mîneacă* prin cea de *mîneacă* (în așa fel, motivînd-o semantic).

Astfel, frazeologismul, atribuit limbajului croitorilor, deși nu are – ca să zicem așa – *nici în clin, nici în mîneacă* (totuși *mîneacă*) cu sfera îmbrăcămintei, este atestat în operele clasicilor literaturii noastre: *Flăcăii nu vroiau să aibă cu dînsul nici în clin, nici în mîneacă* (M. Sadoveanu); *Tata mi-a dat în grijă, cînd am pornit de acasă, ca să mă feresc de omul roș, iară mai ales de cel spîn, cît oi putea; să n-am de-a face cu dîșii nici în clin, nici în mîneacă...* (I. Creangă).

De regulă, frazeologismul a *umbla creangă*, adică „a umbla fără rost, ca o haimana”, îl descoperim în dicționare în articolul lexicografic al cuvîntului *creangă*. Rămînem contrariați însă din moment ce relevăm că expresia este atașată sensului de bază al cuvîntului *creangă* – „ramură a unui copac, cracă”. Întrebarea care ne apare, în fond firesc, e ce au în comun? Explicația o putem găsi dacă ne referim și la varianta expresiei date a *umbla cranga*. În viziunea lui Al. Graur și a lui V. Bogrea, a *umbla cranga* sinonimizează cu a *umbla craina* (altfel zis, a *bate laturile, a umbla marginea, a bate berbunca, a umbla sambura*) [7, 91-93; 8, 214]. Paralela făcută între aceste două expresii a permis cercetătorilor să releve că lexemul *creangă* (var. *crangă*) este de fapt unul remodelat din ruteanul *granga* cu semnificația de „graniță” (la fel ca și *craina* < rut. *craină* “margine, țară de margine”) [9, 61]. Datorită apropierii formale și din necesitatea de a-l motiva, vorbitorii limbii române contemporane l-au înlocuit cu lexemul *creanga* [Numai un om năuc ca tine-i în stare să-și prăpădească nopțile, amu, așa moșneag cum te vezi, **umblînd creangă cu flăcăii** (Galan)].

Frazеologismele *a-și găsi bacăul*, „a-și găsi «nașul» cu cineva” și *a nimerit orbul brăila* cu accepțiunea „este posibil orice lucru, incredibil inițial”, conțin în structura lor termeni ce reprezintă denumiri ale orașelor

românești. Întrebarea firească este de ce această prioritate toponimică: Bacăul și Brăila? În cazul primului termen (Bacău) s-a găsit o interpretare. Bunăoară, se consideră că în acest mod se evocă prestigiul vameșilor, exagerat de exigenți, de la Bacău, care provocau neplăceri (prin intermediul perceperii taxelor vamale) călătorilor și negustorilor. Dar de ce Brăila? Ambii termeni reprezintă, de fapt, niște remodelări prin etimologie populară ale împrumuturilor din alte limbi, împrumuturi care s-au arhaizat. Așa, de pildă, în primul frazeologism, conform afirmației lui Cihac, e vorba de o contaminare a cuvântului *Bacău* și a împrumutului din maghiară *bakó*, cu semnificația de „călău” [12, 66]⁹. De aici și sensul frazeologismului de „a-și găsi călăul” [*Nu-mi umbra cu mîța-n sac și-mi răspunde curat, cum te-ntreb, c-apoi îți găsești Bacău cu mine* (V. Alecsandri)].

În cel de-al doilea frazeologism, conform opiniei unor cercetători, are loc o substituție de nume: „substantivul învechit german *Brille*, cu accepțiunea de „ochelari”, este substituit de numele orașului Brăila” [9, 167]. [*Orbul cu întrebarea a nimerit Brăila* (A. Pann)].

II. Cel de-al doilea tip de etimologie populară, care a afectat un component din structura frazeologismelor, este atunci cînd cei doi termeni ai etimologiei populare sînt asemănători atît în planul formal, cît și în cel semantic. În majoritatea cazurilor, etimologia populară are loc ca un fenomen *inconștient*, deoarece asociațiile stabilite de către vorbitori se produc exclusiv pe baze materiale sau fonetice ale cuvintelor, în afara oricăror relații semantice. Producerea e facilitată însă de faptul că între elementul inductor și cel indus există nu numai confuzie paronimică, adică similitudini formale (singurele obligatorii), ci și relații de ordin semantic. Precizăm totuși că nu e vorba de niște relații de sinonimie, fie chiar și aproximativă, ci numai de apartenența la o sferă semantică comună sau, pur și simplu, de posibilitatea stabilirii unei

legături logice între cei doi termeni ai fenomenului. Exemplele ce urmează sînt edificatoare în acest sens.

În favoarea explicării termenului *marț* din frazeologismul *a face (a fi, a rămîne) marț* „a bate pe cineva la jocul de table, de cărți etc.; a învinge, a pune în situația de a nu mai putea obiecta nimic” ca un împrumut din limba turcă (< *mars*, cuvînt ce face parte din termenii „tehnici” ai jocului de table), Th. Hristea aduce ca argument terminologia argotică de origine turcească la jocurile de noroc [2, 260]. Turcescul *mars* a fost modificat fonetic sub influența numelui românesc pentru cea de-a doua zi a săptămînii (*marți* < lat. *Martis dies*)⁹, de asemenea, prin etimologie populară (a se vedea și [9, 129]). Or, vorbitorii au simțit stringenta necesitate de a motiva un termen neutilizat, pe care nu-l mai înțelegeau (*mars*), folosindu-se de confuzia paronimică. Etimologia populară a acționat asupra formei materiale a cuvîntului, modificîndu-i structura fonetică, însă nu a mers pînă la totala identificare formală a elementului „indus”: *marț* (și nu *marți*). Deși trebuie să menționăm, în această ordine de idei, că mulți îl pronunță totuși *marți* (cu *i*), ceea ce denotă că pentru o bună parte a vorbitorilor etimologia populară a finalizat cu omonimizarea celor două cuvinte (elementul „inductor” substituindu-se celui „indus”). Ne-o confirmă și exemple din operele scriitorilor: *Organe, fluier, chitări... cîntau într-o unire de rămîneau marți cei mai buni muzicanți din lume* (P. Ispirescu); *Nu e decît un an... de cînd a auzit-o el făcînd marți pe m-me Krauss de la opera din Paris* (B. Șt. Delavrancea) etc.

Trebuie să subliniem totuși că respectiva confuzie paronimică (*mars* – *marți*) n-a fost unicul factor care a determinat declanșarea etimologiei populare. Pe lîngă o cvasiidentitate fonetică, între acești doi termeni există și relații de ordin semantic. Bunăoară, le-a apropiat ideea de „ghinion”. Or, *marți*, pentru cei superstițioși, e o zi cu ghinion, iar un insucces, precum ar fi pierderea la jocul de table – *mars* – poate fi motivat, de

pildă, fiind pus pe seama faptului că s-a jucat într-o zi dificilă, care aduce nenoroc. Pe lângă ideea comună de „ghinion”, o altă nuanță de sens care le apropie este că *mars* constituie un câștig *dublu*, iar marți e cea de-a *doua* zi a săptămînii (a se vedea [2, 261]).

Deci, după cum e lesne de observat, asemănările formale între termenii etimologiei populare au fost dublate de similitudini semantice.

Pentru oricine a merge (*a umbra*, *a se duce*, *a veni*, *a pleca* etc.) *pe jos* sînt formulări obișnuite, desemnînd „a se deplasa”. La o investigație mai minuțioasă și atentă însă, *pe jos* nu prea este justificat, deoarece *pe jos* (adică nu *pe sus*) merg și autovehicolul, trenul, bicicleta, căruța, autobuzul etc. (cu excepția avionului care zboară pe sus). În limbile române, pentru aceeași noțiune de „a se deplasa” se utilizează o completare ce ar însemna „cu piciorul”, „pe picioare” (à pied) etc. Aparent, expresia românească este insolită. În realitate însă – a dovedit-o Al. Graur – românescul *pe jos* a însemnat, de asemenea, „cu piciorul”, deoarece forma originară (ngr. ΠΕΖΩS) avea această accepțiune (a se vedea [13, 89]). Între ΠΕΖΩS și *pe jos* a intervenit etimologia populară. Neogreaca, în afară de adverbul amintit, are un ΠΕΖΩS (adj.) cu semnificația „care merge cu piciorul”, „pieton” și ΠΕΖΟΠΟΡΩ (verb) „a merge cu piciorul” – toate în legătură cu Πόδι „picior”. În secolele XVIII-XIX, fiind întrebuițată atît în relațiile oficiale, cît și în cele mondene, limba greacă nouă, firește că la întrebarea pusă în grecește: „cum te duci (mergem) la...?” se răspundea uneori cu ajutorul adverbului amintit ΠΕΖΩS. Influențați de accentul adverbului ΠΕΖΩS pe a doua silabă și știind, totodată, că grecii pronunțau pe *j* din cuvintele românești ca *z*, românii au transpus adverbul neogrec în *pe jos*¹⁰ [13, 89]. În așa fel, etimologia s-a produs, în cazul de față, cu atît mai ușor, cu cît între elementul indus și cel inductor au activat, pe lângă asemănările formale, și cele de ordin semantic.

În acest sens, amintim și expresiile *a da după piersic*, *a mîn(e)a porcii la jir*, *cînd va trece cămila prin urechile acului*, *cu un sul subțire*, *a trage cuiua un toc de bătaie*, *bani pe șină* etc.¹¹

III. În cele descrise am arătat că etimologia populară se poate produce cînd între cei doi termeni ai fenomenului există numai raporturi de natură formală sau cînd asemănărilor formale li se adaugă și cele de ordin semantic. Deși mult mai rare, sînt totuși suficiente cazurile cînd etimologia populară se produce nu ca rezultat al unor afinități semantice, ci acestea din urmă apar ca efecte ale fenomenului în cauză, adică etimologia populară atinge sensul cuvîntului. Vom ilustra situația dată prin cîteva exemple.

Expresia *a da paiéle*, de pildă, reprezintă, în formula lui St. Dumitracel, o „deraiere” semantică prin încrucișarea accidentală a două cuvinte diferite cvasiidentice formal” [14, 227], mai precis omografe: *páiele* – *paiéle*, forme de plural ale substantivelor *pai* și *paiá*. Așadar, forma originară a frazeologismului este *a da paiéle* (calc după tc. *paye vermek* „a acorda stimă”) cu sensul de „a flata, a măguli”, unde *paiá*, un arhaism de origine turcească (*paye*), semnifică „demnitate, funcție înaltă în Imperiul Otoman”. Sensul etimologic al frazeologismului a fost „a da un titlu onorific, a numi într-o slujbă”, care s-a extins treptat la „a măguli...” (*Încep voroava cu pașa, Farmachi îl lăuda, măgulituri și paiéle încît se putea îi da* (citată după [9, 178])). Deoarece unitatea lexicală *paiá*, arhaizîndu-se, a devenit confuză pentru majoritatea vorbitorilor, ei au tins s-o adapteze formal, substituind-o cu o unitate lexicală general cunoscută – *páie(le)*. Mai mult decît atît, etimologia populară, în cazul de față, a modificat nu numai aspectul formal al cuvîntului, ci a contribuit și la evoluția conținutului lui semantic. Sub influența semnificației frazeologismelor în care apare lexemul *páie* (*a pune paie pe foc*; *a stinge focul cu paie*), se modifică și accepțiunea expresiei *a da paiéle*

(utilizată și sub forma *a da páiele*), care ajunge să semnifice „a ațuța, a întărița; a ține hangul”, ceea ce ne-o dovedește și exemplul din opera marelui povestitor humuleștean (*Încă te uiți la ei, bărbate, zicea mama, și le dai paiele! Așă-i?*).

Substantivul arhaic, conservat regional, *miraz* reprezintă, de asemenea, un exemplu de etimologie populară, ce a influențat atât fonetismul cuvântului, cât și semnificația lui originară („moștenire”). Fiind un împrumut de origine turcească (*miras*), el a pătruns în toate limbile balcanice (cf. bg., scr. *miraz* și ngr. *mirási*). Ceea ce-l diferențiază de termenii înrudiți din alte limbi este că numai în română, prin etimologie populară, și anume sub influența verbului *a mira* (de care e apropiat formal), el și-a îmbogățit paleta semantică cu sensul „pomină, minune, minunăție; ciudățenie; lucru sau faptă care produce mirare” (fără a-și modifica forma). Anume cu acest sens, lexemul a rămas cristalizat în structura frazeologismelor: *de miraz* „minunat, strașnic”; *mai mare miraz* „spre marea mirare a tuturor” (*Cu paloșu-n mână / Cu Vidra-nainte / De lua aminte / Ogarii-n privaz. / Mai mare miraz* (N. Păsculescu); *a fi vrednic de miraz* „a fi vrednic de batjocură” [*Nu știi de minune sau de miraz iaste vreadnic*” (Țichindeal)], *a fi (a se face) de miraz* „a fi (a se face) de rîs”.

În cazul lexemului *cărdășie*, sub influența substantivului *cîrd* (< scr. krd), etimologia populară i-a schimbat atât latura materială (modificarea de formă fiind una ușoară, neesențială: *cărdășie* > *cîrdășie*), cât și cea ideală, modificîndu-i semnificația originară în sensul unei restrîngerii, specializări și „degradări” [2, 227; 15, 41]. Or, în timp ce *cîrdășie* avea sensul de „tovărășie, asociație” (< tc. *kardaş* „tovarăș, frate”), fără nuanță peiorativă, atunci în structura frazeologismului *a intra în cîrdășie* „a se asocia în scopuri necinstite, meschine” el dezvoltă accepțiunea de „clică, gașcă, înto-

vărășire cu scopuri condamnabile”. Ne asociem păreri lui Th. Hristea, conform căreia sensul dat al cuvîntului *cîrdășie* a apărut sub influența frazeologismelor *a intra în cîrd*, *a se pune în cîrd*, *a se băga în cîrd cu cineva*, a căror valoare depreciativă e sesizată de către toți vorbitorii.

IV. Sfera etimologiei populare este mult mai largă decît am reușit să ilustrăm prin analiza prezentată. Ea cuprinde toate asociațiile etimologice inexacte pe care simțul vorbitorilor le stabilește în mod inconștient. Există cazuri cînd etimologia populară nu schimbă nici forma și nici conținutul unității lexicale, dar care se manifestă totuși prin fixarea unor false relații de înrudire între două cuvinte care nu au nimic în comun sub aspect etimologic. Astfel de „asociații, inexacte, din punct de vedere etimologic, și fără consecințe asupra sensului sau formei materiale a cuvintelor”, Th. Hristea le numește **etimologii populare latente** [2, 230]. Unul din aspectele cele mai importante ale ei o reprezintă *etimologia populară prin atracție omonimică*, ce se stabilește între două cuvinte omonime.

Deși, în mod obișnuit, distanța între sensurile omonimelor este foarte mare, încît s-ar părea că apropierea lor este imposibilă pe baza unei simple identități formale, totuși bogata imaginație a vorbitorilor, dublată de „instinctul etimologic” (Ch. Bally), reușește uneori să evidențieze presupuse relații de înrudire chiar între două omonime cu origini total diferite. Atestăm asemenea exemple și în structura frazeologismelor.

Semnificația frazeologismelor *a se ține mînz* (*ca mînzul*) de cineva și *a umbla de-a mînzul* cu accepțiunea „a se ține pretutindeni după cineva, a nu se dezlipi, a se ține scai de cineva” este bine motivată, evocînd imaginea „puiului iepei” care este, de obicei, legat de iapă, de hamul acesteia, pentru a nu rămîne în urmă sau a nu se rătăci. În felul acesta este numit, în mod obișnuit, copilul care stă me-

reu lîngă mamă ori un bărbat tînăr, necăsătorit, care se ține de fete și de femei. Metafora ce stă la baza expresiei este transparentă și de aceea nu trezește nici suspiciuni, nici dubii. Înțelesul originar însă al expresiei este altul decît cel actual. Or, cuvîntul *mînz* conservat în componența frazeologismului, este unul vechi (evoluat dintr-o rădăcină a substratului getodac al românei (cf. alb. *mës*) [16, 339] și a denumit „ghemul făcut din firele de urzeală” ce nu au fost trecute prin ițe și spată, ce crește (adică se rotunjește) o dată cu valul de pînză și care este, în mod obligatoriu, legat de urzeală pînă se termină țesutul. De aceea sensul primitiv al expresiei a fost „a se ține de cineva cum se ține mînzul de stative, de urzeală”. Fiind cunoscută însă mișcarea minții și a cunoașterii umane de la concret la abstract, sensul acestui termen a evoluat spre ideea „legat de ceva” (ghemul fiind legat de urzeală). Lexemul cu acest sens a ieșit din uz, dar s-a păstrat frazeologismul. Din moment ce vorbitorilor limbii române contemporane nu le era cunoscut înțelesul, intrat în desuetudine, al lui *mînz*, ei au început să-l motiveze (prin același proces de etimologie populară latentă), avîndu-l în vedere pe omonimul lui: *mînz*, ca „pui al iepi”. Această „deplasare” masivă și totală a sensului cuvîntului la care ne referim, după cum afirmă Ion Popescu-Sireteanu, se explică prin „ecoul pe care l-a adoptat creșterea cailor în viața societății românești din toate timpurile”, precum și „prin legăturile firești dintre terminologia industriei casnice și cea a creșterii animalelor” [16, 340]. Avem deci aici o etimologie populară în stare latentă, întrucît cele două cuvinte omonime nu mai sînt deosebite nici chiar de către specialiști, care le tratează, într-un singur articol lexicografic (vezi DEX).

Dacă acceptăm opinia lui V. Bogrea că lexemul *rasol* (din frazeologismul *a da rasol* „a face un lucru în grabă, la repezeală; de mîntuială”) e

un alt cuvînt decît *rasol* din terminologia culinară („fel de mîncare preparat din rasol de vită sau pește...”), atunci avem și în acest caz o etimologie populară prin atracție omonimică [2, 237]. După V. Bogrea, *rasol* e un cuvînt din graiul bărbierilor ardeleni (creație lexicală de la *ras*, participiul verbului *a rade*, la care s-a adăugat sufixul *-ol*) care numește „un anume preparat chimic, cu ajutorul căruia barba se poate „da jos”, fără brici, în cîteva minute” [17, 484]. Expresia *a da rasol* deci nu face parte din terminologia bucătăriei, ci din limbajul bărbierilor, care a dat naștere și expresiilor *a trage un perdaf*, *a da o săpuneală* ș.a.

Omonimele *rasol* (1) și *rasol* (2) au fost însă atît de mult apropiate prin fenomenul de etimologie populară, încît astăzi sînt prea puțini cei care fac vreo diferență între cele două lexeme.

Mai mult decît atît, în majoritatea dicționarelor, frazeologismul *a da rasol* este inclus în articolul lexicografic al lui *rasol* – termen de bucătărie. Chiar și vorbitorii încearcă să motiveze legătura dintre *rasol* „carne fiartă” și frazeologism prin faptul că „rasolul e o mîncare ușor de pregătit, ceva care se face repede, de unde și expresia *a da rasol*” [2, 238].

Substantivul *vale* din frazeologismul *a lua la vale* „a face de rîs pe cineva, a-și bate joc” este pus în legătură, de majoritatea vorbitorilor (inclusiv de specialiști), cu *vale* „depreșiune, adîncitură de teren...”. De fapt, *vale* (< lat. *vallis*) din structura acestui frazeologism, după cum afirmă St. Dumistrăcel, este un alt lexem, arhaizat, cu accepțiunea de „rîu, în care, la vechiul început natural al anului, ce se situa primăvara, erau «trași» cei aleși după anumite criterii și, apoi, cei întîlniți în cale, ca formă de manifestare a unui ritual antecreștin de fertilitate” [9, 254]. Însăși expresia *a lua la vale* se referă la repercusiunile neplăcute ale acțiunii celor care, după ce „trăgeau în vale”, ieșeau din apă devenind obiect de amuzament pentru cei din jur pe seama căruia se face haz (a se

vedea descrierea în detalii a obiceiului „Vălăritului” în [14, 142-170]). Prin etimologie populară latentă, vorbitorii au încercat să motiveze prezența lui *vale* în frazeologism, substituindu-l cu omonimul său.

Tot la etimologie populară latentă apelează și cercetătoarea Mioara Călușită-Alecu pentru a motiva substantivul *vale* în frazeologismul *a-și lua valea* „a pleca, a fugi (pe undeva)”. Dînsa consideră că *vale* reprezintă aici salutul roman (*vale!*) de pe timpul cînd romanii plecau (a se vedea [18,71]).

De asemenea, și expresia *om cu stare* „om înstărit, avut” este rezultatul unei etimologii populare latente. Nimănu-i dintre vorbitorii de limbă română cuvîntul *stare* din această expresie nu-i trezește suspiciuni, întrucît îl leagă de *stare* cu sensul de „avere, situație materială (bună)”. La origine însă expresia a avut alt sens. Or, în trecut, menționează S. Pușcariu, „se zicea (om) cu stare, în opoziție, probabil, cu cel care se mută din loc în loc” [19, 156]. Cu alte cuvinte, *stare*, cu sensul cu care apare în expresie, sinonimizează cu *staționare*. De aici „reiese că, în concepția celor care au creat cuvîntul, stabilitatea, statornicia, erau condiția buneii-stări”. [20, 41-42]. G. Giuglea demonstrează, aducînd argumente, că românescul *stîna* provine dintr-un cuvînt autohton *stana* (cf. *lînă* < *lana*). În indo-europeană, menționează dînsul, *stana* avea sensul de „ceea ce stă locului”, „ceea ce este statornic”, apoi „adăpost (care nu se mută)” [21, 319-320]. Concluzionăm deci că posesorul de stîne era, întîii de toate, „un proprietar de oi statornic” și, apoi, lucru foarte important, „un om cu stare”.

Contrariați ne lasă și o serie de expresii ce conțin în structura lor unitatea lexicală *muc*: *muc* și *sfîrc* „de cea mai bună calitate, fin, ales”; *de muc* „excelent, distins, ales”; *frumos de muc* „foarte frumos”. Comună pentru toate expresiile este ideea de superlativ. Dar ce are „secreția produsă de glandele nazale” cu această idee?

Adevărul este că în limba română, după cum afirmă St. Dumistrăcel, „există două cuvinte *muc*: continuatorul lat. *muccus*, avînd semnificația de „secreție nazală”, și un alt *muc*, element din fondul autohton, care, din punct de vedere semantic, nu are nici o legătură cu primul, însemnînd „proeminență, vîrf, ca și *mugure*” [9, 146]. Fiind omonime totale și în scopul de a evita confuziile omonimice, latinescul *muc* l-a „eclipsat” pe *muc* autohton, concurat, pentru exprimarea superlativului, și de lexemele *frunte* și *vîrf*. Este un lucru obișnuit pentru orice limbă ca atunci cînd omonimele încep să reprezinte un fenomen perturbant al procesului de comunicare, limba întreprinde măsuri de „profilaxie” prin înlocuirea unuia dintre ele cu un alt cuvînt¹². Forțat a se deplasa spre periferia vocabularului, ultimul *muc* a ieșit complet din uzul curent. Mărturie despre existența de cîndva a lui în limbă ne-au rămas doar expresiile stabile, care l-au conservat în structura lor. Vorbitorii de astăzi, necunoscînd cuvîntul învechit *muc*, printr-un proces de etimologie latentă, îl interpretează ca „secreție nazală”.

În concluzie, menționăm că etimologia populară și-a lăsat amprenta și asupra anumitor componente ale unei întregi serii de frazeologisme.

Și dacă majoritatea formelor-produse ale acestui fenomen sînt efemere și corectate treptat de norma literară (de pildă, cele din comediile lui I. L. Caragiale: *renumeratie*, (lege de) *murături* ș.a.), cele cristalizate în structura frazeologismelor, în majoritatea lor, rămîn rezistente și se generalizează, scăpînd controlului cultural.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, ediția a II-a, Heidelberg-Paris, 1919-1921, vol. I.

2. Th. Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Științifică, 1968.

3. *Dicționar General de Științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997.

4. I. Iordan, *Stilistica limbii române*, București, Institutul de Lingvistică Română, 1944, SRL.

5. Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*, Ediție îngrijită de C. Ciuchindel, București, Editura Tineretului, 1959.

6. N. Mihăescu, *Carte despre limba românească*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972.

7. V. Bogrea, *Opere alese*, Chișinău, Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința; București, Editura Fundației Culturale Române, 1998.

8. Al. Graur, *Puțină gramatică*, vol. II, București, Editura Academiei R.S.R., 1988.

9. St. Dumistrăcel, *Expresii românești. Biografii-motivații*, Iași, Institutul European, 1997.

10. St. Dumistrăcel, *Pină-n pinzele albe. Dicționar de expresii românești. Biografii-motivații*. Ediția a II-a, revăzută și argumentată, Iași, Institutul European, 2001.

11. Al. Graur, *Etimologii românești*, Editura Academiei R.P.R., 1963.

12. Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editurile ARC și Museum, 2000.

13. I. Coteanu, M. Sala, *Etimologia și limba română*, București, Editura Academiei R.S.R., 1987.

14. St. Dumistrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte. Metafore. Expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

15. Al. Graur, „*Capcanele*” limbii române, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

16. I. Popescu-Sireteanu, *Memoria limbii române*, vol. II, Iași, Editura Bucovina, 1998.

17. V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, Editura Dacia, 1971.

18. M. Călușuța-Alecu, *Limba românilor*, București, Editura Miracol, 1994.

19. S. Pușcariu, *Limba Română*, vol. I, *Privire generală*, București, Editura Minerva, 1976.

20. V. Ioniță, *Metafore ale graiurilor din Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1985.

21. G. Giuglea, *Cuvinte românești și romanice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

NOTE

¹ Deși e numit etimologie populară, fenomenul se poate manifesta în limba oricărui subiect vorbitor, indiferent de gradul lui de cultură și de instruire.

² În mod convențional, termenul atins de etimologia populară e numit *element indus*, iar cel care o provoacă – *element inductor* (a se vedea [ibidem, 206]).

³ Asemenea interpretare imaginară, după generalizarea unei etimologii populare, e numită *motivare semantică aposteriori* (a se vedea [ibidem, 216]).

⁴ Nu vom insista asupra expresiilor, istoria apariției cărora a fost pe larg discutată în literatura de specialitate: *apă chioară*, *a da șfară* (*sfoară*) *în țară ș.a.*

⁵ Unii lingviști au găsit explicarea accepției metaforice a frazeologismului *a nu avea nici în clin nici în mîneacă* în moda mînecelor largi și detașabile ale cămășilor și hainelor de pe vremuri, care serveau la învelirea cadourilor făcute prietenilor și se dădeau ele însele cadou (în special, femeile trimiteau astfel de mîneci, luxos confecționate, amănților lor). Deci sensul peiorativ al expresiei se datorează ideii de „ascundere”, căci relațiile de asemenea natură, dintre bărbați și femei, nu erau dintre cele permise [4, 305].

⁶ Iuliu A. Zanne afirmă că lexemul *clin* a avut „în toate părțile României” înțelesul de „o bucată de pămînt, avînd forma unui triunghi cu o bază foarte mică în raport cu înălțimea...” [5, 229].

⁷ Motivarea, probabil, rezidă în faptul că la frontiere mișunau aventurierii, oamenii fără căpătîi.

⁸ Un argument în favoarea acestei teze ne poate servi și frazeologismul *a arăta cuiva bacăul*, adică „a-l amenința cu bătaia”.

⁹ Menționăm că în unele regiuni termenul e rostit și *marț*.

¹⁰ Această substituție a fost facilitată și de întrebuintarea curentă a prepoziției *pe* în expresii ca *a se duce* (*a merge*, *a umbla*) *pe coclauri*, (*pew deal...*).

¹¹ Din lipsă de spațiu, nu examinăm detaliat fiecare expresie. Celor interesați de problemă le propunem a vedea [9; 10; 11].

¹² După cum se știe, limba română cunoaște o serie de asemenea fenomene. Așa s-a întîmplat cu substantivul *fur*, care a fost înlocuit prin *hoț*, datorită coincidenței cu forma persoanei I a verbului *a fura* sau *pisoi* „pui de pisică” a scos din circulație pe *pisoi* „unealtă de pisat în puilă, pisălog” etc.

Vlad POHILĂ

OCHI DE ȘOIM

Ce se poate bănui acum despre un doctor în economie, conferențiar universitar, prorector-cofondator al unei prestigioase instituții de învățământ superior, pe de-asupra – și fost deputat în două legislaturi ale Parlamentului?

Că are o mulțime de studenți “blatiști”, darnici la “șpagă” și la peșcheșuri din cele de care omul de rînd nici în vis nu a văzut. Că are una sau mai multe firme prospere, câteva case și câteva vile, vreun BMW, vreun Volvo sau vreun Lincoln, pe puțin – un cont în vreo bancă solidă, dacă nu în S.U.A. sau Elveția, măcar la București...

Ei bine, dl conf. univ. dr. în economie Vasile Șoimaru, vicerector-cofondator al A.S.E.M., deputat în primul și în ultimul Parlament al R. Moldova nu are nimic din aceste “dăruri cerești”. Are, în schimb, “la activ”

două cărți: volumul de publicistică economică, intitulat de-a dreptul profetic! – **Căderea premierilor** –, căci a văzut lumina tiparului în primăvara lui 1999; apoi o monografie a satului natal, **Cornova**, în care, împreună cu alți autori, pe aproape 1000 de pagini, “a mers pe urmele lui Dimitrie Gusti”, reabilul sociolog român cercetînd în 1931, cu o faimoasă echipă de peste 50 de tineri, tocmai Cornova ca pe unul dintre satele exemplare ale României Mari. Aceste împliniri – neobișnuite, ce mai vorbă, pentru un economist antrenat și în marea politică –, i-au fost răsplătite prin numeroase cuvinte de recunoștință și chiar elogii, dar, așa cum se cuvine la moldoveni, și prin stupide ironii, manifestări de malițiozitate și zaviste.

Vasile Șoimaru a putut rămîne rece și la elogii, și la “critici”, văzîndu-și omul de treabă. După căderea ultimului Parlament de factură național-democratică, și-a pus la punct cursul universitar, lăsat baltă din cauza deputăției, “Economia și managementul resurselor umane” (pe vechi – “Economia muncii”, disciplină deloc socialistă chiar și în condițiile

Autoportret la WTC, New York. Cota 420 m

socialismului!), curs pe care-l predă de un an la A.S.E.M. Când are posibilitate, întreprinde “expediții” – prin diferite sate și orașe, dar mai ales prin primării, biblioteci, arhive, muzee... unde își caută strămoșii, în vederea întocmirii, scrierii unei monografii genealogice a neamului său, care – ați observat frumusețea coincidenței? – e chiar Neamul Șoimăreștilor!

Fire perseverentă, ba chiar îndărătnică aș zice, profesorul Vasile Șoimaru nu se lasă nici de alte pasiuni mai vechi. În studenție, apoi și ca tânăr cadru universitar a fost un dansator bine cotate în faimoasa cândva formație de dans popular “Hora” a lui Ion Bazatin. Și dacă arta coregrafică îi cam scapă deja din... picioare!, această artă avându-și limite de vîrstă mai dure, apoi alte pasiuni, alte tentații sau “frumoase nebunii” nu-i scapă din mîini și... din minte. Dimpotrivă, se pare că aceste fascinații conviețuiesc pașnic, tot mai rodnic și benefic în cotidianul său.

Arta fotografică, magia clipei surprinse pe pelicula de film îl obsedează de vreo zece ani, poate mai virtos de cînd și-a cumpărat la New York, pe banii prevăzuți pentru o delegație de la A.S.E.M., un aparat foto performant. Face fotografii oriunde impresia personală i-o dictează; uneori prinde în cadre foto și puncte geografice sau locuri de interes, ca să-i zicem așa, turistic – cultural, istoric, etnografic. (În treacăt fie spus, această pasiune a lui Vasile Șoimaru “a dat de furcă” – și mai dă! – firmei Kodak, unde nu numai directorul, dl Sergiu Cucuș, dar și mulți angajați îl apreciază ca pe un bun conducător de surprize fotografice și de... profit!).

“Spun și mărturisesc”: am fost de mai multe ori alături de Vasile

Videoteca personală (fragment)

Șoimaru, în drumeții prin Basarabia și în dreapta Prutului și m-a mirat întotdeauna că vede mai mult sau cu totul altceva decît mine, că observă multe fenomene cu alți ochi, cu “ochi de șoim”, cum am zis o dată, mai în glumă, mai în serios. Pînă la urmă, probabil, e și firesc să fie așa; în aceasta și rezidă diferența dintre un ochi comun și unul de artist (nu mi-e teamă să aplic acest calificativ și cu referire la V. Șoimaru): ultimul vede mai altfel și un banal, în aparență, cîmp cu maci, printre care s-a rătăcit o albăstriță; un cal pus pe goană, exact ca și timpul pe care-l trăim; o pasăre în zbor zbuciumat, aidoma vieții noastre; un copac stingher, cum sîntem, pînă la urmă, și noi, fiecare luat aparte; o rafală de vînt gata-gata să răstoarne tot ce se clădește cu dăruire, minuțiozitate, măiestrie, speranță...

V. Șoimaru nu recurge – poate pentru că nu le posedă, poate pentru

că nu vrea – la tehnici și trucuri moderne, postmoderne, arhimoderne, sofisticate; el se mulțumește cu o manieră “clasică” de surprindere a lucrurilor, a siluetelor, a priveliștilor, a întâmplărilor din jur. Tocmai de aceea, raportat la maeștri de talia lui Mihai Potârniche, Vasile Șoimaru e „un clasic întârziat între moderniști”; pus alături de fotografi mai oficiali – e un simbolist într-o epocă de foarte dur realism. Simbolice, metaforice sînt chiar și titlurile multor creații fotografice de-ale lui, fapt de care se poate convinge pînă și un om lipsit de fiorul poeziei, dar pus în fața unor asemenea legende fotografice: “*Roz de Voroneț*”, “*Galben de Cornova*”, “*Valsul toamnei*”, “*Primul sărut al toamnei*”, “*La cumpăna soarelui*”, “*Amenințarea roșului*”, “*Făt-Frumos din... porumb*”, “*Au înnebunit toți macii*”, “*Pe lîngă plopul fără soț*”, “*Asfințit de mileniu II*”, “*Umbra luminii*”, “*Tensiuni industriale*”, “*Cine paște-n Valea Seacă?..*” etc.

**Monumentul Șoimului,
pe Dealul Șoimului din comuna
Șoimari, județul Prahova**

O primă recoltă a preocupărilor de maestru fotograf ale lui V. Șoimaru a constituit-o expoziția cu genericul “*De la Columna lui Traian la Valul lui Traian*”, organizată între 10 și 16 decembrie 2002 la Muzeul Național de Istorie.

“Oficial”, expoziția a fost consacrată fiicei Mihaela Șoimaru-Butuc: una din pozele ce putea fi văzută la expoziție se intitula chiar așa, “*Fata tatei*”. (În altă fotografie, “*Cădere liberă*”, e surprins fiul, Tudor Șoimaru; iar expoziția însăși se deschidea cu lucrarea “*Maria printre nori*”, unde apropiatăii familiei au identificat-o ușor pe soția economistului-politician-publicist-fotograf etc., dna Maria Erhan-Șoimaru. E în stilul lui Vasile Șoimaru de a face asemenea dedicații: prima sa carte a consacrat-o copiilor, iar pe cea de-a doua, monografia **Cornova** – consătenilor și tuturor înaintașilor care au contribuit la cercetarea satului natal).

“Neoficial”, expoziția a fost dedicată Sărbătorii din Unu Decembrie și invitației de aderare la NATO a României. Tocmai din acest “neoficial” se desprind și subiectele esențiale ale celor 100 de lucrări fotografice expuse. Pe de o parte, monumente și priveliști tipice Latiniei și latinității noastre, pe care autorul le completează norocos cu imagini din alte puncte cardinale, ce-i drept, fără vreo legătură cu contextul, atît de copios mediatizat acum, al globalizării. Pe de altă parte, impresionează în fotografii frumusețea, uneori dramatică, a plaiurilor natale – de la cetățile de pe Nistru și pînă la ruinele Sarmizegetusei cu surprinzătoare abateri din drum: prin Cornova natală, pe la mănăstirile lui Ștefan cel Mare, pe la Coloana fără Sfirșit, Poarta Sărutului și Masa Tăcerii; maestrul fotograf ba “lunecînd” pe oglinda Oltului, ba conducîndu-ne pe o potecă spre o Poiană a lui Eminescu, ba ferindu-ne de căderea continuă a creștelor Ceahlăului... Peste tot – pe pajiști

și pe lanuri, la răsărit și la apus de soare, la intrări în primării sau universități, de-asupra Parlamentului și, cu deosebire, în Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău, în toate anotimpurile, flutură Tricolorul, cu multiplele sale semnificații: steag al demnității noastre naționale, stîlp al speranțelor noastre, în fine – flamura ce reprezintă cele trei culori de bază ale spectrului cromatic – roșu, galben și albastru. Îți vin în fața ochilor, apoi, diverse scene ale epocii pe care o traversăm, autorul avînd și un ciclu intitulat chiar așa: “Copiii tranziției”, chipurile micuților în aceste fotografii cel mai adînc și mai emoționant adevăr grăind. Din alte cicluri fotografice am invoca “Simetrii” și “Cornova natală”. Are V. Șoimaru o adevărată obsesie a simetriei, și nu numai în spațiu (la acest capitol poate cea mai edificatoare fiind imaginea “Gemenii newyorkezi: fascinația cerului”, surprinsă cu mult înainte de 11 septembrie 2001), dar și în... timp. Numai un obsedat – în sensul cel mai frumos al cuvîntului – a trebuit să aștepte și să eternizeze pe pelicula fotografică asemenea simetrie temporală: 20.02.2002-20.00.02. Descifrăm, pentru cei nedumeriți, această stranie aglomerare de cifre, care se întîlnește o dată în cîteva milenii: 20 februarie anul 2002, ora opt (seara) și două secunde...

I-am întrebat pe mai mulți vizitatori ai expoziției lui V. Șoimaru cu ce impresii părăsesc fastuoasa sală a Muzeului Național de Istorie. Majoritatea dintre ei s-a referit la substratul simbolic al lucrărilor fotografice; alții au remarcat “naționalismul” lor; un maestru al penelului mi-a mărturisit că nu poate să nu impresioneze cromatică fotografiilor – adevărate rafale și chiar explozii de culori, “ploi și ninsori” coloristice – pure, bine filtrate... Cineva mi-a spus că a văzut la expoziție frumosul acestei lumi și pericolele ce-l amenință; altcineva a zis că admirînd suita (suta!) de fotografii “șoimărești” parcă a efectuat

Un l-car basarabean

un voiaj prin lume, dar cu o agreabilă și încetinită ședere pe plaiuri românești... Nu au putut să lipsească și comentarii de altă natură: „Iată că Șoimaru “din nou se etalează” – ba scoate o carte, ba organizează un colocviu omagial Dimitrie Gusti, iar acum vrea să ne epateze și printr-o expoziție de fotografii!...”. Nu cred că e un lucru rău să-ți etalezi preocupările, mai ales atunci cînd ai ce arăta și altora; mai rău e cînd ascunzi de ochii lumii obiectul preocupărilor: business subteran, politică necinstită, mîini murdare, minte tulbure... Altfel zis – vai de capul celor care fac investiții, cu bătaie oricît de lungă, dar ale căror conținut și efect trebuie să le dosească de alții. Și fericite de cei care investesc – și bani, și efort, și suflet, și imaginație... – pentru a înveșnici clipa, omul și fapta de alături, în alte dimensiuni decît cele ale unor automobile, palate, petreceri etc. – toate de lux, dar infinit mai trecătoare decît cea mai simplă fotografie cu un pom, cu o fîntînă, cu un copil, cu o mănăstire... De eternitatea Columnei lui Traian sau a Valului lui Traian nici nu mai vorbim.

CĂLĂUZIȚI MEREU DE STEAUA EMINESCU

Printre manifestările culturale organizate periodic la Casa Limbii Române, s-a înscris pe cât de organic, pe atât de emoționant și omagierea poetului numărul unu al Neamului, Mihai Eminescu, cu prilejul împlinirii a 153 de ani de la nașterea sa.

Semnificația acestei acțiuni culturale a fost amplificată și de faptul că participanții la ea au fost audienții Academiei Tînărului Filolog – elevi ai claselor absolvente ale unor licee din capitală, întrunirea dată fiind în cadrul proiectului omonim lansat cu scopul de a contribui la consolidarea cunoștințelor filologice pentru viitorii studenți ai facultăților de profil.

Deschizînd festivitatea, dna conf. univ. dr. Irina Condrea, coordonatoarea a proiectului Academia Tînărului Filolog, a apreciat ca benefică ocazia de a organiza această întîlnire consacrată vieții și activității creatoare a lui Mihai Eminescu, omul care întruchipează o adevărată epocă în dezvoltarea limbii și a literaturii române.

Dna I. Condrea a anunțat și prima surpriză a manifestării: audierea unor înregistrări din Fonoteca de Aur, datorită cărora asistența l-a putut asculta pe alt maestru al slovei scrise, Mihail Sadoveanu, recitînd “Codrule, codruțule” și “Sara pe deal”.

În cadrul programului omagial opera lui Mihai Eminescu a fost prezentată în mai multe ipostaze: ca “Model de homo lectoris” (comunicare ținută de dna lector universitar Tamara Cristei), ca “Model de expresivitate” (subiect la care s-a referit dl conf. univ. dr. Petru Butuc), ca dimensiune a istoriei naționale și universale (comunicarea “Trecutul ca oglindă a viitorului”, ținută de dl dr. în istorie Silviu Tabac). O expoziție de carte reprezentînd creația eminesciană și studii critico-biobibliografice despre Poet și alta alcătuită din colecția revistei *Limba Română* au fost prezentate audienților de către ziaristul Vlad Pohilă, care a evidențiat pasiunea lui Eminescu pentru lecturi, mai vorbind despre munca de gazetar, prestată de autorul *Luceafărului* ani la rîndul, la diferite publicații din Iași și București.

Dl Ion Țăranu, atașat cultural la Ambasada României la Chișinău, altfel și literat, originar din Iași, s-a referit, în mod firesc, la relația Poetului cu acest vechi centru de cultură și civilizație românească. Amintind de un episod mai puțin cunoscut – că Eminescu intenționa să-și ia la Universitatea din Viena doctoratul în filozofia istoriei, dl Ion Țăranu a tratat amplu și captivant felul original, modern de receptare de către Eminescu a evoluțiilor omenirii și spiritualității umane. D-lui a mai făcut o surpriză la această întrunire de suflet: a recitat una din creațiile sale recente, poemul *Există*.

Cu o abordare lirico-filozofică s-a apropiat de Eminescu poetul Ion Hadârcă, îndemnîndu-i pe tineri să cerceteze acest izvor nesecat de frumusețe: literară, lingvistică, culturologică, etică, științifică etc. care se numește **Opera eminesciană**, plină de nenumărate și impresionante fațete. „Cunoașterea creației lui Eminescu, dar și a vieții, activității sale, a frământărilor de ordin etic, estetic, civic, național umple un mare vid existențial care se face simțit în societatea noastră. Cînd ne vom sătura să-l citim pe Eminescu, vom înceta să mai fim noi înșine”, a conchis I. Hadârcă.

DI Alexandru Bantuş, directorul Casei Limbii Române și redactor-șef al revistei *Limba Română*, a exprimat sincere mulțumiri celor care au contribuit la derularea unei neobișnuite întâlniri sub semnul iubirii de Eminescu, de graiul matern, de neamul strămoșesc. Dînsul a relevat sarcinile ce și le propune Academia Tînărului Filolog – de a deveni o instituție a celor sincer atașați de valorile spirituale ale Neamului, liceenii predispuși să promoveze aceste valențe, căci tînăra generație are menirea de a le asigura continuitate și durabilitate în timp și spațiu. “Prin ochii Dvs. eu văd ziua de mîine a filologiei române, disciplină care are nevoie de dăruire, devotament și asiduitate în a fi cercetată și aplicată spre binele comun”, a subliniat Al. Bantuş, adăugînd că atît *Casa Limbii Române*, cît și revista *Limba Română* sînt deschise pentru cei dornici de a face legămînt cu verbul matern și cu splendorile literaturii naționale, prin care e cel mai sigur să ieși cu demnitate în lumea contemporană.

La Masa Tăcerii

Colegiul de redacție al revistei *Limba Română* și Consiliul Director al Casei Limbii Române exprimă sincere condoleanțe distinsului nostru lingvist, academician Nicolae Corlăteanu și este alături de Domnia sa în aceste clipe grele pricinuite de moartea soției sale

ANA

Dumnezeu s-o primească în Împărăția Sa și s-o odihnească în pace.

AUTORII NOȘTRI

LIMBA ROMÂNĂ, nr. 1 (91) 2003

Cecilia CĂPĂȚĂNĂ, doctor în filologie, conferențiar la Universitatea din Craiova.

Nicolae CHIRICENCO, conferențiar universitar, profesor de limba latină la Universitatea de Stat din Moldova.

Mihai CIMPOI, critic și istoric literar, filozof al culturii, membru titular al Academiei de Științe a R. Moldova, membru de onoare al Academiei Române, președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova (U.S.M.).

Anatol CIOBANU, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, șeful Catedrei de Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a Universității de Stat din Moldova, membru corespondent al Academiei de Științe a R. Moldova.

Vasile CIOCANU, istoric literar, doctor în filologie, director al Institutului de Literatură și Folclor al Academiei de Științe a R. Moldova.

Irina CONDREA, conferențiar universitar, doctor în filologie, prodecan al Facultății de Litere a Universității de Stat din Moldova.

Dumitru CRUDU, poet, dramaturg, publicist, membru al U.S.M.; reporter de Chișinău al Poștului de Radio Europa Liberă.

Inga DRUȚĂ, doctor în filologie, cercetător științific la Centrul Național de Terminologie din R. Moldova.

Andrei EȘANU, doctor habilitat în istorie, membru corespondent al Academiei de Științe a R. Moldova, cercetător științific principal la Institutul de Istorie al A.Ș.M.

G. D. ISCRU, conferențiar universitar doctor în istorie, Facultatea de Istorie a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” din București.

Anatol LENȚA, doctor în filologie, conferențiar universitar la Catedra de Filologie Franceză „Grigore Cincilei” a Facultății de Limbi și Literaturi străine, Universitatea de Stat din Moldova.

Morteza MAHMOUDIAN, doctor în filologie, specialist în sociolingvistică, profesor la Universitatea din Lausanne, Elveția.

Diana NEDELCEA, doctorandă, profesoară de limba și literatura română la Liceul „Matei Basarab” din Craiova.

Gabriela PANĂ DINDELEGAN, doctor în filologie, profesor universitar, Universitatea din București.

Vlad POHILĂ, publicist, traducător, lingvist practicant, redactor-șef adjunct al revistei *Limba Română*, membru al U.S.M.

Ilie-Ștefan RĂDULESCU, profesor, cercetător, autor de articole și emisiuni radiofonice și TV de cultivare a limbii, unele adunate în volume ca **Să vorbim și să scriem corect: Erori frecvente în limbajul cotidian**, București, 2002.

Vitalie RĂILEANU, lector superior la Catedra de Literatură Română a Universității de Stat din Moldova.

Nicolae SAMSON, profesor universitar doctor la Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi” din Iași.

Vasile ȘOIMARU, doctor în economie, conferențiar universitar la Academia de Studii Economice din Moldova.

Lilia TRINCĂ, doctorandă, magistru în filologie, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți.

Lucia ȚURCANU, doctorandă, prodecan al Facultății de Litere a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, membru al U.S.M.

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

